

ГЕОЛОШКИ ЗАВОД
ВЕДЛИКЕ ШКОЛЕ

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГЕОЛОШКИ ЗАВОД
ВЕДЛИКЕ ШКОЛЕ

ГОДИНА XII.

СВЕСКА 6.

ЈУН

1891

УРЕЂУЈЕ

ПЕРА П. ЂОРЂЕВИЋ

ИЗДАЈЕ

УПРАВА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

«Просветни Гласник» излази у месечним свескама од 6 и више табака на четвртини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара; за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље управи државне штампарије Краљев. Србије у Београду. — Рукописи шаљу се уредништву (у министарству просвете и црквених послова у Београду). Они се не враћају.

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1891

ПРЕГЛЕД СР. 6. ГОД. XII

(ЈУН 1891.)

СЛУЖБЕНИ ДЕО

1. *Укази госп. краљевск. намесника*: (Министарство просвете и цркв. посл.; — Велики духовни суд; — Велика Школа; — Државна штампарија; — Народно Позориште; — Средње школе); стр. 281.
2. (*Преглеси министра проев. и цркв. посла.*): Средње школе (разређења); — Основне школе (разређења); стр. 282.
3. *Умрли наставници у години 1891.*; стр. 282.
4. *Расписи министра просвете и цркв. посла*:
 - а.) Надзорници основних школа за 1890.-91. шк. годину; стр. 282;
 - б.) Упутство надзорницима осн. школа; стр. 284;
 - в.) Задачи професорским приправницима за израду писмених састава код куће; стр. 290.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

5. (*Записници ред. састанака Главн. Пр. Савета*): Састанак 469, стр. 295; — Састанак 470, стр. 295; — Састанак 471, стр. 296; — Састанак 473, стр. 297; — Састанак 475, стр. 298; — Састанак 476, стр. 307; — Састанак 478, стр. 308.

НАУКА И НАСТАВА

6. *Нешто о српским акцентима* (кратки преглед), од Гргура М. Јакшића (свршетак); стр. 310.
7. *Меотска етажа* (нов кат терцијерне формације), од Светолика А. Радовановића (свршетак); стр. 315.
8. *Друго путовање наставника и ученика II. беогр. гимн. (по Србији и по Босни 1890. г.)*, од д-р Ник. Ј. Петровића, Љ. Милк., П. Типе, С. П. Павл. и Ж. Ј. Јуришића (наставак); стр. 320.
9. *Једна нова конструкција елипсе одређене с пет тачака*, од Ст. Давидовића; стр. 326.
10. *Основно школовање у Србији у 1888.-89. шк. години*, од Стев. Д. Поповића (наставак); стр. 328.
11. *Развијање чула у деце*, од В. Прајера, српски (у изводу) од П. Марковића; стр. 336.
12. *Лекарско-санитетски надзор у средњим школама*, од д-р В. Г. Нестерова (с рускога); стр. 340.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

13. *Књижевне обзнане*:
 - а.) *Летопис Матице Српске*, књ. 161. — 164.; ур. А. Хаџић; Н. Сад 1890.; реферат Дан. А. Живаљевића; стр. 343.;
 - б.) *Српска читанка за IV. разр. осн. школа*; саст. П. П. Ђ. и Ур. Бл.; Београд 1889.; реферат Д. Јосића; стр. 347.

ПРОСВЕТИИ КЉОВЧЕЖИЋ

14. *Разни записи* (Како је др. Шлиман учио туђе језике; Два огласа; Каква треба да је критика; Основински метод у латинској граматци); стр. 351.
15. (*Чигула*): † Јован П. Крстић, од Ник. Тод.; стр. 352.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 6.

XII.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ КРАЉЕВСКОГА НАМЕСНИШТВА

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Указом господе Краљев. Намесника од 18. маја ов. г., на предлог министра проев. и црквен. послова, а по саслушању министарског савета, на основу §. 70. зак. о чиновн. грађан. реда, стављен је у стање мира *Стеван Д. Поповић*, начелник прве класе министарства проев. и цркв. послова, с пензијом, која му припада по годинама службе.

Указом господе Краљев. Намесника од 18. маја ов. г., на предлог министра проев. и цркв. послова, постављени су:

за начелника треће кл. просветног одељења *Петра П. Борђевић*, секретар прве класе у истом министарству; за секретара друге класе *Стеван Предић*, проф. прве београд. гимназије.

Указом господе Краљев. Намесника од 1. јуна ов. г., на предлог мин. проев. и цркв. послова, постављени су: за статистичара IV. кл. *Мијанло М. Протић*, ванр. писар I. кл. и вршилац дужности статистичара у истом министарству; за писара I. класе *Јован Д. Јовановић*, учитељ у Београду, на Зап. Врачару; и за писара III. класе *Михаило Петровић* практикант Главне Контроле.

ВЕЛИКИ ДУХОВНИ СУД

Указом господе Краљев. Намесника од 15. маја ов. г., на предлог мин. проев. и цркв. послова, постављен је за секретара у Вел. Дух. Суду *Борђе В. Несторовић*, референт министарства проев. и цркв. послова; а указом од истог дана, уважена је оставка, коју је поднео *Спасоје Радојчић* на звање секретара у Вел. Дух. Суду.

ВЕЛИКА ШКОЛА

Указом господе Краљев. Намесника од 22. маја ов. г., на предлог министра проев. и цркв. просветни гласник 1891.

послова, а на основу §. 37. зак. о чиновн. грађан. реда, постављен је за проф. Вел. Школе *Миливоје Јосимовић*, министар на расположењу.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Указом господе Краљев. Намесника од 1. јуна ов. г., на предлог министра проев. и цркв. послова, постављен је за књиговођу II. класе *Аврам Петровић*, рачуноспитач у Управи војно-техничких завода у Крагујевцу.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

Указом господе Краљев. Намесника од 1. јуна ов. г., на предлог министра проев. и цркв. послова, постављен је за благајника IV. кл. Народног Позоришта *Зарија Р. Поповић*, писар прве класе министарства просвете и цркв. послова.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом господе Краљев. Намесника од 23. маја ов. г., на предлог министра проев. и цркв. послова, постављен је,

у београдској нижој гимназији: за директора и професора *Ђура Милијашевић*, проф. исте гимназије, по потреби службе.

Указом господе Краљев. Намесника од 18. маја ов. г., на предлог мин. проев. и цркв. послова, постављени су:

у крагујевачкој гимназији: за професора *Милан Ј. Димитријевић*, предавач исте гимназије;

у зајечарској гимназији: за професора *Драгољуб М. Павловић*, предавач исте гимназије; и

у чачанској нижој гимназији: за професоре *Алекса Станојевић* и *Сима Тројановић*, предавачи исте ниже гимназије.

Указом господе Краљев. Намесника од 22. маја ов. г., на предлог мин. проев. и цркв. послова, уважена је оставка, коју је поднео *Милован Р. Маринковић*, директор и проф. београдске ниже гимназије.

**ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ
ПОСЛОВА**

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Разрешења наставника.

Претписом мин. просв. и цркв. послова решени су :

у Вишој Жем. Школи : *Петра П. Борђевић*, хонорарни наставник, 19. маја ов. г., по молби.

у београдској реалци : *Владислав Н. Штиреки*, учитељ треће класе певања и музике, 23. маја ов. г.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Разрешења наставника

Претписом мин. просв. и цркв. послова решени су :

у Београду : *Јован Дизаревић*, учитељ IV. р. I. одељ. муш. школе на Зап. Врачару, 23. маја ов. г., пошто је променио положај.

у крајинском округу : *Диница Поповић*, заступник учитеља у Тамничу, 17. апр. ов. г.

у пиротском округу : *Миленко Чабрић*, учитељ V. р. муш. школе у Пироту, 23. маја ов. г., пошто је променио положај.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ У ГОД. 1891.

Живка Недићка, учитељица II. разр. женске школе у Књажевцу, 9. маја ов. г.

Павле Јеврић, учитељ у пензији, 25. марта ов. г.

Миливоје Маринковић, учитељ у Сигама, окр. пожаревачког, 17. маја ов. г.

Драгутин С. Петровић, проф. нишке учитељске школе, 29. маја ов. г.

Светозар Поповић, учитељ језика у шабачкој гимназији, 30. маја ов. г.

**РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА**

НАДЗОРНИЦИ

основних школа за 1890.-91. год.

На основу чл. 73. и 74. закона о основним школама, а по саслушању Главнога Просветнога Савета, министар просвете и цркв. послова одредио је за школске надзорнике основних школа за школску 1890-91. годину ова лица :

у Београду :

за школе код Саборне цркве и у Дому за сиротну и напуштену децу г. *Жив. Живановића*, проф. из Београда ;

за школе на Сави и у вежбаоници В. Ж. Школе г. *Бор. Б. Тодоровића*, проф. из Београда ;

за школе на Теразијама г. *Саву Ангоновића*, проф. из Београда ;

за школе на Дорћолу г. *Дим. Јосифа*, проф. из Београда ;

за школе на ист. Врачару и Јалији г. *Јеврема Бојовића*, проф. Богословије ;

за школе на зап. Врачару и Топчидеру г. *Мих. Шљивића*, проф. из Београда ; и

за школе у Палилули г. *Јосифа Шмига*, проф. из Београда.

у Нишу :

г.г. *Богољуба Тирића* и *Косту Милековића*, проф. из Ниша.

у окр. ваљевском :

за варош Ваљево и срезове : подгорски и колубарски г. *Љуб. П. Тирића*, дир. и проф. из Ваљева ;

за срезове : посавски и тамнавски г. *Милутина Тагића*, проф. из Београда.

у окр. врањском :

за варош Врање и срезове : масурнички, пољанички и пчињски г. *Љуб. Дивидовића*, дир. и проф. из Врања ; и

за срезове : лесковачки и јабланички г. *Павла Аршинова*, дир. и проф. из Лесковца.

у окр. крагујевачком :

за варош Крагујевац г. г. *Милоша Марковића* и *Јов. Шилихала*, проф. из Крагујевца ;

за срез гружапски и крагујевачки г. *Мих. А. Поповића*, проф. из Крушевца ;

за срез лепенички г. *Божу Кнежевскића*, проф. из Ниша ; и

за срез јасенички г. *Јована Шилихала*, проф. из Крагујевца.

у окр. крајинском :

за варош Неготин и осн. школе у Штубику, Прахову, Душановцу и Трњанима г. *Милорада Петровића*, дир. и проф. у Књажевцу ;

за срез крајински (осим Штубика, Прахова, Душановца, и Трњана) г. *Илију Радосављевића*, учитељ из Зајечара ; и

за срезове кључки и поречко-речки г. *Мих. Јовића*, учитеља у Београду.

у окр. крушевачком:

за варош Крушевац г. г. *Дим. С. Јовановића*, директора, и *Дим. Милојевића*, проф. из Крушевца; за срез алексиначки и IV. раз. осн. школе у Вел. Дренови г. *Дим. С. Јовановића*, дпр. и проф. из Крушевца;

за срез жупски и трстенички (осим IV. раз. у Вел. Дренови) г. *Стевана Живојиновића*, учитеља из Крушевца; и

за срезове: моравски, ражањски и расписки г. *Петра Марковића*, предавача из Ниша.

у окр. моравском:

за срез ресавски г. *Дим. Јосића*, проф. из Београда;

за варош Ђуприју и срезове: левачки и белчики, без Јагодине, г. *Борђа Анђелковића*, дпр. и проф. из Јагодине;

за срез параћински и варош Јагодину г. *Косту Б. Николића*, предавача из Параћина; и

за срез темнишки г. *Лазара Павловића*, учитеља у Вел. Дренови, окр. крушевачког.

у окр. пиротском:

за варош Пирот (сем III. раз. жен. осн. школе) и срезове: лужички и белопаданачки г. *Борђа И. Ничића*, дпр. и проф. из Пирота;

за III. раз. жен. осн. шк. у Пироту и срез пишавски г. *Косту Ивковића*, проф. из Злјечара; и

за срез власотиначки г. *Богољуба Тирића*, проф. из Ниша;

у окр. подринском:

за варош Шабац и срез поцерски г. *Борђа Рокчића*, проф. из Шапца;

за срез рађевски и азбуковачки и за школе у Лозници, Ковиљачи, Јаребицама и Недељницама г. *Јов. Миодраговића*, проф. из Београда; и

за срезове: мачвански и јадрански (сем Лознице, Ковиљаче, Јаребица и Недељница) г. *Владимира Зделара*, проф. из Београда;

у окр. подунавском:

за срез врачарски г. *Живана Живановића*, проф. из Београда;

за срез космајски г. *Борислава Тодоровића*, проф. из Београда;

за срез посавски г. *Мих. Шливића*, професора из Београда;

за срез колубарски г. *Јосифа Шмига*, професора из Београда;

за варош Смедерево, срез грочански и школе у Крњеву, Вел. Плани и Паланци г. *Дим. Довијанића*, проф. из Београда;

за срез јасенички, осим Крњева, Вел. Плана и Паланке, г. *Сретена Пашића*, директ. и професора из Смедерева;

за срез смедеревски, осим вар. Смедерева, г. *Милоша Величког*, учитеља у Београду.

у окр. пожаревачком:

за варош Пожаревац г. *Јанићија Поповића*, директора, и г. *Мих. Банића*, проф. из Пожаревца;

за срез рамски и годубачки г. *Милана Зарића* директ. и проф. из Вел. Градишта;

за срез моравски г. *Јанић. Поповића*, директ. из Пожаревца;

за срезове: хомољски и звишки г. *Мих. Банића*, проф. из Пожаревца;

за срез млавски г. *Божидара Прокића*, проф. из Београда;

за срез пожаревачки г. *Милутина Николића*, учитеља из Овешта, окр. крагујевачког.

у окр. рудничком:

за варош Чачак и срезове: тринавски и љубићски г. *Милоша Марковића*, проф. из Крагујевца;

за срезове качарски и таковски г. *Панту Милановића*, проф. из Крагујевца;

за срезове жички, студенички и драгачевски г. *Дим. Ј. Пугничковића*, учитеља из Београда.

у окр. тимочком:

г. *Сретена Ацића*, предавача из Ниша.

у окр. топличком:

за срез нишки г. *Косту Миленовића*, професора из Ниша; и

за варош Прокупље и срезове: добрички и косанички г. *Николу Чолаковића*, учит. из Врања.

у окр. ужичком:

за варош Ужице г. *Петра Десипотовића*, проф. из Ужица;

за срезове: ужички, рачански и црногорски г. *Дим. Милојевића*, проф. из Крушевца; и

за срезове: моравички, златиборски и пожешки г. *Мих. Милошевића*, учитеља из Крушевца;

у окр. црноречком:
 за варош Зајечар и срез зајечарски г. *Ђорђа С. Стојковића*, проф. из Неготина; и
 за срез бољевачки г. *Милорада Петровића*, дпр.
 и проф. из Ђажевца.
 ПБр. 7177.
 15. маја 1891. год.
 у Београду.

*Министар
 просвете и црквених послова,
 АНДРА НИКОЛИЋ*

УПУТСТВО
надзорницима основних школа за 1890.-91.
школску годину

Господине,
 По предлогу Главн. Просв. Савета, а на основу чл. 74. закона о основн. школама, одредио сам Вас за надзорника основних — јавних и приватних — школа у
 за ову школску годину.

По чл. 78. зак. о осн. школама, главне дужности надзорникове јесу:

- 1.) Да оцени је ли школски рад извршен онако, како је законом и прописима одређено;
- 2.) Да оцени је ли школа по закону и по прописима снабдевена свима школским потребама и, ако што недостаје, да препоручи потребне набавке;
- 3.) Да испита школски одбор о свему што би он имао да каже о школи и учитељу; а тако исто да саслуша и учитеља о свему, што би он имао да каже о школи и раду школског одбора;
- 4.) Да по свршеном испиту и прегледу школе упише наставнику оцену успеха у главну школску књигу. Успех се бележи оценама: *одличан (5), врло добар (4), добар (3), слаб (2), и рђаз (1).*

Испит у основним школама треба да се сврши најдаље до 29. јуна, како би се ученици могли на Петров дан свечано распустити за велики школски одмор, који од тога дана почиње. С тога ћете пре поласка на пут начинити до одређенога времена распоред, по коме ћете школе прегледати, и у њему, ма и приближно тачно, означити дан доласка свакој школи. У колико Вам буде могућно на време сазнати који су од наставника поверенога Вам круга дужни издржати овогодишње војно вежбање, или као

резервни официри, или као редовни војници, овај ћете распоред удесити тако, да сви такви наставници буду испитани што пре, а најдаље до 20. јуна. Овакав распоред доставићете раније срескоме начелништву, да га оно пошаље свима школама у своме подручју, према наредби коју сам му о томе издао. Ово је потребно да се учини с тога, што по чл. 76. закона о осн. школама школски одбор мора присуствовати испиту и потписати уписну књигу.

Без школскога одбора, или најмање два члана одбора (сем учитеља), испит се не може отпочети. Одавде је наређено свима школским одборима да се морају тачно управљати по пропису чл. 76. закона о основн. школама. Али, ако не бисте код које школе нашли чланове школског одбора, Ви ћете, да се не би дангубило, узети друга два грађанина, и у њиховом присуству свршити испит, па ће Вам се они и потписати у уписној књизи, место школскога одбора. Где наиђете на оваке неуредности школскога одбора, одмах ћете поступити по чл. 77. закона о основн. школама.

Најпосле, имајте на уму, да ни једна школа не сме остати непрегледана и ни један наставник неоцењен, па и ако бисте били принуђени да и сами, и без одборника и без грађана, испит у школи држите. У случајима веће неуредности, било од стране школскога одбора, било од стране дотичнога наставника, известићете ме одмах нарочитим актом.

Главни посао Ваш у прегледању школа у томе је: да оцените унутрашњу и спољашњу вредност сваке школе као целине и да се лично уверите: је ли сваки наставник правилно обучавао и васпитавао своје ученике; је ли остале наставничке дужности вршио по закону; и је ли постигао довољан успех својим радом у школи.

Ради олакшице повереног Вам посла, овде Вам се излажу најглавније напомене, на које треба да обратите нарочиту пажњу.

I.

Кад почнете испит у којој школи, уверите се одмах, да ли су сви ученици на испиту или нису. Ако неких ученика нема, сазнајте за свакога због чега је изостао од испита, и од када и за што не долази у школу. Најбоље ћете сазнати наставникову уредност

или неуредност у овоме погледу, ако поредите бројно стање ученика по разредима с књигом уписницом и са записима у њој од министарских изасланика пређашњих година, а нарочито од прошле школске године. Ако опазите да је сразмерно мали број ученика у III и IV разреду. Ви потражите узрок томе и уверите се најтачније: јесу ли ученици из млађих разреда превођени у своје време правилно у старије разреде, или, по наредби школских надзорника, остављани да попове разред, или су, може бити, редовним путем ослобођени од дужности даљег школовања.

Чланом 2. зак. о основн. школама одређено је, који се предмети уче у основној школи, а наставним програмом и планом од 21. јула 1884 год., Пбр. 6191., одређен је распоред предмета и количина наставног материјала за сваки предмет. Ови се програми налазе у засебним књигама у свакој школи, а има их и у «Просветном Зборнику», који треба да има свака школа. Испитивање ученика из појединих предмета вршићете само Ви и дотични наставник. Нико други не сме утицати у испит и учествовати у испитивању. Ви можете само прозивати ученике, а њихов наставник нека их испитује из оних предмета и партија, које Ви одредите. Ви можете, кад год хоћете, предузети и сами испитивање ученика, али ово не треба чинити без оправдане потребе. Из наставничког рада на испиту најбоље ћете се уверити какав је он сам и какав му је начин предавања. При испитивању треба гледати да из сваког предмета говори најмање половина ученика; а из српског језика и рачуна, ако је то икако могућно, сви ученици, или бар више од половине. Старајући се да ни један ученик не остане непитан, нарочито пазите, да ученике са slabим оценама из појединих предмета, који лако могу остати да понављају разред, не оставите неиспитане.

За време докле траје испит сазнајте:

1.) Јесу ли сви наставни предмети предавани и изучени по наставном програму. О том ћете се уверити, захтевајући да наставник пита ученике из разних партија наставног програма.

2.) Каквом се методом наставник служио у предавању; да ли је у његову раду било механизма; и да ли је оно што је

учено право ђачко знање, с потпуним разумевањем.

3.) Колики је број ученика, који понављају разреде и какав је успех поноваца; какав је бројни одношај између бољих и слабијих ученика, и да ли наставник није занемарио слабије развијену децу на рачун даровитије, као што то често бива. Из постигнутог успеха код слабије деце најбоље се види савесност, труд и метода појединих наставника.

4.) Каквим се ручним књигама и како служе ученици при настави, и да ли су те књиге одобрене од министра просвете и црквених послова, или нису. Ако нађете да се неодобрене књиге употребљавају у школама, Ви побележите такве случајеве, па ме известите, јер се по чл. 5. закона о основним школама могу у школи употребљавати као уџбеници само оне књиге, које су прописним путем одобрене од министра просвете.

5.) За све време испита и докле се год бавите код које школе, обратите нарочиту пажњу на васпитање деце и на понашање, ред, чистоту и све остало, како код ученика, тако и код наставника, коме је задатак, да у васпитном погледу буде пример својим ученицима.

II.

Пошто свршите испит у школи и сазнате све што Вам је потребно знати о тој школи, Ви ћете наградити одличне и врло добре ученике по учењу и владању књигама, ако књиге буде општина набавила за ту потребу, јер се ове год. неће слати школама од државе књиге на поклон ученицима, као што је то до сада било. Ви смете јавно после испита раздати књиге само оним ученицима, који су их заслужили, а не и онима, које би приватни људи хтели да награде књигама. Таквима може доцније учитељ сам дати књиге. У којој школи не буде спремлених књига за поклон, Ви о томе нећете ништа ни помињати, него ћете по свршетку испита, изговоривши том приликом коју прикладну реч о школовању у опште, пустити ученике из школе и наредити да се удаде сви гости, а да останете само Ви, наставник, у чијој школи држали испит, и чланови шк. одбора. Ту ћете сад имати ово да извршите:

1.) Да сазнате јесу ли сви ученици уписани у главну књигу уписницу, и је ли то

уписивање извршено у почетку школске године, као што је прописано. Овај упис ученика у главну књигу треба да су оверили и чланови школског одбора. Упис треба да је извршен по чл. 28. закона о основним школама, и о њему треба да има код свакога наставника нарочити списак ученика I разреда, који су ове школ. г. први пут уписани.

2.) Да се уверите јесу ли ученици ишли преко године уредно у школу, или нису. Ако нису, сазнајте узрок неуредног похођења школе и видите шта су наставник и одбор школски радили у оваким случајима, с погледом на прописе чл. 39. зак. о основн. школама и свега онога што је о томе наређено расписом од 10. октобра 1884 год., Пбр. 10729 («Просветни Зборник» стр. 854—856); јесу ли састанци школског одбора сазивани и држани по чл. 19. зак. о основн. школама и тач. 1. поменутог расписа, и јесу ли одлуке одборске извршиване онако, као што прописује чл. 18. зак. о основн. школама. Наставник, који није у овом погледу извршио своју дужност, нема права да му се изостајање ученичко од школе узме као олакшица (види тачку 5. поменутог расписа). Ако је кривица до школског одбора, Ви ћете такве случајеве доставити надлежној власти и тражити да она поступи по закону с онима који су криви, а у извештају именованете ми све оваке случајеве.

3.) За писање и цртање треба да се у основним школама употребљава хартија, која је монопол државне штампарије. Ту долазе: прописи, прописнице, веџбанке и цртанке. Где бисте наишли на употребу какве друге хартије, забележите и известите ме о том.

4.) Да прегледате администрацију школског одбора, и да се уверите је ли све у реду и по закону.

5.) Да прегледате школску књижицу: је ли она у реду и чува ли се добро, као и то, јесу ли за књижицу набављене све потребне књиге, а нарочито оне, које је препоручило министарство просвете. Уверите се да ли свака школа прима «Просветни Гласник» и да ли се свеске чувају и повезују за сваку годину, као што је то наређено.

6.) Да прегледате школски намештај, школска учила и све друге школске потребе, те да се уверите има ли школа свих потреба, и јесу ли оне на време набављене. Ако буде местимице какве неуредности у

томе, сазнајте до кога је кривица за то, наредите што треба и у извештају побележите код сваке школе такве случаје, па ме известите. Поглавито сазнајте код сваке неуредније школе у овом погледу, шта је сâм наставник од своје стране предузимао, да се школа на време снабде свима потребама и да се доведе у ред.

III.

После овога остаје Вам још:

а) да преведете ученике у старије разреде, и

б) да у протоколу забележите оцену успеха и чистоте наставнику, чију сте школу прегледали.

За превођење ученика у старије разреде прописана су нарочита «Правила о превођењу ученика из млађих разреда у старије».

Ова правила треба да има свака школа, она су штампана и у «Просветном Зборнику» на страни 634. Одредбе чл. 4., 5. и 6 ових правила поглавито се тичу Вашег рада, и Ви ћете према тим одредбама пречистити питање о томе: колико ђака из ког разреда прелази у старије разреде; колико их остаје да понавља у сваком разреду, и колико ће се ученика уписати идуће школске године у I разред. Ово последње важи за неподељене школе, у којима се при примању нових ученика мора водити рачун о величини учионице.

Да бисте могли брзо и правилно извршити превођење ученика у старије разреде после свршеног испита, Ви треба за време самог испита, да утврдите за свакога ученика шта ће с њим бити.

Да бисте се о сваком ученику уверили, је ли наставник правилно оцењивао његов успех, поредићете знање на испиту с оценама преко године, које се налазе означене у списку ученика, који мора сваки наставник спремити за испит. Ако бисте при оваком испитивању и поређењу оцена наишли на сувише оштро или благо оцењивање ученика, Ви имате право, да, саслушавши наставниково мњење, поправите оцене ученичке, које је дао наставник, и да према својим оценама преведете ученике у старије разреде. Без јаких и оправданих разлога немојте мењати оцене које је наставник дао својим ученицима.

Што се тиче одређивања броја деце, коју би требало у неподељеним школама

до године примити у I разред, Ви ћете, у споразуму с наставником и члановима школскога одбора, тачно утврдити и у уписном протоколу записати колико се ученика у новој школској години има примити у I разред, обзирући се при томе на величину ученице и на број старих ученика, који остају у школи.

Школски одбор и наставник биће дужни у почетку нове школске године тачно се управљати по том Вашем наређењу и од све дорасле деце за школовање изабрати за школу онолико, колико сте Ви означили, управљајући се при томе по распису о уписивању ученика у школу, који је њима познат. Упис деце за школу има се извршити по чл. 28. закона о осн. школама, и из општега списка свеколике деце дорасле за школу, има се саставити засебан списак деце, која су одређена да се упишу у школу.

Овде Вам се мора скренути нарочита пажња на исписивање или ослобођавање ученика од даље обавезе школовања. Чланом 40. закона о осн. школама прописано је тачно, кад се који ученик може исписати из школе. По овоме члану закона, ни један се ђак не може исписати из школе без одобрења министра просвете и црквених послова. Као што ће Вам јасно бити, овим законским наређењем иде се на то, да свако дете, које се у школу упише, мора школу довршити до краја. При прегледању рада школскога одбора и о самом испиту, Ви ћете пазити, да ли није који ђак исписан из школе без одобрења министра просвете, имајући при том на уму министарске расписе од 15. окт. 1884., Пбр. 11.405 и од 28. дек. 1884., Пбр. 14.262. Ако бисте наишли на такве случајеве, да је школски одбор или ма ко други осим министра просвете исписао неког ђака из школе, Ви ћете такве случајеве извидети и извести ме, да бих по закону могао наредити што треба.

Да би се пречистило с ученицима који су неуредно, из буди којих узрока, походили школу, Ви ћете побележити у нарочитом списку имена свих ученика, који од дужег времена никако школу не походе, и поред свачијег имена назначићете : кад је ученик уписан први пут у школу и како ју је походио ; како се учио и владао ; колико му је година по протоколу крштених ; колико му родитељи (или маса) плаћају годишње на

име непосредне порезе, и каквог су задружног стања. Ако су родитељи ових ученика кажњавани од школског одбора за неуредно шљање деце у школу, казаће се : кад су и колико кажњени и колико је од изречених казни наплаћено. На послетку, према општем сазнању за свакога појединога од ових ученика, кажите своје миљење : треба ли поједине ученике ослободити од даљег школовања или не треба.

Овај ћете ми списак доставити с извештајем који имате по свршеном прегледу школа да ми поднесете.

Из Вашег записа у главној књизи уписници треба да се јасно види, шта ће идуће школске године бити са сваким учеником те школе. С тога ћете Ви у уписном протоколу тачно назначити:

1. Колико ученика бројно прелази из сваког млађег разреда у старији ;
2. Који ученици поименце и из којих разреда остају да понављају разред ;
3. За које ученике поименце и из којих разреда подносите министру просвете списак имена, те да се у министарству пречисти питање о њиховој дужности даљег школовања или њиховом ослобођењу од те обавезе ;
4. Колико ће се нових ученика примити идуће школске године у I разред ; и
5. Који се ученици поименце морају испитати у почетку нове школске године због тога, што нису били на испиту.

Кад ово свршите, остаје Вам да забележите наставнику, у чијој сте школи држали испит, оцену за рад у школи и за чистоту. Али пре но што бисте оцену записали, Ви ћете, према чл. 78. закона о основним школама саслушати сам школски одбор о свему, што би он имао да Вам саопшти о школи и раду учитељеву, а тако исто и самога наставника, ако би он имао што да Вам каже о радњи школскога одбора или општинске власти, о њихову старању или немару за школу. Оцену ћете увек записати словима, и забележивши је један пут, не смете је после ни у ком случају мењати. При давању оцене не смете се ни с ким договарати о самој оцени, јер је то ствар Вашег уверења и Ваше савести, и Ви ћете оцену увек сами својом руком записати.

У варошима и у свима местима, где има више наставника, не смете свршити испите у свима школама, па онда скупити

наставнике и давати им оцене, него ћете сваком наставнику посебице дати оцену одмах, чим свршите испит у његовој школи.

Према прописима које је Главни Просв. Савет утврдио на основу треће алинеје тач. 4. чл. 78 зак. о основним школама, дужни сте приликом давања оцене наставницима имати на уму ове прилике :

а. Је ли наставник радио с једним разредом, с два, три или четири разреда ?

б. Да ли је наставник поред редовне дужности у својој школи радио још и у продужној школи ?

в. Да ли је број ученика, које је учио један наставник у неподељеној школи већи од 30, а у подељеној школи већи од 50, или је испод ових бројева ?

г. Да ли се у школи радило преко целе године, или је било прекида ?

д. Је ли преко године било промене у наставницима, и ако јесте, да ли је рад претходников био од повољна или неповољна утицаја на рад онога који га је у школи сменио ?

ђ. Јесу ли ученици уредно походили школу преко године ? Ако нису, уверићете се најтачније, да ли је наставник учинио све оно, што му је стављено у дужност расписима министарским од 10. октобра 1884. год., Пбр. 10729., од 20. октобра исте год., Пбр. 11932 и од 1. децембра исте године Пбр. 13301.

Наставницима, који су у овоме погледу били немарни, узећете то увек за отежицу при давању оцене.

е. Јесу ли на испиту сви ученици, који су преко године у школу долазили ?

ж. Има ли у школи много ученика, који понављају разред ? Има ли их, који су по распису министарском од 20. октобра 1884. год., Пбр. 11408., прерасли за школовање, и зашто нису исписани из школе ? Ви ћете у таком случају испитати и сазнати све што треба, па ћете онда поступити по поменутом распису, нарочито по последњој тачки његовој (Просв. Зборник, стр. 865).

з. Је ли наставник предавао и прешао све предмете који су прописани наставним програмом за нижу и вишу основну школу ? Ако није све изучено по програмима, онда сазнајте које предмете није предавао у прописаном обиму и зашто није.

и. Је ли за све наставне предмете било

најпотребнијих средстава и учила ? Ако није, је ли их наставник тражио од кога и кад ; и зашто их није добио ? Јесу ли сви ученици имали на време школске књиге и друге потребе ? Ако нису, онда зашто, и колико се сам наставник, и како, заузимао да отклони незгоде ове врсте.

ј. Ради ли наставник у школи, где се месни говор јаче разликује од књижевног језика ? Је ли, где је потреба захтевала, поступљено с I разредом онако, како је то прописано наредбом министарском од 2. јула 1884. год., Пбр. 6191 (стр. 4. у наставним плановима и програмима за нижу и вишу осн. школу). Осим овога, имаћете на уму и министарски распис од 23. септембра 1882. Пбр. 7454. (Просв. Зборн., стр. 814—816).

к. Да ли је наставник тачан и уредан у отправљању послова, који долазе у школску администрацију, као : је ли му дневник школски у реду и чист, и да ли су сви подаци у њему мастилом (а не писаљком) побележени ; каква му је књига уписница (протокол), списак учила и намештаја школског, списак књига у књијници и списак кажњених ученика. Исто тако, прегледаћете каква је наставникова администрација у школском одбору, јер је по закону учитељ пословођа у одбору.

Ваше је да оцените, према приликама, шта ћете од свега овога узети као олакшицу, а шта као отежицу при давању оцене наставницима.

IV.

Све што вам је доведе казано, вреди за оне школе и наставнике, који су радили редовно преко целе школске године.

Ако бисте пак наишли на какву школу, у којој нема наставника, али је ма колико радила у овој школској години, Ви ћете раније наредити да се у одређени дан скупе сви ученици, и њих ћете испитати све онако, као и да је наставник ту. И у оваким школама наредићете како ће бити с превођењем ученика у старије разреде, па ћете забележити и оцену успеха у школи. Свакоме наставнику даћете оцену за рад у оној школи, у којој га о испиту нађете. Али, ако је наставник за краће време у тој школи радио, Ви то можете забележити у напомени, па ће се у министарству расправити која ће оцена коме наставнику припасти.

Испит нећете држати само у оним школама, које би по министарском одобрењу биле распуштене због какве заразне болести, а болест још траје. О овоме ћете се известити од државних власти, и о таквим школама, Ви ћете и мене известити, по свршетку повереног Вам посла.

Прегледајући школе, обратите нарочиту пажњу на ученичко здравље, на њихово изостајање од школе због болести, на заразне болести, које се поглавито преко школе преносе и шире, и предложите ми у томе погледу све што би требало предузети у интересу здравља школске омладине.

Храна, стан, одело и чистота у опште, јесу најбитније погодбе, на које треба pazити код ученика ради њихова здравља. С тога на њих обратите нарочиту пажњу, особито онде, где ученици ноћују код школе и где се заједнички хране, па што год бисте опазили као неупутно, Ви ми доставите и предложите шта би и како требало у овоме погледу променити и наредити у интересу бољег чувања ученичког здравља.

V.

У кругу својега рада имаћете да прегледате, осим нижих и виших школа, и приватне и продужне школе, ако их буде.

Погодбе за отварање продужне школе, и одредбе о предметима, који се имају предавати у продужној школи, изложене су у распису министарском од 20. августа 1884. год., Пбр. 7483. Где год је било погодаба за отварање продужне школе, па је ипак не буде било, Ви ћете увек потражити министарски акт, којим се обуставља рад у продужној школи за ову школску годину. Где нема таквог министарског акта, ту је кривица до наставника, што продужна школа није отворена, и Ви ћете му то узети за отежицу при давању оцене, и о таквим случајевима и мене известити.

Где има продужна школа, Ви ћете прво у њој држати испит и дати оцену наставнику за постигнути успех, ако је један наставник; а ако их је више, онда ћете сваком наставнику дати оцену према успеху из онога предмета, који је он предавао, и назначити која оцена припада коме наставнику.

Податке о продужним школама покушите, као год и податке о основним школама, и поднесите ми их засебно уз извештај.

Члан 39. зак. о осн. школама важи и за ученике продужне школе, односно за њихове родитеље, старатеље, мајсторе и старешине.

Ако би било у кругу Вашег рада и приватних школа, које се по чл. 9. зак. о основним школама могу отворати само по одобрењу министра просвете и црквених послова, Ви ћете и такве школе прегледати. За право отварања ма какве приватне школе мора се имати нарочито решење министарско о отварању. С тога ћете у свакој приватној школи потражити од старешине школе такво решење министарско ради свога управљања. Где бисте сазнали да је нека приватна школа отворена без одобрења министра просвете, Ви ћете ме о томе известити. У приватним школама не ћете давати никакву оцену, али ћете ми у извештају поднети податке о бројном стању и успеху ученика; о наставницима и њиховој спреми и о управи школској; и напоменути све што би било од вредности да се зна.

VI.

Кад на овај начин прегледате све школе и свршите поверени Вам посао, Ви ћете ми *најдаље до 10 јула* ове године поднети:

1. Статистичке податке о ученицима свих школа по обрасцу, који Вам се у прилогу шаље. При попуњавању овога као и осталих образаца пазите нарочито, да све рубрике буду тачно и правилно попуњене, и збир по свима рубрикама сабран. Рубрику «с колико је разреда школа» у овоме обрасцу попуњаваћете обичним бројевима, т. ј. испод сваког разреда, како мушке тако и женске школе, означаћете бројем колико их има. Тако, ако је школа на пр. троразредна или четвороразредна, Ви ћете испод сваког разреда записати број 1, ако је по један разред; али, ако који разред има и одељења, Ви ћете испод тог разреда уписати број, колико он има одељења и т. д. Рубрику «Број наставника који раде у појединим разредима» попуњаваћете тако исто, с том само разликом што ћете код комбинованих школа то обележити знаком: \sim који ће показати с колико разреда ради један наставник. За попуњавање рубрика на трећој страни овог обрасца, Ви ћете, да се не би око тога дуго задржавали и дангубили, добити од управитеља, којима је раније писано, готов материјал по свима рубрикама тако, да Вама

само остаје, да тај материјал упишете у ваш формулар, и по свима рубрикама саберете главну суму.

2. Наставничке оцене с осталим подацима, који су означени у обрасцу $\frac{1}{2}$.

3. Статистичке податке о издацима на основне школе, по обрасцу који Вам се у прилогу $\frac{1}{3}$ шаље.

4. Статистичке податке и оцене о пројектним школама, које ћете засебно изложити.

5. Статистичке податке и напомене о приватним школама, којих је било у кругу Вашег рада.

Нарочито Вам се наглашава, да по свима обрасцима и свима рубрикама изведете збир, јер ће Вам се без тога обрасци вратити.

6. Списак школа, које би требало у интересу детињег здравља затворити због тога, што су школске зграде рђаве.

7. Кратке белешке од важности за сваку школу посебице, из којих би се нарочито могло видети, шта у којој школи није добро. У овим белешкама можете ми саопштити Ваше, разложима поткрепљено, мњење: шта би одмах требало у општем школском интересу наредити, да се у појединим школама, које сте Ви прегледали, учини, те да се отклоне сметње и да се школа доведе у ред.

Ове белешке о свакој школи и свакоме наставнику треба да су кратак али једар опис, из кога ће се моћи видети све, што је од вредности и што треба да се зна. Овај извештај не ће се штампати у целини, али се све што је важно може из њега поводити и штампати. Како не ћете подносити засебан општи извештај о свима школама, то гледајте да Вам овај посебни извештај буде што потпунија слика сваке школе.

У овоме извештају значићете код сваке сеоске школе: има ли наставник дан ораће земље, и има ли школа довољно пространо двориште и врт, онако, како је прописано чл. 2. «Правила о грађењу школа и намештају школском» (в. «Просветни Зборник» стр. 540), и како је школски врт обрађен.

ПБр. 7381.

21. маја 1891. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Андре Николић

ЗАДАЦИ

професорским приправницима, за израду писмених састава код куће, ради полагања професорског испита

На основу тачке а.) члана 12-ог закона о професорским испитима, а с погледом на члан 7-ми истог закона, министар просвете и цркв. послова, по предлогу Гл. Пр. Савета и по саслушању догачких факултета Велике Школе, објављује ове писмене задатке за израду код куће:

I. Из српског са старословенским језиком и литературом.

а.) Из српског језика са старим словенским.

1. Деоце именске и глаголске промене у редове и разреде у граматикама старословенског и српског језика од 1822. године до данас.

2. Историја дефективних имена и глагола у српском језику.

3. Исказивање додатака за време, начин и узрок падежима без предлога и с предлогом у српском језику.

4. Наставци за извођење у српском језику реччи које значе: радина, рађу и дело; људе и ствари; каквоћу и још нешто осем ње; справу и место; једну ствар између многих; деминуцију и аугментацију код имена и глагола.

б.) Из историје српске литературе.

1. Наша новија драматика од 1780. до 1880. године, изворна, с погледом и на преводну.

2. Пажња наших старијих списалаца према нашим народним умотворинама: било у подражавању, било у улетању појединих комада у своје списе, било у нарочитом објављивању, а све до 1814. године.

3. Разлике међу првим и другим периодом српске књижевности по садржини, облику и следима.

II. Из латинског и грчког језика.

а.) Из латинског језика.

1. Нека кандидат назначи све реченице из првих седам биографија Непотових (Милтијада, Темистокла, Аристида, Паусапија, Клиона, Лисандра и Алкибијада), за које важи *consecutio temporum*; нека ту консекуцију објасни и уједно преведе све наведене примере.

2. Нека кандидат наведе све конјуктивне релативне реченице, које се налазе у првих десет биографија Непотових; нека конјунктив њихов објасни и уједно нека преведе све те реченице.

3. Нека кандидат напише латински у кратко *bellum Jugurthinum* по Салустију.

б.) Из грчкога језика.

1. Нека кандидат упореди времена у српском и грчком језику, а примере за илустрацију нека наведе из Ксенофоновог дела *Κύρον Ἀνάβασις*.

2. Нека кандидат обрне у атичку прозу првих 140 стихова из II. песме Омирове Илијаде, и нека их преведе на српски.

3. Нека кандидат напише употребу финалних реченица, а примере за илустрацију нека наведе из поменутог Ксенофоновог дела.

III. Из немачког језика о литературом.

1. Изложити из науке о постајању и промени немачких речи све случајеве, у којима се чисти вокали: а, о, и, аи претварају у мутнике ä, ö, ü. аи и навести за сваки случај довољно примера.

2. Изложити правила о употреби *обрнутога реда речи* у немачким реченицама, простим и сложеним, и навести примере за то. Поредити ова правила с дотичним правилима српскога језика. (Примере треба црпсти поглавито из оних списа немачких класика, који, према правилима за проф. испите, треба кандидату да су познати).

3. О скраћивању зависних реченица у немачком; које се могу скратити, кад и како? — Објаснити све то подесним примерима, преним поглавито из немачких класика, и упоређивати, где се год може, правила, која постоје о том у немачком језику, с правилима српскога језика.

4. Хердеров књижевни рад, и његов утицај на развитак потоње немачке књижевности.

5. Хронолошким редом описати и критички пропратити развитак Шилерова књижевнога рада на пољу драме.

IV. Из францускога језика с литературом.

1. Синтакса придева.

2. Употреба сибјонктива.

3. *Quels sont les principaux écrivains moralistes de la France? — Caractériser rapidement chacun d'eux.* —

4. *Parlez, en essayant de marquer les différences que les séparent les uns des autres de trois grands poètes lyriques: Hugo, Lamartine, Musset.* —

5. *Que veut dire la Bruyère dans cette phrase: „Corneille a peint les hommes tels qu'ils devraient être, Racine les a peint tels qu'ils sont“ ?*

6. *Quel rôle a joué Voltaire au XVIII. siècle ?*

7. *Quel rôle a joué Rousseau ?*

V. Из рускога језика с литературом.

1. Појав т. зв. „полногласја“ у руском језику, или „дуљење“ и „снажење“ гласова рь (ер) и лъ (ел) пред сугласницима у руском, упоређено с истим законима у старом словенском и српском језику.

2. Карактерни знаци руске рецензије старога словенскога језика (у гласовима и облицима).

3. Ломоносов: његов живот и рад (главни му књижевни послови); његов значај за руску литературу.

4. Крилов, руски писац басана, правац његовога књижевнога рада.

5. Новија руска белетристичка литература: правац и најзнатнији њени представници.

VI. Из српске историје.

1. Одношаји између Босне и Угарске од 1322. до пропасти босанског краљевства.

2. Историја српске емиграције у Далмацији, Хрватској, Славонији, Срему, Бачкој и Банату.

3. Историја српског Савета од 1805. до 1868. године.

4. Српски ускоци и хајдучи, и њихна историја и значај у борби противу Османлија.

VII. Из опште историје с литературом.

1. Улога Демостена и Фокиона као представника демократије и аристократије јелинске у догађајима својега времена.

2. Историјски развитак предаска републиканске форме у империју римску, и борбе око тога.

3. Средњевековни стадежи и њихови међусобни односи, упоређени с нашим стадежима тога доба.

4. Узроци раширењу хришћанске вере и оснажењу папске теократије.

5. Утврђење уставне владавине у Инглеској и републиканске у Америци.

6. Главни моменти у историји „Источног питања“ у XIX. веку.

7. Да ли историјски догађаји бивају неминовно или случајно?

8. Да ли и у колико „велики људи“ имају утицаја на развој историјских догађаја.

VIII. Из упореднога земљописа.

1. *Раса* људске; колико их је, и разне научне основе за поделу њихову. Физичне и умне особине појединих раса; њихове области и њихова будућност.

2. *Клима*: морске струје, астрономске и географске прилике са свима осталим узроцима, од којих она зависи. Њен утицај на поједине народе у разним пределима света, илустрован најзгоднијим за то примерима из прошлости и садашњости човечанске.

3. *Опис Словенске Крајине* (Крањске), *Штирске* и *Корушке* у орографском, хидрографском и етнографском погледу. Народна материјална и духовна култура, етничке особине, обласно државно уређење, статистички подаци.

4. Политички опис *јапанске царевине*. Умне особине Јапанаца и њихово културно стање према другим просвећеним народима.

5. Орографски и хидрографски систем балканског полуострва, и утицај њихов на стварање држава на њему.

6. Данашње стање северне Африке у политичком и културном погледу, упоређено с негдашњим значајем тамошњих земаља у старом и средњем веку.

7. Политички опис *енглеских насеобина* у разним деловима света; њихови одношаји према Великој Британији.

8. Стари и нови путови на балканском полуострву; њихов пређашњи и садашњи значај у економном, трговачком, војном и културном погледу.

IX. Из психологије и логике, педагогике и методике

а.) *Из психологије и логике.*

1. Да се критички претресе Веберов или психофизички закон.

2. Да се изложе различне теорије о вољи.

3. О индукцији као методу научног испитивања.

б.) *Из педагогике и методике.*

1. Да се обележе и објасне ступњевни интелектуалнога васпитања, и да се према томе одреде задаци завода за опште образовање, нарочито средњих школа.

2. Како утичу примери на *морално* васпитавање; како савети и поуке; како предавања из религије, историје и књижевности; а како лектира?

3. Да се разјасне *методи* за учење *језика*, и да се покаже, који су методи најзгоднији за учење матерњег језика и туђих језика у нашим средњим школама.

4. Да се разјасне задаци *домаће* и *школске дисциплине*, и да се оцене главна дисциплинска средства с обзиром на наше васпитне прилике.

5. Да се изложе педагошка начела *Јана А. Коменскога*, и да се покаже утицај његова рада на развитак педагогије.

X. Из анатомије, физиологије, зоологије и хигијене с дијететиком.

1. Анексне жлезде апарата за варење, са гледшта упоредне анатомије, физиологије и ембриологије.

2. Описати двокрилице (Diptera) из околине у којој наставник борави или је боравио.

3. Исхрана становништва краја, у коме кандидат борави или је боравио, према физиологији и дијететици.

4. Средња висина тела ученика у школи (у којој је наставник радио или ради) по појединим разредима и по појединим годинама; ширина груднога коша; боја косе и очију (упоредна антропологија).

XI. Из ботанике с физиологijом.

1. Структура, плођење и развиће гимносперама; њихово место у систематској ботаници.

2. Сакупити и проучити неки број наших криптогама из стабла талофита или бриофита.

3. Изложити географско-топографски размештај фанерогамног биља околине где кандидат живи.

XII. Из хемије с технологијом и минералогijе с геологијом.

а.) *Из хемије (неорганске и органске).*

1. Киселине, базе, соли.

2. Закон простих и умножених пропорција, и теорија атома и молекула.

3. Карбамид (уре) и његови деривати.

б.) *Из хемијске технологије.*

1. Гориво у хемијско-технолошком погледу.

2. Прерађивање масти.

3. Израда гљиве.

в.) *Из минералогijе с геологијом.*

1. Научни опис једне збирке минерала, стена или петрефаката из земаља балканског полуострва.

2. Постајање минерала у природи, и њихова вештачка репродукција.

XIII. Из ниже и више математике с нацртном геометријом и геометријским цртањем.

а.) Из математике.

1. О дијаметрима и дијаметралним равнима.
2. О жијиним особинама елипсе, хиперболе и параболе.
3. О полупречнику кривине.

б.) Из нацртне геометрије.

1. Да се, почев од 17. века па до данас, критички изложи поступно развијање нацртне геометрије. У ову расправу треба да уђе и развитак пројективне геометрије, колико је у свези с нацртном.
2. Да се изведе конструктивна теорија аксонометријских пројекција за ортогоналну и клиногоналну аксонометрију.
3. Одредба заједничких елемената код геометријских облика — пресецање. — Да се конструише пресек правилног дванаестостраника с правилним дванаестостраником и њихов расклон.

XIV. Из физике и механике с космографијом.

а.) Из физике.

1. Одредба Мариотова закона по динамичкој теорији гасова. Примена овога закона у механичкој теорији топлоте.
2. Оптичка призма и оптичко сочиво. Њихове најважније примене у практичној и теоријској оптици.
3. Разлика између основних и изведених, — и између релативних и апсолутних мера. Одредба димензија разних физичких количина.

б.) Из механике.

- А. 1. Наћи идентичност између статичког момента сталне силе и статичког момента исте силе, кад она окреће сталан систем маса око сталне осовине, и то за целу масу M система који се обрће.
2. Наћи идентичност између механичког рада L , кад се масени систем M креће трансляторном брзином v и механичког рада L , кад се тим радом окреће стална маса M око сталне осовине а са угловном брзином ω ; те да се отуда изведе то, како се закон трансляторног кретања може непосредно применити на закон обртног кретања масеног система масе M , кад је реч о одредби механичког рада.
3. Доказати то, да као што сила нултога рада ($P^{(0)} = mv$) — тренутна сила — постаје из силе првога рада ($P = mv$) — стална сила, — да на исти

начин постаје моменат силе нултога рада (принцип површине) из момента силе првога рада масеног система који се обрће.

4. Наћи сличност која постоји између вредности момента савијене греде и вредности момента увијања увијене греде, и отуда извести извесне реципрочности, које постоје између извесне линије пресека савијене греде и извесне тачке пресека увијене греде.

5. Извести једначину $L = \varphi mg$, где је L механички рад, mg статички моменат сталних сила за систем материјалних тачака масе M , која се окреће око сталне осовине, описавши угловну путању φ у ком је тренутку утицајем момента mg у маси M нагомилано рада L .

Б. Треба одредити брзину, којом молекул воде излази из отвора суда у хоризонталном дру, а ово за случај, кад површина воде остаје на истој висини у суду и кад молекули воде продиру површину воде са сталном брзином s . Треба показати, од чега зависи специфички хидраулички притисак воде на бок суда. Може ли хидраулички притисак бити у неким случајима већи од хидростатичког притиска, и може ли хидраулички притисак бити негативан? Какав облик треба да дамо суду, па да на свима местима бока суда буде специфички хидраулички притисак сталан, а специјално једнак атмосферском притиску? Најзад, површину специфичког притиска треба математички дискутовати.

в.) Из космографије.

1. Како се мере даљине небеских тела? — Ранија и новија мерења, и главни резултати за сунчани систем и звездани свет.
2. Којим се методима испитује физичка природа небеских тела? — Историјски поглед на њих, и главни резултати ових испитивања за тела у сунчаном систему.
3. Одређивање брзине светлости и резултати тога. Појава аберације, и величина сунчеве паралаксе, изведене отуда. Fizeau-Doppler-ов принцип и његова употреба у астрономији; главни резултати ове употребе.

XV. Из богословских наука.

а.) Из историје српске цркве.

1. Критички преглед домаћих извора за историју српске цркве.
2. Укидање српске патријаршије.
3. Римске пропаганде у Босни.

4. Српске лавре и знатнији манастири, њихови уставни и калуђерство у доба Немањина.

5. О границама српске патријаршије за време Душана и црквеној јерархији тога доба.

б.) *Из историје хришћанске цркве.*

1. Борба хришћанства противу јудејства и многобоштва за свој опстанак у I. веку хришћанства.

2. Значај Оригена, као црквенога писца и поборника за веру Христову.

3. Лутер као реформатор; мане и недостаци његове реформације.

4. Установа реда језуитског (Исусоваца). Последнице рада овога калуђерског реда.

в.) *Из црквеног богословља.*

1. Знаци у цркви, посебнице у православној цркви.

2. Историјски развитак свештених радњи и наравствено значење њихово.

3. Постанак и значење главних и почасних чинова у цркви.

4. Историјски развитак божанствене литургије у православној цркви.

г.) *Из пастирског богословља.*

1. Рад Григорија Назијанца на науци пастирског богословља.

2. Својства и дужности свештеника као пастира.

3. Наука о вршењу свештених радњи.

4. Пастирска служба у српској православној цркви, од почетка хришћанства до ослобођења (1815. год.). Знатнији српски пастири и рад свакога од њих на по се.

5. Својства и дужности православног свештеника као црквеног учитеља.

д.) *Из моралног богословља.*

1. Божанственост хришћанског морала и његова разлика од философског.

2. Учење православне цркве о хришћанској љубави.

3. Учење православне цркве о греху.

ђ.) *Из догматичког богословља.*

1. Католичко учење о непогрешности римскога папе.

2. Наука о тајнама с полемичким разматрањем погрешних учења.

3. Наука о створењу света с погледом на погрешна мишљења.

е.) *Из омилијичког богословља.*

1. О црквеном беседништву у IV. веку хришћанске епохе.

2. О св. Григорију Назијанцу и о св. Григорију Ниском као духовним ораторима.

3. Важност богослужбених књига за црквено беседништво.

4. Црквено беседништво у Српству од почетка XIX. века до данас.

ж.) *Из каноничког права.*

1. Критичка оцена свију извора каноничког права.

2. Историјско-критички преглед номоканона при великом требнику.

3. О словенској крмчији: појав словенске крмчије; о њеном преводиоцу с грчког текста и место где се први пут појавила у преводу; о ширењу и употребљавању исте у цркви српској, бугарској, руској и влашкој.

4. О црквеном суду првих векова хришћанства с погледом на црквени суд код Срба.

5. О спољашњем црквеном суду и његову развићу.

Ови задаци важе од данас па за три године, а до почетка 1891.-92. школске године важе и задаци, прописани 14. априла 1887. год., ПБр. 2510 из 1886.

ПБр. 7289.

20. маја 1891. године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

АНДРА НИКОЛИЋ

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА.

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА
ГЛАВНОГ ПРОСВ. САВЕТА.

САСТАНАК 469-ти

13. марта 1891. год., у Београду

Били су: *председник*, Стојан Марковић; *редовни чланови*: Стев. Д. Поповић, Мил. Недељковић, др. Мил. Јовановић-Ватут, Љуб. Ковачевић, Стев. Ловчевић; *ванредни чланови*: Жив. Живановић, Р. Са Димић, Фирмилијан архимандрит, Љуб. Јовановић, Мих. Јовић, Ур. Благојевић, и Дим. Соколовић.

Пословољ: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлог 467. редовног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 6. ов. мес., ПБр. 3318., којим се шаље савету на оцену књига: „Цар Јован“, историјска трагедија у пет чинова, од г. Мите Живковића, професора.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овог дела умоли г. Љуб. Јовановић.

III.

Прегледана је и примљена и друга половина тема за професорске кандидате, и то теме из: космографије, механике, франц. језика с литературом, српске историје, психологије с логиком и педагогике с методиком, зоологије с антропологијом а с обзиром на дијететику, ниже и више математике, физике и теме из групе богословских предмета.

IV.

Прочитано је писмено мишљење г. Стојана Марковића, и саслушан је усмен извештај г. Љуб. Ковачевића по актима о г. Крсти Војиновићу, учитељу десићском.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата, по коме се има сматрати, да је г. К. Војиновић стадан учитељ по старом закону и да се на њега не могу применити одредбе новог закона, које важе за привремене учитеље.

V.

Продужено је претресање и утврђивање програма из науке хришћанске за основну школу, и на овом састанку утврђен је програм из науке хришћанске за III. и IV. раз. основ школе.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 470-ти

20. марта 1891. г., у Београду.

Били су: *председник*, Стојан Марковић; *редовни чланови*: Мил. Недељковић, др. Милан Јовановић-Ватут, Стев. Ловчевић; *ванредни чланови*: Жив. Живановић, Ј. Мподраговић, Љуб. Јовановић, Мих. Јовић, М. Велички, Ур. Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословољ: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 469. редовног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просв. и цркв. послова од 12. ов. мес., ПБр. 302., као и приложено писмо Његовог Високопреосвештенства г. митрополита од 27. пр. мес., Ебр. 532., о томе: да је Његово Високопреосвештенство извештено „гласовима из публице“, да је у Гл. Просв. Савету, приликом дебате о програму науке хришћанске у гимназијама, пало недодличних речи спрам овога предмета, и о његовом утицају на омладину, па се Савет позива да изволи извести г. министра о томе: да ли је одиста овакав разговор вођен у просветном Савету о религији; у којој је седници то било; шта је дало повода просветном Савету да се у њему овај разговор поведе, и да ли је предмет овога разговора могао доћи до знања ширем кругу, него што је круг присутних чланова на дотичном састанку, те да о њему г. митрополит отуда дозна.

По прочитању ових писама донесена је у Савету оваква резолуција: „Главни Просв. Савет сажаљева да су такви гласови могли, ма којим путем, допрети до Његовог Високопреосвештенства и узнемирити га у његовој праведној бризи за напредак хришћанства и морада у народу и омладини. Главни Пр. Савет сажаљева то тим пре, што су ти гласови по све лишени истинитог основа; јер у свима састанцима, који су посвећени били програму науке хришћанске, сви су се чланови без разлике усрдно трудили, да, по свом уверењу, изнесу своје погледе у корист хришћанске науке и Св. Писма, и све су то чинили с довољним пијететом спрам ове важне науке, о чему има јасна трага у белешкама и у записницима Гл. Пр. Савета. И, кад је Савет донео онаку коначну одлуку о по-

дожају хришћанске науке у гимназијама, он је то учинио по свестраном и испрцином претресу свих потребних обзира и свих мишљења, која су износили у Савету најкомпетентнији чланови Гл. Просв. Савета.“

После оваке резолуције, Савет је умолно председиштво Савета, да поднесе извештај г. министру на његово писмо.

За овим се прешло на дневни ред.

III.

Прочитан је извештај г.г. Ђ. Козарца и Стев. Предића по молби г. Јована Машића, учитеља језика у пожаревачкој гимназији, који је молио да му се према накнадно поднесеним сведоџбама призна квалификација за предавача у средњим школама, а тиме и право на полагање професорског испита.

Савет је, са свима против једног гласа, усвојио мишљење г.г. референата, по коме се г. Машићу не може признати квалификација за предавача, јер према поднесеним сведоџбама не може се узети да је он испунио погодбе, прописане чл. 2. закона о професорским испитима за наше средње школе.

IV.

Саслушан је усмен реферат г. Жив. Живановића о књизи: „Милош Обреновић, или поглед на историју Србије, од 1813—1839 год., одговор г. Сипријану Роберту, од кнеза Михаила Обреновића“ коју је поднео на оцену г. Никола Симић.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучно: да се ова књига може препоручити за књижнице основних и средњих школа.

V.

Прешло се на претресање програма за основне школе. На реду је програм из „словенског језика“ у IV. разреду основне школе. Програм из овог предмета измењен је у толико, што су изостављене речи у загради „на словенском“ и што је место последње реченице „три до четири приче Христове“, стављено: „читање четири Христове приче; о немилостивом слуги; о милостивом Самарјанину, о богаташу и Лазару, и о развратном сину.“

За овим се прешло на програм из рачуна.

Предложени програм у I. разреду измењен је у неколико и има гласити овако: „1. Радови на рачунаљци и другим стварима и очигледно поимање бројева. Рачунање усмено с именованим и неименованим бројевима у све четири рачунске врсте (сабирање, одузимање, множење и дељење) од 1—20“.

„2. Писмено рачунање у вези с усменим од 1—20 у све четири рачунске врсте. Познавање половина, трећина, четвртина и петина од једног целог и од осталих бројева до 20, али у облику разломака неће се писмено рачунати, него само оно, што се као целина може појавити — бида мала или велика.

У I. раз. у опште преовлађиваће усмено рачунање.“

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 471-ви

27. марта 1891. г., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: Стеван Д. Поповић, др. М. Јовановић-Ватут, Ђ. Козарца, Ст. Ловчевић; ванредни чланови: Жив. Живановић, В. Димић, Ј. Миодраговић, Љуб. Јовановић, Мих. Јовић, Урош Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословој: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога редовнога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 23. овог месеца, ПБр. 4501., којим се шаље савету на преглед и оцену књига: „Историја школске дисциплине“ од г. Јосифа В. Стојановића, хонорарног учитеља нишке учитељске школе.

Савет је одлучно да се за преглед и оцену ове књиге умоли г. Ј. Миодраговић, професор.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 27. ов. мес., ПБр. 4721., којим се шаље савету на преглед и оцену нова „Читанка за III. раз. основне школе,“ коју су уредили г. г. Мил. Марковић и Б. Т. Недић.

Савет је одлучно, да се за преглед и оцену ове читанке умоли г. г. Ж. Поповић, Ј. Миодраговић и Мих. Јовић.

IV.

Саслушан је усмен извештај г. г. Ст. Д. Поповића и Мих. Јовића, по молби г. Милана Новичића, учитеља, који је молио да му се у сталне године учитељске службе уважи оно време, које је провео учитељујући у другим српским школама на страни.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Савет је усвојио мишљење г. г. референата и одлучио: да се г. Милану Новичићу, учитељу, на основу чл. 57. закона о основн. школама, може уважити једанаест година наставничке службе, које је провео у српским школама на страни, у сталне године учитељске службе.

V.

Настављено је претресање програма за осн. школе. На дневном је реду програм из рачуна за II разред.

Прва тачка под 1.) примљена је по предлогу. Друга тачка под 2.) измењена је и има гласити: „Познавање шестина, седмина, осмина, деветина и десетина. Делитељ не сме бити већи број од 10. У облику разломка ништа се писмено ни у овом разреду не рачуна. Комбиновани задаци лакши и обичнији.“

Око тога да делитељ не сме бити већи од 10, водила се подужа дебата. Г. г. Ст. Д. Поповић и Ј. Миодраговић и други, тражили су и доказивали, да величину делитеља не треба ограничавати, а г. г. Ур. Благојевић, Дим. Соколовић и други, тражили су да делитељ не сме бити већи од 10. На послетку се питање одлучило гласањем и са 5 противу 4 усвојена је горња редакција по предлогу.

Последња тачка у програму рачуна за II раз. примљена је по предлогу.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 473-ћи

3. априла 1891. год., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: Стев. Д. Поповић, Љуб. Ковачевић, Стев. Ловчевић; ванредни чланови: Жив. Живановић, Љуб. Јовановић, М. Јовић, М. Велички, Ур. Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословој: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 471-ог редовног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 29. пр. месеца, ПБр. 3633., којим се упућују Савету на оцену и мишљење акти по кривици г-ђе Јелене Радовићеве, учитељице, која је над ученицама употребљавала казне законом недопуштене.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1891.

Савет је одлучио: да се акти по овоме делу упуте г. г. Стојану Марковићу и Љуб. Ковачевићу с молбом, да их они проуче и Савету реферују.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 29. пр. месеца, ПБр. 4107., којим се шаље Савету на оцену молба г. Милана Бошњаквића, учитеља засавичког, који моли да му се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Стев. Д. Поповић и Мих. Јовић, да ово питање проуче и Савету реферују.

IV.

Прочитано је писмо г. д-ра Ђ. П. Јовановића, проф. Велике Школе, којим извештава г. председника Савета, да му није могуће примити се прегледања рукописа „Зоологија за средње школе“ од Миливоја Симића.

Савет је одлучио: да се место г. д-ра Јовановића умоли г. Ранко Петровић, да ово дело оцени.

V.

Саслушан је усмен реферат г. Љуб. Ковачевића о уважењу година учитељске службе г. Стојану Ђурђевићу, учитељу.

На основу мишљења г. Ковачевића, Савет је једногласно усвојио његов предлог и одлучио: да се Стојану Ђурђевићу, учитељу, могу уважити пет година учитељске службе (од 1853. — 1858.), и то само за пензију. Остало време, које је молитељ тражио да му се уважи, Савет је нашао да се не може уважити.

VI.

Прешло се на претресање програма за основну школу. На дневном је реду програм из рачуна за III. разред.

Прва тачка измењена је и гласиће:

„1. Усмено рачунање од 1—1000 с бројевима лакшим за памћење.“

Тачка под 2. измењена је и гласиће:

„2. Рад и с разноименованим бројевима.“

Тачка под 3. остала је по предлогу, само је уметнуто да делници могу бити још и бројеви: 16, 18, 24 и 25.

Четврта тачка гласиће: „4. Деоба времена, преобраћање бројева из једног имена у друго и рачунање метарским мерама и новцима динарског система.“

Пета тачка гласиће овако: „У овом разреду преовлађује писмено рачунање.“

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 475-ти

10. априла 1891. год., у Београду.

Били су: *потпредседник*, Стев. Д. Поповић; *редовни чланови*: Мил. Недељковић, др. Мил. Јовановић-Ватут, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац, Стев. Ловчевић; *ванредни чланови*: Ж. Милосављевић, Жив. Живановић, Ј. Миодраговић, Љуб. Јовановић, Мих. Јовић, М. Велички, Ур. Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословод: Мил. Марковић

I.

Прочитан је и примљен записник 473. редовног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 2. овог месеца, ПБр. 5040., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Љубомира М. Протића, бив. државног питомца.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену докумената овога кандидата умоде г. г. Стев. Д. Поповић и Ђ. Козарац.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 10. овог месеца, ПБр. 5586, којим се спроводи Савету молба и документи г. Петра Спирића, учитеља из Власотинаца, који моли да му се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоде г. г. Стев. Д. Поповић и Мих. Јовић, да оцене молитељеву молбу и да Савету о томе реферују.

IV.

Прочитано је писмо г. Ж. Поповића, којим извештава Савет, да не може прегледати „Читанку за III. раз. основне школе“ од г. г. Мил. Марковића и Б. Т. Недића и „Француску граматику“ од г. А. Милојковића, и моли, да се место њега, за прегледање ових списа, одреде други референти.

Савет је одлучио: да се за прегледање „Читанке“ умоли г. Љуб. Јовановић, а за прегледање „Француске граматике“ г. С. Матавуљ.

V.

Прочитан је реферат г. Момчила Иванића, професора, о рукопису „Јеленче“ од г. Косте Петровића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам поново рукопис г. Косте Петровића: „Јеленче.“

На питање Просветнога Савета част ми је ово одговорити: да је г писац, према мојим примедбама, у главном, поправио ову збирцицу. И ма да, оптерећен многим пословима, не могу улазити у оцену: у колико је то учинио г. писац и према примедбама другог г. референта, као и у оцену: какво је оно градиво, које је сад први пут унесено у ову збирцицу? — ипак могу у опште рећи, да она, овако измењена и поправљена, много више одговара сврси, којој је намењена, по што је одговарала, кад сам је прегледао први пут.

Главном Просветном Савету

5. марта 1891. год.
у Београду.

Познати

Момчило Иванић,
професор.

Пошто г. референт није улазио у оцену новог градива, које је сад први пут унесено у ову збирцицу, и пошто није ништа казао о томе, да ли је писац учинио у спису поправке према примедбама другог референта, то је Савет одлучио: да г. Жив. Живановић, професор и члан Савета, поново прегледа цело дело и Савету о њему реферује.

VI.

Прочитан је реферат г. Ј. Миодраговића о књизи „Моралне и грађанске поуке“ од г. Стев. Н. Борђевића, професора, који гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу „Моралне и грађанске поуке, по А. Мезијеру, члану француске академије наука, за ученике нижих разреда гимназије; изradio Стев. Н. Борђевић, професор. Књига је рађена по програму који је прописан од министарства просвете и црквених послова.“ А по што је тај програм готово исти, који у Мезијера, то је и књига г. Борђевића прост превод и местимична прерада и допуна дела Мезијерова.

Овом прерадом дело је нешто добило, а нешто изгубило. Добило је српски облик, српски дух и примере из српске историје и српскога живота. А изгубило је *слике*, којих има 33 у оригиналу, и ону *краткоћу* и *прецизност* слога, којим се одликује француски језик и у овоме делу. И ако бисмо писцу и опростили за оно прво, за слике, из уз-

рока, што је у нас још илустроване појединих дела скупо и тешко, за оно друго теже му можемо опростити. Стид је у писца у опште по тежи, али се још више одликује развученошћу и узалудним понављањем. Тако му је од 11 табака францускога оригинала изишло *преко 18 табака*, и ако су слике изостављене. А ово је већ доста позната мана наших књига за децу.

У књизи, као и у оригиналу, има *три дела*. У *првом делу* је ово: *дужности деције према родитељима*, према *браћи и сестрама*, према *слугама*, у школи према *наставницима и друговима* и у друштву према *отаџбини*. У *другом делу*: *дужности према себи самоме*, према *телу и души*, према *животињама*, према *другим људима и Богу*. У *трећем делу* су *грађанске дужности и грађанска права*, и *државно уређење Краљевине наше*.

Да видимо сад како је писац превео и прерадио.

О родитељима у француском има, не рачунајући слику, две стране; у српскоме има добре четири. Но ту има: како је „слатко живети“; како би „без родитељске помоћи и неге дете морало „угинути“ после неколико часова.“ „Да нисте синоћ *вечерили* и *јутрос доручковали*, да нисте имали одела и обуће, били сте могли доћи у школу?“... Би ли сте могли *поћи у школу*, да не знате говорити?“... Онда вели: „Нисте ви, децо, само за свој живот и за свој опстанак дужни својим родитељима.“ Па побраја неке радости, што их родитељи чине деци и вели: „Знате ли како сте се грабили (место, како се грабите) које ће пре да се ухвати *матери* за скут, када се простире слама по кући о бадњем дану!“ Колко су мени познати обичаји *народа* српскога, сламу не носи на (а не о) Бадњи дан *мајка*, но *отац*, и деца се онда не хватају „матери за скут,“ но за сламу, коју отац носи у бремену на леђима. По варошима може бити да се тај обичај и изменио и да мајка носи сламу, али ово опет остаје незгодно, да се тада деца *матери* хватају „за скут“.

Свега овога у оргинаду нема. Ово су пишчеве допуне.

У оригинаду за тим долази чланак о старцима, деди и баби (les grands-parents). У писца нема о томе у целоде делу нигде ни помена. Спротиви старци и бабе! Они не долазе у моралне поуке, и према њима ми немамо никаквих дужности!.. Поштовање старца сматрало се још у старих Грка као врлина, и мени се чини, да ми немамо разлога да мислимо друкчије. Ако дугујемо што год *своме* оцу и мајци, то ћемо зајста имати за шта да дугујемо и *њихоме* оцу и мајци; и кад дугујемо неко поштовање *другима* у опште, онда ћемо га дуго-

вати још више старцима, који су више живели од других и за себе и за нас. А да се види како Французи мисле и како је с пуно нежности и осећаја писано о овоме, нека ми се дозволи, да у преводу изнесем ово место. Ево:

„Може бити, децо моја, да је по неко од вас још срећан да има деду и бабу. Баба се греје поред ватре зими, а дети седи поред прозора, и, с начарима на носу, плете или преде. Она не воли перед и вику и може бити да каткад и викне на вас, и да вас покара, кад у нечем претерате. А како водите, кад она стане да вам прича кад је она била мала, и да вам пева по неку старинску песмицу! Па деда!... Он ће вам причати о старим временима, о бојевима и јунацима. Кад вам о томе прича, он чисто заборави на старост; учини му се да је младић; очи му засветле; глас уздркће; чини му се да је сад на бојноме пољу, да гледа поред себе мртве и рањене другове и слуша пуцањ од пушача и топова и глас трубе убојне, који казује: *напред!* И можда ће му уздах често прекинути причање, па ће даље са сузама мислити о ономе што је било, а ви ћете ћутати поред њега и гледати га како плаче... Слушајте што деда прича. Он више зна. Он је више живео. Он вас воли. Ви сте нада његова. За то он воли да вам прича и да вас учи“... (Све ово краси слика, где су се испунила сва чељад око деде, а он им нешто прича). Можда се могло још споменути, да су то родитељи наших родитеља и како без њих ни нас не би било; како су они слаби и немоћни, као деца, и како су снагу своју утрошили за нас. У опште, старе ваља да поштујемо, јер ћемо и ми остарити.

Не знам, да ово не буде неким случајем испало и из самога програма нашега, и да то не буде писца навело да ово изостави. Али ми се чини, да је и у том случају његова дужност била, да ову празнину попуни.

Чланак „Amour et reconnaissance“ („Деца ваља да *љубе* своје родитеље и да су им *благодарна*“) развучен је без потребе од једне на три стране. Ту има и ово: „Па које је то дете“ (које не воли своје родитеље)? „То је оно дете које своје родитеље *не слуша* и *не поштује*.“ Прво, о овоме, о деци која *не воле* своје родитеље, нема ништа. Друго, боље је у опште, а особито у књизи *дечијој*, не говорити о *рђавој* деци, но само о доброј. И треће, овако објашњење није никако објашњење за децу. Један се појам објашњује другим само тако, ако је тај други јаснији. За децу је апстрактнији и непознатији појам „поштовати“ но „вољети“, те би се пре објаснио овај први оним другим но обрнуто, као што је писац учинио.

Ту има и овака једна реченица: „Добро дете не одмиче се од куће до год има болесника у њој.“ Ко зна шта је дете, видеће да је ово претеривање, које не води ни чему.

И чланак о браћи и сестрама, како треба да се „љубе“, развучен је без невоље од једне добре скоро на три стране. Ту је прво увод, шта су то браћа и сестре, и ако то деца знају још из основне школе. Даље има: „већ ви ћете их водети и с тога што ћете и сами, са те љубави, осећати особито задовољство и радост.“ За дете, које нема браће и сестара, вели: „Тако дете и *нехотице* почиње да чамп, па и кад одрасте, а оно не уме да у других изазове љубав, већ га се свако клони.“ Мало даље: „*Туђин* кад вам чини какво добро, чини то из рачуна и ради неке *своје* веће или мање користи“.... Свега овога у оригиналу нема. А све је ово незгодно за децу, поред облика, и по садржини.

Чланак о томе, како „старија браћа или сестре ваља да заштићују млађе“, развучен је од једне стране на три *листа*. Ту има, како се старијој деци „поклања поверење“ да чувају свога „малог братића или сестрицу“, и како она треба то „поверење да оправдају.“ „Какав би био то брат који би се *заиграо*, а пустио да се његов млађи брат осакати!“ Даље, како да се „понашају“ једно према другоме; како, кад умре отац и мајка, „дужности *домаћина* и *домаћице* узимају на се старији брат или старија сестра;“ како „сестра толико води свога брата, да ће се пре *одреки* и најнужнијих потреба, него што ће примати од брата оно, што јој он преко воље даје;“ како се по томе „оцењује породични дух једне породице,“ и како је, кад се деца не воде и не заштићавају, „прекинута најсветија веза људска“ и тако даље.

У чланку III. „Одржање угледа *старијима* према млађима,“ очекивао би човек како родитељи не треба да понижавају старију децу пред млађом, и како старија не ваља да говори ружно о још старијима, о родитељима, својим и туђим. Међу тим оно се говори само о томе, како старија деца ваља да послуже као *пример* млађој, а такав и јесте наслов у оригиналу.

У глави о дужностима према слугама, говорено је само о дужностима *дечијим* према слугама, како она ваља према њима да поступају „човечно, благо и учтиво.“ Ту има скоро читава једна страна, где се говори како деца сама ваља да *раде*, а то не долази у *дужности према слугама*. Место тога у оригиналу има лепо: „Помишљајте чешће, децо, како би *вама* било, да *ви* морате да служите!“... Претерано је и незгодно и оно место, где вели: „Слуге нису имале прилике да се уче, нису имале

прилике ни у кући својих родитеља (?) многе ствари да науче: *с тога ви немате шта од њих научити.*“ И онда их светује, да ништа не примaju од њих, но само „од својих родитеља и учитеља и *ни од кога другога.*“ И овога свега нема у оригиналу.

Главу четврту „*Дете у школи. — Дужности према наставницима*“ писац је највише проширио и нешто прерадио. Од три листа оригинала у писца има тринаест листа. У оригиналу има: о „*assiduité docilité, travail et convenance*“ и све то иде некако у дужности према наставницима. Писац је то *раздвојио* на дужности према себи, школи или послу, или тако зване „*ђачке дужности*“, како их писац зове, и на дужности према наставницима. У прве му долази: „*приљсжање*“, „*пажљивост*“, „*вредноћа*“ и „*чисто и лепо понашање*“. У друге му долази: „*послушност*“, „*рид*“, „*љубав* и *поштовање*.“ Као што се види, подела није строга, али је ипак боље што је писац покушао да је и оволико изведе, но да је трпао све ово уједно. Појединости су и овде нетачне и непотпуне. Код „*приљсжања*“ не објашњује деци како је добро учити и научити што више за живот свој, за добро своје, но како ће да „*понавља*“ разред и како „осим тога гимназијски закон наређује да *професорски Савет* таквога ђака *искључи* из школе, јер за њу *не мари* неуредан ђак.“ (И курзив и интерпункција је пишчева). У „*приљсжање*“ му иде и да се деца не баве путем, но да иду право кући или школи; а за доказ, да тако треба, наводи како „док сте ви били у школи, лако се може догодити да позди нагло или вашим родитељима, или вашем брату или сестри, и они једва чекају да изиђете из школе, те да зовете лекара, а вас нема“... Овде се вели да „*позли*“, а пред тим се нигде не помиње да су били болесни. С тога је тај израз незгодно употребљен. „Позлити“ може само рана и болест; иначе се узима израз „разболети“. Незгодан је и пример како је Даничић на *Великој Школи* отерао једнога ђака с испита, за то што га није познавао, јер није долазио на часове. Код „*пажљивости*“ прича о непажљивим ђацима, каки су, да су то рђави ђаци; наводи примере, где погрешо одговарају, па вели: „Сва је ствар пак у томе: што тај ђак *није* *пазио* кад је професор казивао: како се множи разломак разломком.“ А за ово нема ни једног примера! Сви су за друго нешто. И, на послетку, завршује: „Ви сте чудни да има отрова, од којих човек мора умрети ако их окуси. *Непажња* је најопаснији отров који убија сваки напредак у науци. — Ви ћете бити пажљиви вас ради!“ Под „*вредноћом*“ изнесено је само, како ђак треба у школи да учи све „*иодједнако добро* и са *иодједнаком вољом*“, и оно што

није „обавезно,“ јер је то „у његовом итересу.“ Овде је незгодно питање: „Сме ли ђак градити разлику између појединих предмета?“ Према горњем писаца очекује одговор: Не сме. А ђак се овда може и сам запитати: за што *закон* чини (м. гради) разлику? И онда, или не ваља закон, или је нетачно оно што наставник казује. Код „*послушности*“, да би изнео колико *вреде* наставници, вели: „Једном речи, (без наставника) знади бисте само *нешто мало* речи које су вам нужне за говор и – више ништа!“ Ово је и претерано и нетачно. Претерано је, јер би изишло, да сви сељаци, све што не иде у школу, зна само „*нешто мало речи*“ и ништа више.“ Нетачно је, јер се знање не састоји у речима, но у појмовима, а речи су само белеге за њих или знаци језични, којима се они исказују. Код „*дужности према друговима*“ има: како ваља другови да се „љубе“ и да се слажу, да се помажу, да бирају друштво, да праштају, а нема о нечем што је најчешће код деце, а то је оно силно задиркивање другога, издевање имена итд.

Долази глава V. „Дете у отаџбини и друштву“. У оригиналу има четири одељка. У српскоме писаца је три саставио у једно; а последњи одељак „*дужности према отаџбини*“ ставио је на крају књиге, по свој прилици у намери да произведе јачи и трајнији утисак на ученике. Али се мени не чини да се ово постигло. Још ми се чини, да је изишло обрнуто. На крају књиге долази оно што је споредно и што сваки површно чита. А кад *дужности* према отаџбини дођу чак и после приватних установа: разних корпорација, друштава итд., онда им се ни мало није важност повећала.

Говорећи о отаџбини писаца са свим слободно, а према францускоме, прича како је наша отаџбина „толико лепа, толико славна, да ће моје речи, вели, бити само слаб одјек лепоте и славе њене;“ како је несрећна, „да ја, вели, немам довољно речи којима би вам могао њену несрећу описати“. Сад казује шта је то отаџбина и како ми волимо и поносимо се свим што је наше. А да би доказао, да је наша отаџбина „најславнија,“ вели: „Када Турци покорише Србе, Грке и Бугаре, онда *само ваши дедови* пређоше преко Саве и Дунава тражећи да својој отаџбини помогну. Само су они ишли са сваком војском која је ишла на Турке. Грци и Бугари *кугећи* ношаху ропске ланце“... Онда помиње, како још има земаља српских неослобођених, па вели: „На вама је, децо моја, да се свима силама трудите да се спремите како ћете моћи ујединити све српство. Испуњавајући све *ђачке* дужности: ви ћете већ тим самим учинити *много* да се сав српски народ уједини. Јер ако пустите да непријатељи срп-

ски непрекидно тлаче браћу вашу, и ви браћи не помогнете да се избева, дочекаћете да изгубите и сами слободну отаџбину за коју су ваши славни дедови живот свој дали.“ Нити је ово стил за децу, нити ће она разумети како је то *на њима* да се српство уједини, и шта му је то „*свима силама*.“ А како ће *деца* да не „пусте“ и да забране, „да непријатељи српски непрекидно тлаче“ народ наш: то ни ми не можемо разумети.

*

Из свега овога јасно се види каква је и о-става израда овога дела. Далеко би ме одвело, и овај би реферат промашио свој задатак, кад бих овако целу књигу пропратно до краја. Сад долази други део „*Основни морал*“, а за тим трећи „*Грађанске дужности и грађанска права*“, и у оба два би имало много оваких примедаба. Ограничићу се на најглавније.

Слабо је постављена разлика између тела и душе. Код тела неразумљиво је оно: „Исто тако нужно је да вам је тело здраво, с тога што ће ваша душа лакше владати телом.“ Код „умерености“ говори само о јелу и пићу и *пијанству* (како оно „*понижава* испод скота“); а нема о игри, о спавању и одмору, о учењу и о умерености у *свему*. Код гимнастике вели: „не смете само *једну* фигуру, или само на *једној* справи радити, јер ћете тада *несразмерно* развити поједине органе и удове, а то је штетно.“ Нити је истина да се деца нпр. не смеју љуљати на конопцима и гривнама, нити је истина, да ће им онда израсти руке „*несразмерне*“, нити је истина да оно, у колико оне ојачају, може бити штетно. „Сетите се, вели, Леониде код Термопила и његових јунака,“ а деца I. раз. гимназије ништа не знају о Леониди, јер се то учи тек у V. раз. основне школе и гимназије. „Стечена снага може се и упропастити; а упропашћује се неумереношћу и неуредним *животом*“, и вели, да сваки треба „да се чува *неуредна* живота“; а нигде не казује деца *шта* је то „неуредан живот“. „*Рад, не губите времена*. — *Рад* обавезан за све људе“, дошао је у „*Тело*“. Међу тим, он долази и у дух, и боље би било да је дошао за себе. Но пошто је и у оригиналу тако, преводиоцу би се опростило. Сократову изреку: „Онај, који *не зна* какав занат и неће да обрађује земљу, мора живети од крађе, огивања или милостиње,“ ваљало је објаснити. Иначе излази, да сви слушаоци пишчеви и сам он морају красти, по што „не знају никакав занат и неће да обрађу земљу.“ Код „*штедње*“ цитира народну пословицу: „Урадише свега више, уштедише још и више.“ Ово је погрешно. Народ наш

то изговара овако: *У раднише* (онога који ради) *свега више* (разуме се: има); *у штедише* (онога који штеди) *још и више*. Говорећи о повцу, што га које дете добије на поклон, за шта он да се потроши, вели: „Добро дете потрошиће тај новац у друштву са својом браћом и сестрама или са својим друговима, *купивши каку играчку* с којом ће се моћи сви забављати и веселити,“ а заборавио *књигу*, која је још кориснија од играчке. Не знам од куда у „Тело“ да дођу и: „избегаваће дугова,“ „ужасне последице коцкања,“ „грамзивост и тврдичење“?! А писац је још додао и „среброљубље и његове рђаве стране и последице,“ и ако се то разуме под „грамзивошћу и тврдичењем.“

Кад сам читао ове одељке, као и после о бирању посланика и кметова, ја сам био *противу* моралних и грађанских поука у нашим гимназијама. Што говорити *деци* противу пијакчења, задуживања, картања итд., кад она о свему томе ништа не знају? Рђавих ствари има пуно, па хоћемо ли ми све да им казујемо? Је ли наметно, да ми *деци* нпр. причамо о дужностима мужа према жени и жене према мужу, или о заљубљивању итд.? Извесно нећемо. Е, па шта хоћемо? Је ли само оно *што је за децу*? Али шта је „за децу“? Је ли само оно што је за њих *сидане доба*, или и за *потоњи живот*?

Овде сам стао и одговорио сам овако. Био би веома узан круг, кад бисмо се ми ограничили само на оно доба, у коме се деца налазе сад. Морамо узети нешто и од онога што ће им доћи у потоњем животу. Али то нешто мора бити *одабрано* и изнесено тако, да се види да оно долази доципије, и обрађено тако, да га деца потпуно разумеју и упамте. И сада нисам био задовољан с писцем. Кривио сам њега за овај тренутни обрт и мишљење против поука. Морам признати, да ме у овоме ни оригинал француски није задовољио. Немачка практичност и тачније познавање душе дечије ово би боље удесили. И опет ми се чини, да је боље говорити о ономе што је позитивно, но о ономе што је негативно. Рђавога има свуда, а ми ваља да истичемо добро. Изузеци не ваља да долазе место правила.

Даље примедбе нећу наводити, а има их пуно. Да помем само још ово, као најглавније.

И сам метод, којим је проведена израда ове књиге, незгодан је и тежак за децу. Он је више *догматички*, а ваљало би да је више *индуктиван*, из примера, и *хајристички*, с развијањем у питањима из онога што деца већ знају. Даље, да језик с апстрактним изразима не сме никад премашати дечију моћ схватања; а он то овде чини на много

места. Питања на крају одељака су непотпуна и више форме ради. Место облика: то и то *треба* тако и тако да чините, у писца превлађује облик будућега времена: „*ви ћете*“ то и то чинити тако и тако.

И у језику има погрешака: „да вама *ваш* отац и *ваша* мати нису итд.“ „*ради чега* (м. чему) се ви радујете,“ „не научена,“ „са оцем или мајком“ (м. с оцем и мајком), „*вредити*“ (м. вредети), „*дете*, које води своје родитеље, *они*...“ итд. „не *зна* слушати“ (м. не *уме*), „*прилежаће*,“ „*гледати*,“ „*срећна постане*“ (м. буде), „у *васиони*“ (м. васелени), „*врло* опасне,“ „*жљећемо*,“ „уморен сам“ (м. уморан сам), „*греде* које *носе* мост“ (м. држе, или на којима је), „*стидио*,“ „*штедити*,“ „*желити*,“ „има *новаца*, али *га* не употребљава,“ „*поводи* се *пијан* на (м. по) улицама,“ „с *успеха*, које сте постигли,“ „*дар*, који се *тече* (м. добија), „*окамениће* своје срце“ (ко мучи животиње, м. отврднуће му срце), „*неће* вам се никад учинити *досадним* и *жалосним* (живот, м. досадан и жалостан), „*грешити о правду*“ (м. против правде) итд. И у интерпункцији има погрешака.

У ману књиге, сем свега овога, долази и то, што није прошивена, но док се један пут предпета, сва се раскупуси.

Али јој је највећа мана, као *дечијој* књизи, то, што *није ни удешавана за децу*. Наставник је управо штампао своја *предавања*, која је имао у рукопису. Отуда је и ова опширност. Отуда је у њој и говорено све у другом лицу множине: *ви, децо, вама, вас* итд. Кад помислимо сад да деца читају ову књигу, онда ће она *сама себи* да говори: *ви, ви, децо, ваш* отац и мајка итд. А ово не иде. Боље је, или удесити да деца гозоре у првом лицу: *ми, наш* отац и мајка, *нашој* браћи и сестрама; *ја, мој* отац итд. или избећи лице са свим, па говорити у неогређеном облику: *деца треба* то и то да раде; или, просто: *треба* или *ваља* тако и тако, *чини* то и то, и *не чини* другоме то и то. За децу, за ручну књигу дечију, и нису предавања, но *најзбијенија садржина* њина. Ја сам чинио покушај, колико би *остало*, кад би се изоставило у овој књизи све што је излишно за ручну књижичу дечију, па је изишло *мање од половине* целе књиге; дакле као и у францускоме, још мало краће.

По програму грађанска права и дужности долазе у II. разред, а прва два одељка у I. Но прва два одељка износе око 200 страна, а последњи само 86. У I. разред дакле не само да долази више, но *несразмерно* више.

Учинио бих неправду писцу, кад не бих споменуо и оно што је добро у овој књизи.

Као добар историк, писац је покушао све примере за поједине врлине из *наше* историје и нашега живота, и изнео их лепо и на свом месту. Из опште историје задржао је само неке, најпознатије и најбоље. Нема сумње, да је *наставницима* овим много олакшано, и они у неку руку овде имају готова предавања, готов материјал, само да га боље обраде и допуне. Па кад се сетимо, да је ово пишчев, како ми се чини, *први* литерарни посао, можемо рећи да га је и израдио релативно добро. А погрешке су, као што видесмо, најкрупније методичке и у стилу. Штампарских и граматичких нема много, и ако би се желело, да их у *дечијим* књигама нема ни мало.

Према свему овоме, ја бих водео, кад бих г. Борђевићеве „Моралне и грађанске поуке“ могао да препоручим, те да му се не убија воља за даљи рад на овоме пољу. Али ми је веома жао, што због оваке израде не могу дати своје мишљење, да би Савет могао да *препоручи* дело г министру, а овај ученицима наших средњих школа.

7. априла 1891. г.

у Београду. *Saverij*

Понизан

Ј. Миодраговић,
проф. учит. школе.

За овим је прочитан реферат г. Жив. Живановића о истоме делу, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам, по наређењу Савета, нову књигу г. Стеве Н. Борђевића „*Моралне и грађанске поуке*“, и част ми је подвести Савету свој извештај.

Поред научне исправности онога, што се у сличним књигама налази, једна од најглавнијих страна њихових јесте и та: *да ли су потпуно угодне за ученике*; а и писац ове књиге имао је ту првенствену намеру, да своју књигу спреми „за ученике нижих разреда гимназије“, у којима се предаје нов предмет истога назива. С обзиром на ученике, ја сам поглавито и ценно ову књигу.

У првом реду могло би се замерити писцу, што је кроз целу књигу провео такав начин стилизације, као да наставник говори деци; при чему се ученици вазда стављају у друго лице. Кад замислимо исту књигу у *дечијим* рукама, можемо лако схватити како ће им тешко бити да се, насилно, замишљају у првом лицу. На овај се начин пишу упуства за неке учитеље — почетнике, где је све у таквој форми, како баш они морају од речи до речи *деци* говорити. Ручна књига дечија мора бити

другојачије написана. То је једна општа замерка; и где год се у књигу погледа, опазиће се то.

Ради простоте излагања, ја ћу поћи оним редом, којим су одељци у књизи; навешћу сва места, која би заслуживала пажњу потребну за *будућу* прераду ове, иначе брижљиво израђене књиге. На послетку ћу дати и свој суд о њој

У књизи налазимо ове приметне изразе:

„Поштовање је знак надмоћија ваших родитеља над вама; то је спољни знак разлике, коју је природа поставила између вас и њих (стр. 9.)“ — тврђење и недовољно и за децу врло тешко. Ако место „поштовања“ метнемо „страх“, можда би се дефиниција, и кад би била потребна, боље с истинитошћу покложила.

И ако је, истина, идеално, ипак је врло мучно оно извођење (стр. 15.), по ком између браће и сестара „постоји најсветија веза, а то је: љубав родитељска,“ и да „без те љубави не би било ни вас (ученика) ни њих (ученикове браће и сестара).“ — Не стоји ни оно тврђење (стр. 17.), по ком „све оно, рад чега се, вели, ви радујете, весели и вашу браћу;“ па се пита: а за што, и одговара: „за то: што сте ви обрадовали своје родитеље, а то су и њихови родитељи“. Пре бих рекао да у свакој *личној* радости, а код деце нарочито, не долазе у обзир неки други, но махом чисто субјективни разлози. А, и питање је: да ли се сваки пут деца радују кад једно из куће буде одликовано. Стоји то, да би тако требало да буде; али, на жалост, није свакад.

„Где се браћа међу собом помажу и љубе, ту је јак дух породички“ (стр. 24.), последње речи за децу неразумљиве.

„Ви не смете никад допустити да пред вашом млађом браћом или сестрама учини, или рекне, какав неваљадац оно, што тај не би смео рећи или учинити и пред вашим родитељима (стр. 28).“ А шта ће се радити онда, ако тај неваљадац имаде ту ружну кураж, да то сме и пред родитељима да рече?

У примеру¹⁾ (стр. 40) тврди се да се: „у Гимназији ништа не казује два пут,“ па је с тога један неуредан ђак, доцније учитељ, муку имао, не знајући да објасни кретање земље, јер, за несрећу, није био на часу, као ђак, кад се то, на телуриуму, показивало. Сем оног првог погрешног тврђења, и деца ће се сетити, да је могао и доцније отићи у

¹⁾ Држим да је погрешно што писац неке „примере“ издваја и под звезд. обележава с примедбом: „Ово је истинит случај.“ а остале не. Природно је да се ученици питају: А зар овај други није истинит? У таквом случају готова је неприлика за наставника, а уштрб за вредност садржине саме књиге.

коју било гимназију и видети, место, што се „мучно веома много, док им је једва умео ту појаву објаснити колико толико.“ Некако рамбе овај пример.

„Са вама је дошло доста ђака да полажу пријамни испит. Професори не познаваху ни једнога од вас (стр. 43).“ А, ако устане, у мањим варошима, половина ученика и сведоче да су се познавали са г. г. проф. и пре пријамног испита?

„Непажња је најопаснији *отров*, који убија сваки напредак у науци (стр. 45).“ Сувише натегнуто, као и то: да је „*вредноћа* једна од ђачких *дужности*, коју не смете никако пренебрегнути.“ Пре бих рекао да је вредноћа врлина, а не дужност. Иста је непотпуност, кад се (стр. 50) говори о „*чистом* и лепом *понашању*.“

„.... ви сте међу собом једнаки — по томе, што вас је једна мисао, једна иста намера испунила овде у школу.“ И ако је истина да су сви ученици дошли да нешто у школи науче, ипак је сваки из других побуда *доведен*; а кад би децу питали све би пре сазнали, само не ону „једну мисао“. (стр. 57).

„С тога чим дођете у школу ви се с неким — здружите и опријатељите, а с другима не можете *никад* бити блиски“ (стр. 59). И неправилно и непотребно тврђење.

Примеру на стр. 60., као да није најбоље место у одељку о „дужностима према друговима“, и ако је пример врло леп.

У одељку о *души* има за децу много тешких излагања. И ако је о души у опште мучно и са одраслима говорити, с децом је још теже. Тако н. пр. ови изрази не свиде ми се да су појмљиви: „Та унутрашња моћ, која дете непрестано тера да истражује, да испитује, да учи, јесте душа.“ — „Душа је бесмртна, то значи: од како је живих у *васиони*, постоји и душа са својом главном особинном, тежњом савршенству, и докле год буде покрета у васиони, свету, значи да душа живи, јер кретање је живот.“ Нека би било и овако — није за децу.

У примеру на стр. 87. стоји: „*Стеву порота* осуди на смрт, а *Ристу* на двадесет година робије.“ Порота не одређује величину казне, но само *пресуђује*: је ли крив или не?

За никотин се тврди да је „толико јак, да од њега и најјача животиња угине после неколико минута“ — ваљало би додати *кад је чист*; а иначе деца, можда из искуства, знају, да се од тог отрова „у дувану“ не умире.

„Теби значи производити нечега више, него што је човеку за свакидашње подмирење *потребно*“ (стр. 104). Ова дефиниција, могла би, исто тако да претходи и — „банкротству“, кад н. пр.

неки занатлија „производи нечега више“ *но што прода*. У опште сваку тековину ваља почети објашњавати *штедњом*. То је и природније и за децу схватљивије, ма да је и предња дефиниција, најпосле, могућна.

„Игре, које привлаче човека, јесу карте и ма какво коцкање“ (стр. 119). Требало је додати бар *лакомислена* човека.

„Отуда (из појма о слободи и самоопредељивости) произлази за вас читав низ обавеза, које ћемо прегледати у даљим одељцима. Те обавезе надажу вам саме људске особине, као и сама важнија улога и удео, који душа има у природи људској. Душа чини од вас личност моралну, која има свест да мора испунити неке дужности, и која је у исто време, имајући свести о својим дужностима, и дужна да их испуни (стр. 133).“ Мислим да би боље било да је ово изостало, ако није било могућности, да се каже разговетније.

„*Достојанство* лично састоји се у томе: не тражити за себе никакву милост и т. д.“ стр. 140. Овде је писац, сигурно, мислио лични *понос*. *Достојанство* је пре неки чин, ранг, који човек или личност добија са извесним положајем. *Понос* је заиста оно што, по горњем, не допушта човеку да тражи за себе милост и т. д.

Допуштам да је веома мучно прибавити деци погодне примере и описе о *охолости* и *таштини* (стр. 143). Али у толико више ваља бирати прикладне изразе, који бар не бркају појмове. Не чине ми се најбољи изрази: „Он (охол) тражи *побуда* у свом имању, рођењу, родбини, или у својим способностима да себе истакне над осталима.“ А *охолога* ћемо, вели, познати и по томе, „што он о себи врло лепо мшљење има.“ Ово последње није грех и неумесно је утврено овде. За *охолога* човека често се узима и реч „осион“, што већ указује на *силу*. И заиста је „охол“ човек уједно и силян или „бесап“, тиранин, који радо мучи ниже од себе. С тога је и неразумљиво, или неразговетно и ово: „Охол човек тражи да се покаже у ономе (?) што људи поштују као најсветије.“ Како да се покаже?

„Помислите, децо, да у школи можете паћи онај кључ, којим *ћете* моћи, доцније у животу, на свака врата ући!“ Мало натегнуто! (стр. 149).

„Показао је једну најгору *страст* — *лењост*“ (стр. 149). *Лењост* је порок; *страсти* су активне природе, противно *лењости*.

„.... да бисте избегли *охолост*, *таштину* и *незнање*, да бисте одолели *лењости*, потребна вам је извесна мера храбрости или јунаштва...“ (стр. 151). Јунаштво треба у тренуцима „опасности и несреће“, па ми се чини да је ово све што наведох

непотребно утврђено под тај одељак. Ма да се мли-тавоме често вели: „тресни рђом о земљу!“, ипак је познато да се у горње пороке не пада од један пут, као што се из њих не излази на пречац.

„Ви сте у том случају *изложени, да окусите ужасно осећање напуштености и усамљености*“ (стр. 153). И ако ово треба да буде после губитка својих родитеља, мислим да је ипак промашено оно, што се овим хтело рећи.

„Шта је друштво?“ — пита писац, на стр. 165, и имамо овај одговор: „Друштво је скуп разноврсних способности многих људи, ради подмрежа духовних и телесних потреба.“ Писац је био много срећнији у објашњењу, но у постављању ове дефиниције.

Код држања задате речи, вели се: „Онај, који своју реч не одржава грешни се о *правду*“ (стр. 176). Ово не стоји. Грех може бити овде само на рачун *части*, а не правде.

Цео одељак о „добročинству међу људима“ (стр. 177.) некако је испреплетан уметима о „поштености и честитом човеку,“ док појам добročинства има са свим одређен обим, како у погледу на приватна добročинства, која појединац чини, тако и у погледу на општа добročинства, која цело друштво или држава потребитима указује на разне начине. Мало је претеривање, кад се тврди, да је „најслађе осећање кад човек учини некоме добра, па то не зна ни онај коме је учињено (!), а камо ли ко други“ (стр. 183).

„Трпељивост тражи да ми *подносимо* (ваљда поштујемо?) мњења и веровања, која пису као наша“ (стр. 187).

„Пожртвовање — то је оно добročинство, које чинимо не очекујући отуда, за живота свога, никакве награде, већ га чинимо добра ради“ (стр. 189). Прво, то је карактер *сваког* добročинства у опште, па и пожртвовања на по се. Али, пожртвовање је највиши ступањ добročинства, при чему се дародавац усилжава да учини више по што може без своје штете, падући чак и до губитка самог живота.

Говорећи о Богу (стр. 193 — 197) веома је писац отишао у апстракцију, која премаша моћ схватања деце у нижој гимназији у опште; а још више у I. и II. разреду. И ако је са философског гледишта допуштено обрађивати дефиниције о Божанству у што већој пространости, — ипак је за децу овај, н. пр., цитат потези: „О свему томе (о пореклу љубави и т. д.) нити знамо од када је почело нити када ће престати; јер и љубав и истина, и правда и милосрђе, и савршенство и безграничност као особине Божије вечне су. Бог је вечан.“ Ја мислим, да је за ученике боље да знају *шта је*

то љубав и т. д. остављајући доцнијем, зрелијем, добу, да се упушта у метафизичка размисљања о свему томе.

„Посредна пореза зове се она, коју држава не наплаћује од сваког грађанина непосредно, већ то наплаћује другим путевима“ (стр. 205). Излишна игра речи, која ка разбистрављању појмова ништа не доприноси.

„Грађанска и политичка права оснивају се на природном праву човеком. Закони, који та права ујамчавају, почивају на разуму и на моралу, а не на оном, што је уобичајено“ (стр. 215). Ова дефиниција могла је спокојно остати за правни факултет В. Школе, као и ово: „Закон пак личну слободу прекраћује и ограничава *на оној* тачци, где почињу права другог“ (стр. 217). Како се ово да казати много простије и појмљивије!

Исто тако резонување о државама (стр. 222 — 223) које су основане на „природној“ основи, на „вештачкој“ и на „насилној“ основи — из чега се изводи појам о народној (природној), републиканској (вештачкој) и апсолутистичној (насилној) форми владавине, више је произвољче по објективне природе; а нема места у овим „грађанским поукама,“ које не треба да спаду у полемику.

„Општина, којој су међе законом (?) утврђене, обухвата извршан простор земље насељен грађанима који имају иста права и исте дужности (а они у *другој* општини треба да, као грађани, имају *друга* права и друге дужности!)“ „*Сви* пак, који живе у једној општини, чине једну јединицу, као најмањи административни део. Она ради и живи као једна морална личност, као личност грађанска и т. д.“ (стр. 224). Место овога било би много боље за децу поћи од факта и рећи: Свака варош јесте општина за себе; исто тако и свако веће село може бити општина за себе; мања села удружују се и састављају једну општину. А да ли је општина „морална личност,“ то је за децу II., па и IV. разр. гимназије са свим сувишна или боље рећи излишна мука. А шта ће онда правницима остати, кад буду проширивали своја знања?

Сувишно је (на стр. 226 — 227) објашњење законодавне, судске и извршне власти, у толико, у колико се писац упушта да докаже, како су те власти спојене или подељене у неограниченим и ограниченим монархијама, а како су у — републикама! За нас је доста, а то и програм тражи, да успемо у томе, да обавестимо децу коме од државних чинилаца која од ових власти припада; а како су у неогр. монархијама „све те три власти

уједињене у личности владаочевој“, то је колико непотребно, толико потребује и доказивања.

Лено је од писца, што је дао себи труда, па је (стр. 229 и даље) опширно обрадио *уставне* одредбе у сваком погледу. Али је ишао до непотребног детаља и ситница. На неким се местима, како ја држим, и *иребацио*, упосећи и такве уставне одредбе, које *деци* нису ни мало потребне. Тако на пример.

Непотребно је навођење чл. 56. и 136. Устава, од којих први говори: како ни један акт *Краљев* нема обавезну силу, без потписа министарскога; а други говори о томе: како наредба *Краљева* не може законити министра од одговорности. Што ће *то* деци? Уставној свести и поретку у нашој држави биће довољно услужено, ако *догични* буду знали за ову одредбу, и поштовали је. Њено претресање међу децом и са децом промаша црл. А како још сва ова претерана ревност стоји у супротности с овим чудноватим наводом пишчевим: „Он (Краљ) има право да *растури* Скупштину; али *мора* одмах наредити нове изборе.“ Док је по чл. 56 и 136 ауторитет владаочев тако везан за вољу министарску, дотле по овоме владалац је готово самовољно представљен, кад он има право да „*растури*“ Скупштину. Ово је, дакле, са свим непотребно, штетно, и боље би било да није у књизи, као год што не знам шта ће деца научити од тога, што ће знати да „Краљ одређује формацију војске!“ (стр. 238), и т. д. и т. д.

Код министарства правде (стр. 249) вели се: „*Сви* чиновници, који потпадају под то министарство, имају да суде, по законима, који су на основу Устава донесени.“ Није исправно. Управници казних завода немају право „да суде,“ као ни рачуноспитачи Гл. Контроле.

„Свака окружна *варош* и неке веће вароши има свој првостепени суд.“ Није добро речено. Него сваки *округ* има свој првостепени суд; а већи и по два. Узгред буди речено, да је писац изгубио из вида духовне и војне судове, као и пороту, док међу тим сви ови судови засецају јако у јавни живот и држ. уређење.

„Министарство спољ. послова — одржава *политичке* и трговачке везе са другим државама (стр. 257).“ За децу непојмљиво и високо.

„Министар унутр. послова стара се о извршењу *свих* закона“ (стр. 258). И ако закони и законске наредбе по свима струкама државне управе пролазе кроз окружне и ереске полицијске органе и власти, ипак горње не стоји.

У преднаведеним цитатима желео сам да издвојим места, која су ми се — по реду како су у књизи — учинила: или погрешна или за ученике несхватљива. Признајем да ово нису једина те врсте.

О делу, у целини говорећи, имам да приметим: да у *првом* и *другом* делу (који говори о породици, школи и отаџбини и о основном моралу) — има прилично *магловитости* у одредбама, које ће свакојако отежавати разумевање од стране ученика; а у *трећем* делу (који говори о грађанским дужностима и правима) — има утрпаности, које ће оштећивати ученика и слабити занжавање главних потребних знања. То потврђују предњи наводи; а и разгледање саме књиге могло би свакога о томе уверити. Но, ваља се уздати, да ће г. г. наставници овог предмета моћи ове незгоде својим објашњењима ублажити.

Недостаци ови, који су јаче истицани, ипак нису толики, да би могли побити вредност овога новог литерарног производа једнога предузимљивог професора наших гимназија. Сама повина ове врсте радова, оправдава ове недостатке, сем тога, што је популарно излагање *свих стичких одношаја*, *вазди било за свакога тешко*, како за писца, тако и за оног за кога се пише. То потврђују оба дела, која су претходила овоме, а по истој струци, и која и ако стоје, не чине изданим потребу, да се и нове „моралне поуке“ пишу. —

Узмљући за тим у обзир, да су „Моралне и грађанске поуке,“ по Мезијеру, од госп. проф. Стеве Н. Борђевића, онајсобразније програму, и што су собом обухватиле све потребне моменте овога млађаног предмета — *мишљења сам: да се оне могу усвојити као привремена ручна књига за ученике гимназијске.* „Привремена“ ведим с тога, што сам мишљења: да ни једна *овим путем* постала књига, не може апсолутно задовољити све потребе и захтеве, какве програм тражи; јер су сва дела, која поједини писци по свом нахођењу израђују, махом једнострана, те, у колико има или нема „право грађанства“ у школи једна од њих, у толико га има или нема и свака друга. Ова, од г. Ст. Н. Борђевића, није лошња од осталих, и неће промашити добру намеру, коју је писац имао, кад ју је израдио. Желети је, да писац узме, при евентуалном *другом* издању, и ове напомене у обзир, пошто су оне за ово издање без утицаја; пошто су наведене мане неповратне.

12. марта, 1891. год.

у Београду.

Ванредни члан Главн. Просв. Савета,
Жив. Живановић,
професор.

Како се г. г. референти не слажу у главномештању о примању и непримању дела, то је прво стављен на гласање предлог г. Миодраговића и, са 10 противу 3 гласа — један се уздржао од гласања — није примљен предлог г. Миодраговића.

За овим је стављен на гласање предлог г. Жив. Живановића, који је овако гласио: „*да се ово дело може примити привремено за школску потребу.*“

Са 7 противу 5 гласова — двојица су се уздржали од гласања — примљен је овај предлог.

Г. г. референтима одређен је хонорар за прегледање овога дела, свакоме по педесет (50) динара.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 476-ти

12. априла 1891. год., у Београду.

Били су: *потпредседник*, Стев. Д. Поповић; *редовни чланови*: др. Мил. Јовановић-Батут, Љуб. Бовачевић, Стев. Ловчевић; *ванредни чланови*: Ж. Милосављевић, Жив. Живановић, Фирмилијан архимандрит, Љуб. Јовановић, М. Велички, Ур. Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословођ: Мил. Марковић.

I.

Пошто на прошлом редовном састанку није могао доћи на дневни ред програм за основне школе, то је овај ванредни састанак у том циљу и сазван, да се на њему већа о програму за основне школе.

На дневном је реду програм из рачуна за IV. разр. основне школе.

Прва тачка измењена је и гласи: „1. Усмено рачунање с округлим бројевима до 10.000 у све четири радње.“

Друга тачка гласиће; „2. Упознавање времена, метарског и динарског система и преобраћање бројева из једног наименовања у друго.“

Други део тачке под 2., који се почиње са „Делилац може бити и т. д.“ гласиће овако: „у писменом рачунању делитељ може бити сваки двоцифрен и троцифрен број.“

Тачка под 3. остаје по предлогу.

Тачка под 4. Прва се реченица прима, а друга отпада.

Тачка под 5. прима се по предлогу без измене.

Тачка под 6. изостављена је цела.

Тачка под 7. мења се и има гласити:

„Преобраћање разноименованих бројева из једног наименовања у друго.“

Место 7. тачке која је измењена додана је нова тачка, која ће бити на реду 8-а и гласиће: „Писмено рачунање с десетним разломцима у све четири рачунске радње до хиљадитих делова закључно.“

Место 8-ме тачке по предлогу долази 9-та тачка, која ће гласити;

„Просто правило тројно. Разрешавање задатака свођењем на јединицу.“

Место 9-те тачке долази 10-та, која ће гласити: „Из простог интересног рачуна само изналажење интереса.“

Завршетак програма из рачуна гласиће: „и у овом разреду преовлађиваће писмено рачунање као и у III. разр.“

II.

За овим је дошао на дневни ред програм из „Земљописа“ у II. раз. основне школе. Предложеном програм из овог предмета у многоме је измењен и, онако, како га је Савет примио, гласиће:

„*Познавање места и околине.*“

1. Учионица и главнија одељења у школској згради. Школско двориште и врт, цртање школске собе, дворишта и врта.

2. Страно света.

3. Кућа: породица и задруга, суседи.

4. Околне улице. Главније зграде. Занимање мештана. Цртање главнијих улица, које воде од школе у околину.

5. Годишња времена. Изражење и залажење сунца у разна годишња времена.

6. Јесен. Јесењи пољски радови. Посматрање паре, магле, облака, кише.

7. Из познавања природе: разговор о говечету, коњу, кокошци; о соли и креди.

8. Зима. Зимски радови и занати у месту. Посматрање снега и леда.

9. Разговор о псу, мачки, свињи, овци и кози.

10. Пролеће. Пролећни пољски радови у месту.

11. Посматрање брда, долине, равнице, јаруге, извора, потока, река, обала и ушћа, према приликама места.

12. Разговор о првим пролећним биљкама: љубичици, трешњи, шљиви, јабуци и крушци.

13. Лето. Летњи пољски радови у месту.

14. Причање (у кратко) историјских догађаја и о историјским личностима из места.

15. Општина и општинска управа; и

16. Цртање најглавнијих путова, којима се из места полази. Општински атар.“

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 478-ти

17. априла 1891. г., у Београду.

Били су: *потпредседник*, Стев. Д. Поповић; *редовни чланови*: М. Недељковић, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац, др. Ник. Ј. Петровић, Ж. Поповић, Стев. Ловчевић; *ванредни чланови*: Жив. Живановић, В. Димић, Ј. Миодраговић, Ст. Предић, Љуб. Јовановић, Мих. Шљивић, Мих. Јовић, М. Велички, Ур. Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословођ: Мил. Марковић.

I.

Прочитани су и примљени записници 475. редовног и 476. ванредног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 16. ов. мес., ПБр. 5885., којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис „Читанка за III. разред осн. школе“ од г. г. Уроша Благојевића, Светозара Вучовића и Михаџа Сретеновића, учитеља.

Савет је одлучио, да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Ј. Миодраговић, Љуб. Јовановић и Мих. Јовић.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 12. овог месеца, ПБр. 5723., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Пола Бера о биљу (ботаника) за ниже разреде средњих школа“, с француског превео г. Ђ. Козарац.

Савет је одлучио, да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Стеван Јакшић и Жив. Јуришић.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 17. овог месеца, ПБр. 5952., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело у рукопису „Основни аналитичне геометрије, за више разр. гимназија и реалака од др. Ј. О. Гинтнера“, превели В. Димић и Вл. Зделар.

Савет је одлучио да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. др. Богдан Гавриловић и Стеван Давидовић.

V.

Саслушан је усмен извештај г. г. Стев. Д. Поповића и Мих. Јовића, по молби г. Милана Бошњакковића, учитеља засавичког, који је молио да му

се уваже у сталне године учитељске службе оне године, које је провео у учитељској служби због туђег поданства.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата и одлучио: да се г. Милану Бошњакковићу, учитељу, могу уважити привремене године учит. службе у сталне, али само с правом за пензију, а не и за периодске повишице плате, јер ово последње не може бити по закону.

VI.

Саслушан је усмен реферат г. Жив. Живановића о рукопису „Јеленче“ од К. Петровића.

Савет је усвојио мишљење г. Живановића и одлучио: да се дело „Јеленче“, од г. Косте Петровића, може штампати и употребити за поклањање ученицима осн. школа, пошто писац дело своје поправи по примедбама г. Жив. Живановића, у вези с ранијим примедбама г. г. референата.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 12. ов. мес., ПБр. 5791., којим се позива Савет, да му, на основу чл. 74. зак. о основним школама, предложи потребан број кандидата за надзорнике основних школа.

Прво се већало о томе, колики број кандидата да се предложи г. министру просвете. Била су два предлога: 60 и 100.

За први предлог гласала су тројица, а за други дванаесторица. Један се уздржао од гласања.

Према овоме одлучено је: да се изабере стотину лица, која ће се предложити г. министру просвете за надзорнике осн. школа.

За овим се поведено питање и о томе, да ли да се за кандидате бирају и учитељи основних школа или не.

Са 12 противу 3 гласа одлучено је: да се за надзорнике осн. школа кандидују и учитељи осн. школа.

После овога поведе се реч о томе, да ли да се претходно утврди број кандидата од наставника средњих школа и број кандидата од наставника основних школа.

Већина Савета била је за то, да се овај број претходно утврди.

Била су четири предлога:

I. да буде 50 наставника средњих и 50 основних школа;

II. да буде 70 наставника средњих и 30 основних школа;

III. да буде 80 наставника средњих и 20 наставника основних школа; и

IV. да буде 60 наставника средњих и 40 наставника осн. школа.

Приступило се гласању и, са 12 гласова противу једног гласа за сваки други предлог — двојица се уздржала од гласања, — одлучено је: да се за кандидате надзорника осн школа избере 70 лица од наставника средњих школа и 30 лица од наставника основних школа.

Пошто су ова питања пречишћена, узета је прво за основу листа кандидата за надзорнике основних школа од прошле школске године и приступило се избору лица за кандидате. Кад је ова листа пређена, предлагана су и бирана друга лица за кандидате.

На овај начин изабрана су за кандидате надзорника основних школа ова лица:

1. Миленко Марковић, секретар мин. просвете.
2. Пера П. Ђорђевић, " " "
3. Сима Ј. Бимбић, директ. и проф. негот. н. гимн.
4. Јанићије Поповић, " " « пожарев. " "
5. Васа Филиповић, " " " чачанс. н. " "
6. Дим. С. Јовановић, " " " крушев. " "
7. Ив. Ј. Дамњановић, " " " алекс. н. " "
8. Ђорђе Анђелковић, " " " јагод. н. " "
9. Јован Митровић, " " " параћ. н. " "
10. Љубом. П. Ђирић, " " " ваљев. " "
11. Милан Зарић, " " " в.-град. " "
12. Љуб. Давидовић, " " " врањс. " "
13. Милорад Петровић, " " " књажев. « " "
14. Павле Аршинов, " " " лесков. " "
15. Сретен Пашаћ, " " " смедер. « " "
16. Ђорђе Ничић, " " " пиротс. " "
17. Светозар Марковић, проф. I. беогр. гимназије.
18. Живко Поповић, " беогр. Учит. Школе.
19. Живојин П. Симић, " " реалке.
20. Јеврем А. Илић, " II. беогр. гимназије.
21. Михаило А. Поповић, " крушевачке " "
22. Јањо Т. Манојловић, " ужичке реалке.
23. Димитрије Довијанић, " беогр. ниже гимн.
24. Бура Милијашевић, " " " "
25. Бор. Б. Тодоровић, " " Учит. Школе.
26. Јеврем Бојовић, " Богословије.
27. Момчило Иванић, " I. беогр. гимназије.
28. Богољуб Тирић, " нишке " "
29. Стеван Давидовић, " београдске реалке.
30. Живан Живановић, " " ниже гимн.
31. Јован Миодраговић, " беогр. Учит. Школе.
32. Ђорђе Х. Нишић, " негот. ниже гимн.
33. Сава Антоновић, " I. београдске " "
34. Владимир Зделар, " " " " "
35. Мита Живковић, " " " " "
36. Коста Ивковић, " зајечарске " "
37. Јован Несторовић, " " " " "

38. Јован Шпићал, проф. крагујевачке гимн.
39. Милош Марковић, " " " "
40. Панта Милановић, " " " "
41. Димитр. Милојевић, " крушевачке " "
42. Стеван Н. Ђорђевић, " нишке " "
43. Стеван Сремац, " " " "
44. Вождар Кнежевић, " " " "
45. Ђорђе Рокнић, " шабачке " "
46. Стеван Фотић, " " " "
47. Јосиф Шмијт, " београдске реалке.
48. Петар Деспотовић " ужичке " "
49. Коста Миленовић, " нишке Учит. Школе.
50. Драгут. С. Петровић, " " " " "
51. Цветко Петковић, " алексиначке н. гимн.
52. Милутин Татић, " београдске " "
53. Радован Јовановић, " јагодинске " "
54. Јован Јаворац, " књажевачке " "
55. Милош Пејиновић, " лозничке " "
56. Ђорђе Стојковић, " неготинске " "
57. Љуб. Стојановић, " II. београдске " "
58. Вождар Прокић, " " " " "
59. Михаило Шљивић, " " " " "
60. Андрија Гавриловић, " крагујевачке " "
61. Никола Врсаловић, " нишке " "
62. Димитрије Јосић, " беогр. Учит. Школе.
63. Милоје Влајић, " " " " "
64. Мијанло Банић, " пожаревачке гимн.
65. Дим. Алексијевић, " параћинске н. " "
66. Петар Марковић, предав. нишке Учит. Шк.
67. Сретен Аџић, " " " " "
68. Бошко Савић, " параћинске н. гимн.
69. Коста Николић, " " " " "
70. Симо Матавуљ, учитељ језика у беогр. " " "
71. Никола Р. Поповић, учитељ из Београда.
72. Гаврило Ранковић, " " Раче.
73. Милвија Лазаревић, " " Драче.
74. Лазар Обрадовић, " " Крагујевца.
75. Мијанло Милошевић, " " Крушевца.
76. Лазар Павловић, " " Вел. Дрено-
ве, окр. круш.
77. Никодије Стевановић, " " Смедерева.
78. Илија Миљковић, " " Петровца.
79. Милош Велички, " " Београда.
80. Михаило Јовић, " " " "
81. Драгутин Топалица, " " " "
82. Панта Симић, " " Рабровице,
окр. ваљев.
83. Никола Чолаковић, " " Враћа.
84. Урош Благојевић, " " Београда.
85. Паун Димитријевић, " " Радујевца.
86. Илија Радосављевић, " " Зајечара.
87. Димитр. Ј. Путниковић, " " Београда.
88. Стеван Ђорђевић, " " Крагујевца.

89. Милован Слечевић, учитељ из Ниша.	96. Милутин Николић, учитељ из Овсјашта,
90. Милоје Спасић, „ „ Рековца.	окр. краг.
91. Александар Барлов, „ „ Кнића.	97. Стеван Живојиновић, „ „ Крушевца
92. Марко Автоповић, „ „ Ваљева.	98. Светозар Вучовић, „ „ Београда.
93. Коста Андријашевић, „ „ Баталага.	99. Борђе С Којић, „ „ „
94. Димитрије Соколовић, „ „ Београда.	100. Стеван Зарић, „ „ „
95. Станоје Николић, „ „ „	С овим је свршен овај састанак.

НАУКА И НАСТАВА

НЕШТО О СРПСКИМ АКЦЕНТИМА

(КРАТКИ ПРЕГЛЕД)

од

Гргура М. Јакшића

фил. III. године

„... das serbische hat hinsichtlich dieser modificationen der vocale unter allen slavischen, und ich wäre versucht zu sagen überhaupt unter allen bekannten sprachen den feinsten und zartesten organismus.“ — Miklosich. Vergl. Lautl. 1852. p. 317.

(СВРШЕТАК)

10.

Најпосле да размотримо промене, које бивају од акцента, кад пред речи дођу предлози. Те су промене и врло занимљиве, јер предлози чим дођу пред неку реч, као магнетом каквим привуку акценат с речи на се, па га у том привлачењу у једно и промењују.* Ова особина, по свој прилици, и даје нашем језику ону музикалност и мелодичност, каквом се не може поносити ни који други језик. Тако су још стари писци наши, као : Вранчић, Рељковић и др. опажали ту особину, и у својим је списима бележили.⁷⁸⁾ Али се истом у најновије време сазнала сва финоћа тога пренашања акцента, и из народнога говора похватани живи

* Ове су промене најразноврсније у српској акценацији, а у говору врло честе. Нпр. реч брдо има оваке промене, кад пред њу дођу разни предлози : на брдо, на брда, и на брдо, мимо брдо, мимо брда, итд. Или имамо речи : град (gen. sing. града) и старац (gen. sing. старца); кад пред ове генитиве, који су једнако акцентовани, дође предлог од, онда ће гласити : од града, и од старца!

⁷⁸⁾ Примера има у Даничићевој расправи (Rad XX, стр. 151.). — О том је и Вук врло лепо говорио у писму Ј. Ст. Ђековићу (Slavische bibliothek, II. 1852.).

примери, из којих ће бити лакше извести правила по којима све то бива. Таква правила — чини се — најбоље је извео А. Павић пре неколико година.⁷⁹⁾ Ми ћемо та правила, модификована, изнети овде за то, што су ове промене најчешће у свакидашњем говору, те за то и заслужују да се најпре помену. Ово су главне промене :

1., предлози немају акцената : а) ако су пред слогом на којем је 'или' : у рату, на пећи, из пѐра, преко кòрита, испод гáјевá, на дèте, у вино итд. — б) ако су пред слогом на којем нема акцената : од другòвá, са мртвáца, преко сведòкá итд. —

2., предлози добивају " акценат (ако су од два слога на првом) : а) ако су пред акцентом ^, и то : а) ако су пред речима мушкога рода од једнога или два слога, који има уметнуто а : бѐз дрѹга, ò дрѹгу, нã жр-вањ итд. ; — тако је и пред речима женскога рода с основом на и : ѹ цѐв, бѐз мисли итд., — б) ако су пред речима средњегá рода : ѹ мѐсо, прѐко тѐла итд., — у) ако су пред речима женскога рода с основом на а : нã војску, ѹ главу, нѹза стѐне, мѐђу òвце итд. ; —

б) ако су пред акценатом " : а) ако су пред речима мушкога рода, које су од једнога слога а с акценатом ^ у пом. једнине, или ако су од два слога а с акценатом " у пом. једнине : зã рогове, кòд волòвá, нã јасѐн, итд. ; — тако имају и речи женскога рода с основом на и : ѹз пећи, òд болести, прѐко пећи итд.; — б) ако су пред речима средњегá рода, које у пом. једнине имају наставак и два слога : ѹ поље, нã дрво, ѹспод брда итд. — Од три слога је поуздано само : ѹ Дунаво ; — у) ако су

⁷⁹⁾ У Radu jugosl. Ak. књ. LIX. стр. 101.

пред речима женскога рода на *a*, онда предлог добива акценат, и то ако је пред акцен- том " који је постао од ` : нѣз воду, љ гору, на земљу; има само један изузетак : код ногу. —

3., предлози добивају` акценат (ако су од два слога на крајњем): *α*) пред сваком друкчијом речју, која на слогу, што одмах за предлогом долази, има акценат ^ или ` : *α*) пред акцентом ` : љз жабе. међу жабе, љ језеру. итд. — *β*) пред акцентом ^ : љз гробља, код селâ итд. —

Ако ово све, што досле излагасмо, узмогне послужити свакоме бар и као најкраћи оцрт акцентуације нашега језика, онда ће овај чланак потпуно одговорити намени. При изради овога чланка највећа је пажња поклоњена главним особинама, а по негде се морало дотаћи и ситница, које у извесним приликама управо и одлучују у оном, што се тражи. У осталом, сваки ће ко узради овакав посао утврдити мишљење, да се данас — и покрај највећег труда и бистрине ума — не може саставити потпуна и чиста слика српске акцентуације. То ће се моћи извршити истом онда, кад се стане живо радити на пољу народне дијалектологије, на којој је у нас досле слабо што рађено. Не треба се тешити сјајним резултатима компаративне филологије, јер и ако јој је поље врло пространо, ипак има и сувише места недирнутих, која нам истом ваља рашчишћавати. Ваља нам купити и анализовити најфиније особине језичке, и то оне, што ће бити драгоцене филологу или тим што су нове или са свога особитога облика. У нашем језику има — како рече један наш писац — још доста закопана блага, које треба пронаћи. Проналазећи и учећи дијалектолошке особине сваки у свом крају, много бисмо допринели познавању садашњег живота нашега језика, а претресајући и растварујући те најфиније особине, у једно бисмо могли одредити и удео акцента у развијању вокализма, творби облика, значењу речи итд. Ето, тим би се начином могло доћи до темељног познавања наше акцентуације, и то од најглавнијих особина па до најмањи ситница, а док дотле не дођемо, нека буде доста и ово...

Колико је мени досле познато, у нашој књижевности још нигде нису побележени ни приближно сви списи, који су се занимали питањем о акцентуацији нашега језика. За то ће бити корисно, а већ је и крајње време, саставити кратак преглед свих оних књижевних прилога, у којима је — било на туђим језицима, било на српском, — говорено с буди којега гледишта о нашим акцентима. То је потребно у толико пре, што о нашем акценту нису писали само српски синови него и странци. То се може тумачити само разноврсношћу и музикалношћу наших акцената, које особито занимају свакога испитиваоца. За то ћемо овде накнадно изређати, колико се може потпуније, како специјалне расправе, тако и све списе, у којима има помена о нашим акцентима :

- 1., Бартол. Кашић. — Institutionum linguae illyricae. Libri II. Romae. 1604. —
- 2., Арделио Делабела. — Dizionario italiano latino illirico, opera del p. — — — — In Venezia 1728.
- 3., М. А. Рељковић. — Nova slavonska i Nimaeska gramatika — — — — Wien 1774.
- 4., Ј. Волгици. — Ricsoslovník. U Bectu. 1802.
- 5., Ј. Стули Дубровчанин. — Rjecsoslóvje. U Dubrovniku. M.D.CCCVI. —
- 6., А. Милованов. — Опыт наставлења к србској сличноречности и слогомјерју или просодији, од — — — — издао га Вук Стеф. Караџић. У Бечу. 1830. (написана 1810. год.).
- 7., Вук. Стеф. Караџић. — Писменица србскога језика, по говору простога народа написана — — — — Србјанцем У Виенни. 1814.
- » » — Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма, скупио га и на свијет издао — — — — у Бечу 1818. II. издање 1852. —
- » » — Народне српске пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи. Издао — — — — На Цетињу 1836. У Бечу 1854.
- » » — Писмо Вука Стеф. Караџића Ј. Ст. Поповићу о српској просодији (Slavische bibliothek. II. 1857.). —
- 8., В. Бабукић. — Ilirska slovnica, sastavio — — u Zagrebu 1836. — У овој се граматичи држи писац акцентуације Дела-Белине. Вредно је спо-

- менути да је он први најверније описао дуг и високодуг акценат. Иначе му је акцентуација полу-чакавска.
- 9., Б. Даничић. — Мала српска граматика, у Бечу. 1850.
- » » — Нешто о српским акцентима (Slavische bibliothek I. 1851.). Наставак овога чланка у »Гласнику друштва српске словесности« књ. VIII. и IX. —
- » » — Акценти у глагола (Rad. VI.).
- » » — Акценти у адјектива (Rad. XIV.).
- » » — Прилог за историју акцентуације хрватске или српске (Rad. XX.).
- 10., Фр. Миклошић. — Vergleichende Lautlehre der slavischen sprachen. Wien. 1852. II. издање 1879. У овом другом издању своје граматике, Миклошић, што је за дивно чудо, вели за дуге наше акценте: »'dient der steigenden, der sinkenden länge.«!
- » » — Über die langen vocale in den slavischen Sprachen (Denkschrift. d. Wiener Ak. phil. hist. cl. XXIX.).
- 11., М. Шурџић. — De ratione depingendi rite quaslibet voces articulatas seu de vera orthographia, cum necessariis elementis alphabeti universalis. Vienne 1853. — Ово се дело одликује тим, што се занима музикалношћу и физиологијом нашега акцента, чиме остали писци оскудевају. Карактеристично је то, што дуг и кратак акценат назива »оштрим« (accentus acutus), а високодуг и оштар »тешким« (accentus gravis). Иначе су му појмови о акцентима других језика погрешни. —
- 12., И. Ал. Брлић. — Grammatik der illirischen Sprache. Agram, 1850. У овој се граматичи први пут износи мишљење, да акценат може бити двојак, и предлаже нарочити знак л за случај, кад показује само дужину. Писац употребљава акцентуацију пола штокавску а пола чакавску.
- 13., А. Мажуранић. — Slovnica hërvatska, za gimnazije i realne škole, napisao — — — Dio I. Rečoslovje. U Zagrebu. 1859.
- » » — O važnosti akcenta hërvatskoga za historiju Slavjanah (Programm zagreb. gimnazije za 1860. г.). — У овој расправи писац, доста недоследно, излаже сродност између акцента чакавскога и рускога, за које држи да су некад били заједнички свима Словенима.
- 14., В. Јазић. — Gramatika jezika hërvatskoga, osnovana na starobugarskoj slovenštini. U Zagrebu 1864. Писац говори о српском акценту врло мало,* поставља разлику између штокавскога и чакавскога акцента. Тврди да нам је акценат музикалан и сличан грчком а сећа, вели, и на старо индиски. —
- » » — Paralele k hrvatsko srpskom naglasivanju (Rad. XIII.). Изврсна расправица, у којој је први пут показана формулом сложеност наших дугих акцената. Осим тога има још доста лепих упоређивања акцентуације старих језика са српском.
- 15., П. Будмани. — Grammatica della lingua Serbo-croata, compilata da — — — — Vienna. 1866. У овој прекрасној граматичи акцентуација је слична Вуковој. Писац тврди да у српском језику има неакцентоване дужине и предлаже већ поменути Брићев знак л. Разликује у главном двојак акцентоване и четири акцената, за које има особиту терминологију.**)
- » » — O Dubrovačkom dijalektu (Rad. XLV.). Кратка а језгровита расправа о особинама дубровачкога говора, у којој има лепих напомена и о акценту.
- » » — Istorija naše gramatike. (Rad. LXXX.). Има лепих напомена о акценту.
- » » — Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici (У Извјешћу дубров. гимназије за 1875. год.).
- 16., А. Вебер. — Slovnica hërvatska za srednja učilišta. U Zagrebu. 1871. Има пра-

*) Напомињући да у наших језика има строго узевши само два акцената.

***) Што је врло знатно, додата су и правила о акцентима како имена тако и глагола, за које је морао сам правила тражити. Има доста речи, којима је дат акценат, којег оне немају.

- вила о акцентима, која нису ничему, као год и Мажуранићева, који му је за углед служио.
- 17., *Т. Маретић*. — *Iz Eneide P. Vergilija Marona I. и II pjev. preveo i prilog o akcentu napisao* — — — — (Извјешће о кр. вел. гимназији у Загребу. 1878. 79.). — У овом прилогу има врло лепих мисли о нашим акцентима, којима смо се, на више места, корисно послужили.
- » » — О *njekim pojavima kvantitete i akcenta u jeziku hrvatskom ili srpskom*. (Rad. LXVII.). Расправа препуна лепих и занимљивих примера, којима се много што шта да објаснити и из којих се најбоље може видети разноврсност наших акцената.
- « » — *Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske* (Rad. LXX. LXXI. и LXXIII.). Ова расправа може послужити као допуна напред поменутој Даничићевој расправи о историји наше акцентуације. Одликује се тим, што су као грађа за истраживање узете песме наших старих песника, те се по стиховима одређује и акценат.
- 18., *Л. Мазинг*. — *Die Hauptformen des serbisch-chorvatischen Accentes*. S. Petersburg. 1876. — О овом делу види напред. —
- 19., *Ст. Новаковић*. — *Физиологија гласа и гласови српскога језика* (Гласник срп. уч. друштва XXXVII.). — У овој опширној и темељној расправи писац се, претресајући физиолошке особине наших гласова, дотиче и питања о акценту. Најпре говори о акценту с физиолошкога погледа, наводећи теорије стручњака о склопу и природи његовој. За тим о сложености дугих акцената и, најпосле се дотиче питања о акценту, за који, вели, да може бити главни и споредни. Разлог му је за то, вели, што у српском језику нема чисте дужине слогова, него је на њима увек и по мало тона.
- Ст. Новаковић*. — *Акценти трговишког јеванђеља* (Гласник срп. уч. друштва XLVII.). Расправа, чији резултати не одговарају утрошеном труду, али која ипак даје по неки леп прилог за познавање ондашњег начина бележења акцената.
- « « — *Акценти штампаних српско-словенских књига, црногорских и млетачких*. У Београду 1877. Писац претреса акценте штампаних књига и труди се, да похвата главна начела, по којима су бележени. Резултат му је, да се на рукописима после Константина философа види цела грчка система акцентуације.
- 20., *Л. Светец*. — *O slovenskom naglasu ali akcentu* (Novice gospodarske, obrtničke in narodne 1863.).
- 21., *П. Шкрабец*. — *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika* (Програм гим. у Новоместу 1870.). —
- 22., *М. Ваљавец*. — *Prinos k naglasu u (novo) slovenskom jeziku* (Rad. XLIII. XLII. итд.). — Читав низ расправа, у којима се претреса акценат свима речима у свима облицима. Ове су расправе писане по угледу на Даничићеве о штокавском акценту, а тако су темељне, да се могу слободно ставити уз њих.
- 23., *Л. Ковачевић*. — Оцена на Мазингово дело: „Die Hauptformen des serbisch-chorvatischen Accentes.“ С. П. 1876., штампана у Јагићеву Архиву у В. III. Ово управо није оцена, него врло добра расправица о акцентима нашега језика, са стране музикалне. Написана је необично јасно и прегледно, а врло је разложно модификована Мазингова теорија о двосложном акценту; штета само што је писац није већ до сад штампао на нашем језику, на којем је првобитно и написана била!
- 24., *Л. Зима*. — *O metrici naših narodnih pjesama* (Програм гим. доњокарловачке за 1874. и у Раду — и ХСIII.). —

- 25., *М. Кушар*. — Povijest našega književnoga jezika hrvatskoga ili srpskoga od najstarijih vremena do danas. U Dubrovniku. 1885. г. — Има један параграф о акцентима, у коме су изложена мишљења ранија, без икаква коментара. Има неколико речи и о значају акцента, покрај чега се, као и на крају књиге, истиче већ целом свету познати шовинизам неке наше браће Хрвата.
- 26., *А. Павић*. — О hrvatskom akcentu (Rad. LIX.). У овој се расправи претресају само акценти у именица. Писац је необичним трудом попунио примерима дотадашње расправе о том питању, за тим их је „сврестио“ у категорије и хватао правила, по којима се мења акценат. На крају је истина дошао до неких правила, али нам она, *) што је најглавније, не могу послужити за граматику, из које бисмо, као и други народи, могли научити акценат свога језика.
- 27., *Д. Неманић*. — Čakavisch-kroatische Studien. I. Accentlehre. Wien. 1883. (Оцена Јагићева у Archiv-у VII. и VIII.). Врло опширно дело о чакавском акценту, налик на Даничићеве расправе о штокавском. Штета само, што писац не могао схватити добро, колико акцената има у чакавском говору. О том треба прочитати у поменутој Јагићевој оцени.
- 28., *М. Шрејел*. — Акценат i metar јunačkih narodnih pjesama (Програм загреб. гимн. за 1886. г. и засебно). Врло добра расправа о метрици народних песама и уделу акцента у метрици. По њој смо и израдили 7. одељак у овом чланку. —
- 29., *В. Волнер*. — Untersuchungen ueber der Versbau des südslavischen Volksliedes (Archiv für slavische Philologie. V. IX.). Расправа, у којој се расправља питање о
- склопу наше народне метрике, и то много боље од дотадашњих испитивалаца.
- 30., *А. Лескин* — Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen. I. Die Quantität im Serbischen. Leipzig 1883. Први озбиљан покушај за испитивање квантитета у српском језику, написан врло темељно и јасно.
- 31., *Р. Бранг*. — Начертание славянской акцентологии. Сочинение — — — С. Петербург. 1880. Задатак писчев састоји се поглавито у том, да одреди стадије развића акцентуације у новијим словенским језицима, и да пронађе њихову генетичку везу с акцентуацијом, која се претпоставља за словенски прајезик. Дело је подељено на 14 глава, у којима се по реду претресају акцентуације појединих словенских језика, а на крају књиге додате су „акцентувочнија таблица.“ О српском акценту говори доста опширно (43—84 стр.), претресајући сва мишљења редом. Тако од прилике чини и код осталих словенских језика. Пошто је изложио особине свих словенских акцентуација, он их онда пореди, да би могао запазити која има највише старине и која би као била најближа акцентуацији прајезика словенскога. По начину и разлозима, којима писац мисли доћи до резултата, да је руска акцентуација најстарија, може се судити, да је писац и почео радити овај посао под притиском урођеног му шовинизма, који му је у напред утврдио ово мишљење. Ко би хтео непристрасно судити по самим писчевим разлозима, морао би доћи до закључка, да је пољски или чешки акценат старији од свих осталих, па и од рускога. У осталом, сад је још врло рано судити о акцентуацији прајезика, док су овако слабо испитане акцентуације појединих језика. Иначе је ова књига од велике

*) Осим правила о промени акц. кад пред речи дођу предлози.

вредности, и може корисно послужити свакоме, ко би хтео што више знати о акцентуацији словенској. —

Осим побројаних списа, има лепих приложака за акценте нашега језика и у осталим списима Даничићевим (Основама и Коренима) и у приказима на поједина дела у Јагићеву Архив-у. Али и ово оволко биће довољно сваком да темељно могне изучити особине наше акцентуације.

19. фебруара 1891.
у Београду.

МЕОТСКА ЕТАЖА

(НОВ КАТ ТЕРЦИЈЕРНЕ ФОРМАЦИЈЕ)

од

Светолика А. Радовановића

(Свршетак)

* * *

Видели смо шта је и каква је меотска етажа; да видимо сада где је свуда она распрострањена, наравно, у колико се то може говорити на основу данашњег знања нашег о меотским творевинама.

За време меотске етаже биле су скоро све данашње кримске степе сува земља, и само на полуострву Крчу постојало је доста залива, у којима се стварао крчки кречњак. Источно одавде а недалеко од Екатеринодара, на реци Пчасу, једној притоци реке Кубане, констатовао је меотске наслаге, наласком многобројних фосила, Д. Л. Ивановъ. Судећи по фосилима, Андрусов закључује, да је овде највише развијен доњи хоризонт меотске етаже: средњи и горњи хоризонт назначени су вапновитим пешчаром и grubим песком, преко којих долазе за тим типски конгеријски слојеви (с фосилима: *Dreissena rostriformis* Desh., *Dreissena supercarinata* Desh., *Cardium planum* Desh., *Vivipara* sp. cf. *achatinoides* Desh., итд.) Вероватно је, дакле, вели Андрусов, да је меотски басен заузимао целу просторију између Крима и северног подгорја кавкаског. На северној обали Азовског Мора није још констатована меотска етажа, али је, мало северније о-

давде, ближе к Дњепру, још 1885. год. проматрао Ник. Алекс. Соколовъ¹⁾ «бљоватые и желтоватые известняки, по большей части оолитоваго строения» с меотским фосилима. И овде преко меотских слојева долази, конгеријска етажа; и овде, као год и на Крчу, доњи хоризонт меотске етаже има фауну сличну сарматској, а средњи и горњи показују све већу и већу аналогију с понтијском етажом. Ове меотске творевине у Тавријској Губернији биле су по свој прилици у присној вези, дакле стваране у једном и истом басену с меотским наслагама Херсонске и Бесарапске Губерније, које је проучавао Ив. Федоровичъ Синцовъ²⁾. По целом овом простору јужне Русије налазе се између сарматских и конгеријских слојева такве геолошке творевине, које се, и по стратиграфском положају свом и по палеонтолошком карактеру, морају уврстити у меотску етажу. На основу до сад проучених локалности изгледа, да ће се овде наћи баш типска фауна целе меотске етаже, јер, као што смо већ напоменули, и језгро сарматске фауне било је у данашњој Бесарабији и Херсонској Губернији. Осим тога биће овде и различитих фација, што све обећава врло интересне резултате доцнијим проучавањима.

У Молдавији има такође сигурних трагова ове етаже. На реци Истрици констатовао је Cobalcescu³⁾ над сарматским кречњаком (с фосилма: *Mastra podolica*, *Cerithium rubiginosum*, *Cerithium pictum*, *Buccinum duplicatum* и т. д.) слојеве grubог кречњака, препуне љуштурса од једне шкољке, која веома личи на *Dosinia exoleta* L.; с пуним правом и са свим коректно идентификовао је Cobalcescu овај кречњак с крчким кречњаком. У Влашкој и Молдавској има на много места творевина, које се петрографски слажу с овим grubим кречњаком на Истрици; вероватно је дакле, да ће се и палеонтолошки они подударати. И онда би се могло рећи, да је меотски

¹⁾ Предварительный отчетъ о геологич. изслѣдованіяхъ въ области 48-го листа. Изв. Геол. Ком. V. 1886. — Геологич. изслѣдов. въ Мелитопольскомъ, Дибровскомъ и т. д. Ibid. VI. 1887.

²⁾ Геологич. изслѣдованіе Бессараби и прилегающей въ ней части Херсонской губернии. Мат. для Геол. Россіи. XI. — Описаніе новыхъ и малоизслѣдованныхъ формъ раковинъ изъ третичныхъ отложений Новороссіи. Зап. Нов. Общ. Ест. 1884. IX.

³⁾ Verhandl. d. k. k. geol. Reichsanst. 1884., № 11.

1) Herlich et Nemayr, Die Süsswasserablagungen im südöstlichen Siebenbürgen, Jahrbuch d. k. k. geol. RA. 1875, Ueber Herlich, Das Szeklerland, Földtani Közlemény 1878; за тит Котх, Beitrag zur Kenntnis der Karina der neog. Ablagerungen im Szeklerlande, Ibidem 1881.

2) M. Staub, Beitrag zur fossilen Flora des Szeklerlandes, Földtani Közlemény, 1881, стр. 58-64.

У ове детаље ердељског неогена задовољно нарочито с тога, што смо, на основу поуздарности геолошких прилика извесног

1) ердељски неоген овако:
Море, да ли сад и овде преко карпатских
слојева долазе геолошке творевине, не мо-
жемо о томе ништа сигурно казати.
Истина, за неогенске творевине на полу-
острву Халкидици већи изречено Leo Bur-
gerstein: "sie enthalten eine Mischung der
der garmatischen Stufe und der Congerien-
schichten," али је ово још врло мало, те да
их можемо такође уврстити у геолошку етапу.
У Бечком и Панонском Басену није до
сад позната ни једна творевина, коју би
могли сматрати као еквивалент геолошке
етаже, Иако је так, да је Бечки Басен за
време стварања геолошке етаже био сува
земља; тада су се појавили сви они еро-
зивни усеци у карпатском терену, које до-
није испуњаву контренички слојеви, — факат
који нас је и навео на мисао, да је између
карпатске и понтијске епохе протекла до-
ста аула интервала, а та интервала — то је
геолошка етажа. Да ли ће ово бити сува
и с Панонским Басеном не може се ништа
претходно рећи, у томико пре, што је у	2) слојеви с <i>Hydrobia</i>
<i>marginata</i> и т. А. локал-
ност: Варшав.
1) слојеви с <i>Dreissena</i>
<i>sub-Bastaroti</i> и слојеви
лигнита.	меотска етажа

непосредној околини, у Ердељском Басену, меотска етажа развијена. По Herlich-у, могу се у Ердељском неогену разликовати два нива: а) доњи ниво, састављен из песковите глинне са слојевима лигнита и б) горњи ниво, из најаменично поређаних слојева глинне, песка, кречњака и т. А. Не-пштал разазнаје у овом посљедњем нивоу два палеонтолошка хоризонта, од којих се *gopini* мора узети као доњи одеван конте-ријски слојева. Занета сувећи по томе, што се у овом горњем хоризонту налази *Dreissena triangulatis* с другим фосилима, који се у Бечком Басену налазе само у најповем одевку контренијске етаже, мо-рамо опет закључити, да доњи део Хер-бихова *gopini* нива мора бити нека дво-ривина *gradnja* од понтијске етаже, јерге меотска. Овај нам закључак још боље по-тврђује палеонтолошки карактер поменутог одевка. У везу се налазе *nerpine* (Ner-pina *crenata*, и *semiplicata*), као тоа и у ге-саратским геолошким наслагама, осим тога и неке извесне *xidrodufe* (из групе *Hydrobia marginata*) нису до сад ни на ком другом месту нађене, до у крчком кречњаку. Исто тако спада у геолошку етажу и део доњих ниво Хербихов: овде је констатована *Dreissena sub-Bastaroti* Tourm. и други неки ти-пови, који у многоме опомињу на конте-ријске, међу тим флора је мешавина из карпатских (18.7%) и понтијских (11.4%) форми. Према томе класификује Андру-

1) Poturbacu, Bull. d. l. soc. geol. de France. (3) tome X, 1882, № 4.
 2) Geolog. Untersuchungen im südwestl. Theile der Halbinsel Chalkidike. Denkschriften d. k. k. Wiener Akad. Bd. 40, стр. 323-325.

свој ердељски неоген овако:
 Море, да ли сад и овде преко карпатских слојева долазе геолошке творевине, не можемо о томе ништа сигурно казати. Истина, за неогенске творевине на полуострву Халкидици већи изречено Leo Burgerstein: "sie enthalten eine Mischung der der garmatischen Stufe und der Congerien-schichten," али је ово још врло мало, те да их можемо такође уврстити у геолошку етапу. У Бечком и Панонском Басену није до сад позната ни једна творевина, коју би могли сматрати као еквивалент геолошке етаже, Иако је так, да је Бечки Басен за време стварања геолошке етаже био сува земља; тада су се појавили сви они ерозијивни усеци у карпатском терену, које до није испуњаву контренички слојеви, — факат који нас је и навео на мисао, да је између карпатске и понтијске епохе протекла доста аула интервала, а та интервала — то је геолошка етажа. Да ли ће ово бити сува и с Панонским Басеном не може се ништа претходно рећи, у томико пре, што је у басен првкривао још и скоро целу Влашки и Молдавску, што и очекујемо да се кон-шта више говорити. Осим тога напомену-ћемо, да ће, по свој прилици, у геолошку етажу спадати и оне творевине у Глодени и Доњешти, које се одликују обилатим присуством ситних контренија, и које су влашки геолози стављали у "доњи контренијски хоризонт".

Да ли има геолошких наслага у области Каспијскога Мора, не можемо, за сад, ништа о томе говорити. Што се тиче Кавказа, поменућемо, да је овде по свршетку сар-патске етаже наступила велика тектонска промена: карпатски су слојеви наобрани и издигнути у огромну висину, градећи спомени обод једне алијске планине. Каспијска се област извојила од понтијске, а Кавказ је, као целина, од тог доба сува земља.

Још у другом одевку напоменуто је, како има позитивних трагова, да је сар-патско море захватало чак и област да-нашњег Мраморног Мора и допирало чак до места, где је доцније постојало Егејско море. Да ли сад и овде преко карпатских слојева долазе геолошке творевине, не можемо о томе ништа сигурно казати. Истина, за неогенске творевине на полуострву Халкидици већи изречено Leo Burgerstein: "sie enthalten eine Mischung der der garmatischen Stufe und der Congerien-schichten," али је ово још врло мало, те да их можемо такође уврстити у геолошку етапу. У Бечком и Панонском Басену није до сад позната ни једна творевина, коју би могли сматрати као еквивалент геолошке етаже, Иако је так, да је Бечки Басен за време стварања геолошке етаже био сува земља; тада су се појавили сви они ерозијивни усеци у карпатском терену, које до није испуњаву контренички слојеви, — факат који нас је и навео на мисао, да је између карпатске и понтијске епохе протекла доста аула интервала, а та интервала — то је геолошка етажа. Да ли ће ово бити сува и с Панонским Басеном не може се ништа претходно рећи, у томико пре, што је у

терцијерног терена у тимочкој крајини с ердељским терцијером, дошли до закључка : да и у северо-источној Србији има трагова меотске етаже. Да не помињемо још несигурна места, о којима се може говорити само на основу неке даљне, па због тога и доста несигурне аналогије, него да наведемо само она, која смо на основу палеонтолошких података овамо уврстили. То су : брдо Висока на Тимоку (спрам Брегова) и котлина једна (између села Ду-пљана, Душановца и Мале Каменице), коју власи називаху Фундатури. Темељ Високе чине под благим углом издигнути слојеви крупнозрног, чисто пљунковитог пешчара, у којима се налазе типски сарматски фосили : *Mastra podolica* Eichw., *Cerithium rubiginosum* Eichw., *Frochus serbicus* Radov. & Pavl., и т. д. Преко ових слојева долазе за тим као трансгресија са свим хоризонтално положени, танки слојеви ситнозрног, глиновитог песка, с трагљива биља и с танким а плочастим жицама гипса. Прво и најинтересније што се примети, кад се дође на ово место, јесте са свим хоризонталан положај поменутих слојева и огромно мноштво једне мале конгерије, што се налази у њима ; од сарматских фосила није се до сад могао наћи ни један, међу тим, не сумњамо, да ће се поред оне мале конгерије наћи још каквигод други фосили, који ће допринети, да боље упознамо фауну ових интересних наслага. О овим се творевинама није ни водило до сад бог зна коликог рачуна, и спајане су са сарматском етажом¹⁾. Кад сам лањске године у друштву с г. П. С. Павловићем био на овом месту, пао нам је одмах у очи хоризонталан положај слојева. У целој тимочкој крајини сарматски су слојеви поремећени из свог првобитног положаја : испресавијани, набрани, усправљени или косо положени. Они чине спољни омотач планинског костура североисточне Србије, и, идући И., падају све под блажим и блажим углом, тако, да у Бугарској леже већ са свим хоризонтално. Прва нам је помисао била, да ће Висока бити један део крајинског сармата, који није пристао уз набирање североисточне Србије, да је, дакле, зона планинског набирања ишла до њега, а да одавде па по целој североза-

падној Бугарској сармат има карактер табле. Изненадили смо се пак, кад смо видели, да се у подини поменутих слојева налазе сарматски слојеви, издигнути и исти онакви, какве смо виђали у целој околини. Да неће они први, хоризонтални слојеви бити каква млађа геолошка творевина ? О овоме смо се још боље уверили, размотривши фауну њихову : сарматских пужева и шкољака не могосмо нигде наћи, међу тим је једна конгерија распрострањена у огромном мноштву. Решисмо се, дакле, за понтијску етажу. Разлози су нам били : дискордантност према сармату, одсуство сарматских фосила, присуство поменуте конгерије ; уз то долази још и аналогија с извесним влашким теренима, у којима су такође распрострањене у великом мноштву ситне конгерије, и које влашки геолози стављају у понтијску етажу. Проучавајући за тим ону конгерију у Бечу, увидео сам, да се она може потпуно идентификовати с једном формом, која је до сад констатована само у једној локалности (Бодош) ердељског терцијера, — са Roth-овом *Congerina exigua*. Ствар, у место да се реши, још се више заплете. Поменуте творевине на Високој очевидно су млађе од сарматске етаже, међу тим, ево где се највише слажу с таквим творевинама ердељског неогена, за које један тако добар познавалац плиоценске фауне, као што је био Neumaug, вели, да морају бити старије од најнижег понтијског хоризонта !... Дође нам до руку монографија Андрусовљева о крчком кречњаку, и видесмо да серија слојева на Високој, о којој је реч, спада у меотску етажу. Заиста, ни с једном од до сад описаних локалности не слаже се Висока, до с Бодошем. За ову локалност пак вели изречно Roth¹⁾ : „der Fundort hat mit den Schichten von Vargyas im Ganzen mehr Formen gemein als mit der höheren Ablagerung von Arapatak“. По Андрусову, као што смо видели, спада Варђаш у горњи хоризонт меотске етаже, те према томе и закључујемо : да нам они хоризонтално положени, танки слојеви ситнозрног, глиновитог песка на Високој, који долазе као трансгресија преко благо издигнутих сарматских слојева, и у којима се налазе трагови од биља,

¹⁾ Види : Жујовић, Основи за геол. Краљ. Србије. Геол. Анал. Балк. Полуостр. I. стр. 102.

¹⁾ Beiträge zur Kenntniss der neogenen Süßwasser-Ablagerungen im Széklerlande. Földtani Közlemény, 1881., стр. 75.

жице од гипса и *Congeria axigua* Roth. у безбројним егземпларима, представљају највиши одељак горњег хоризонта меотске етаже (хоризонт шкољке *C. novorossica*. Исто ово вреди и за оне слојеве у котлини фундаментури, где смо такође нашли фосил *Congeria exigua* Roth. у обилатој распрострањености. Изгледа, да ће овде меотска етажа бити више распрострањена, но што је има на Високој, међу тим је ова последња локалност далеко интереснија с тога, што су слојеви лепше испољени. На послетку напоменућемо, да се у појави ове меотске етаже у тимочкој крајини огледа потпуна аналогија с геолошким приликама оних творевина у Влашкој, које су пређе стављали у најдоњу понтијску етажу, а коју сада Андрусов увршћује у меотску. И тамо и овде развијен је само највиши одељак горњег хоризонта; и тамо и овде распрострањене су по највише ситне конгерије, које показују велико сродство с конгеријом *C. novorossica* Siuz. или с претком јој *C. sub-Basterotii* Fourq... Нећемо се упуштати у дискусију даљих могућности, које се на основу овога могу комбинирати; то ћемо оставити за доцнији рад један, који намеравамо специјално посветити поменутих двома локалностима тимочког Басена.

Меотски басен јесте дакле наследник сарматскога мора, и за то се меотске творевине у главном налазераспрострањене по сарматском рејону. И на основу до сад познатих факата долазимо до интересног закључка, да је меотски басен по простору морао бити много мањи, но негдашње сарматско море. Вечки Басен био је сува земља, а по свој прилици, ако не цео, а оно бар и северозападни део Панонског Басена. О томе пак, каква је слика осталог дела Европе за време меотске етаже, не може се још скоро ништа говорити. Напоменуто је међу тим, да је свршетком сарматске етаже наступила највећа негативна фаза Средоземног мора. У Европи је владала континентална епоха у највећем жеку све до свршетка понтијске етаже. Вероватно је дакле, да су се по осталим деловима Европе и за време меотске етаже стварале слатководне творевине, само што нам оне нису још познате. Изузетак у овом

погледу чини Италија. Кад је после II. меотеранске етаже наступила била негативна фаза Средоземног Мора, преостало је у извесним крајевима Италије неколико омањих басена, који су поступно све више и више ослађивани, док нису добили карактер слатководних језера, и док их, на послетку, за време III. медитеранске етаже, није опет захватило Средоземно море. Кроз цео неоген дакле стварали су се овде непрекидно седименти, и то под разним приликама. Творевине, које су се стварале измеђ II. и III. медитеранске етаже, схваћају италијански геолози под именом «formazione gessoso-solfifera» — формација гипса и сумпора. Средњи ниво ове «формације» спада дакле по времену у меотску етажу, само је, наравно, другог типа (хетеротопски).

На основу овога износи Андрусов овај преглед:

		Италија		Русија и Румунија
палеоцен	средњи	Доњи марински плиоцен (Zauleanob*)	Доњи ниво слојева у долини реке Арна <i>Mastodon arvenensis</i>	«Краснија глины» на западном Криму. <i>Mastodon arvenensis</i>
	доњи	формација gessoso-solfifera	слојеви с конгеријама горњи ниво доњи ниво	понтјјска етажа
миоцен	горњи	Слатководни ланорци са <i>Atheria</i>		меотска етажа
	средњи	Складови гипса и слојеви са <i>Lobias</i>		сарматска етажа
	средњи	Portoniano.	Росињански кречњак Морски песак и т. д.	II. мед. етажа у Бесарабији Волхинији и т. д. (западни тип). II. мед. етажа на Криму, Кавказу и т. д. (ист. тип).

* * *

Заслуга Андрусовљева није само у томе, што нам је изнео ову нову етажу, којом, као што смо видели, са свим разумљиво и потпуно објашњава прелаз сарматске фауне у конгеријску (појав, који нам је до сад био по све загонетан), него он иде још и даље: покушава да објасни порекло и значај и саме сарматске фауне. Макар да он ово своје објашњење скромно назива ипотезом («Я позволю себѣ построить гипотезу»), опет се оно оснива на великом

броју факата, и то таквих, којима се значај никако не може побити, те с тога слободно можемо рећи: овако, и само овако, моћи ће се и решити овај проблем; овако и само овако (дакле у овом смислу) и гласиће коначно решење његово. Него — да пређемо на саму ствар....

Најзгодније ће бити да пођемо од врло интересног и значајвог факта, који је Андрусов констатовао: да су творевине II медитеранске етаже развијене у (јужној) Русији по двама разноликим типовима. Друга медитеранска етажа у Херсонској Губернији, у Бесарабији, Волхинији и т. д., дакле у опште у југозападној Русији, са свим је онаква, као што је у Бечком и Панонском Басену, као што је у Басену Роне и т. д.; ово је Андрусовљев западни тип II медитеранске етаже. Са свим је друкчији источни тип II медитеранске етаже: 1). фауна је (по броју разноликих типова) много и много сиромашнија, 2). има много нових, дакле у западном делу другомедитеранског рејона до сад неконстатованих форми, које по укупном карактеру свом, у велико подсећају на сарматске типове, и 3). нема скоро ни мало оних крупних и богато украшених *гастеропода*, нема *корала*, нема *ехинодерама*, а међу тим су богато развијени родови: *Mastra*, *Cardium*, *Cerithium*, *Trochus* и т. д. Оваква II медитеранска етажа развијена је доста на Криму (нарочито на полуострву Крчу), па се одавде у уској зони протеже далеко на И., вероватно чак до Туркестана, захватајући северно подгорје Кавказа. Цела туркестанска равница заузета је терцијерним творевинама. Преко олигоценских наслага (с *Ostrea longirostris* Lamk. и т. д.) долази моћна серија конгломерата, пешчара, шљунка и песка, које Г. Романовски¹⁾ и П. Мушкетовъ²⁾ сматрају као еквивалент целог неогена. Мушкетовъ,³⁾ шта више, доказује, да је «Турански Басен био покривен морем за време целог терцијера.» На тај начин вероватно је, да нам туркестански неоген представља еквиваленте свих миоценских и плиоценских етажа, а према томе извесан део његов одговара II медитеранској етажи.

Биће, дакле, да се II медитеранско море простирало чак до Тијаншана, и да је Турански Басен комуниковао с европском партијом тога мора помоћу поменутог кримокавказског канала. Судећи по неким знацима излази, да је у Туранском Басену за време II медитеранске етаже живела особита фауна, која се доста слаже са «источним типом» Андрусовљевим, а која у велико подсећа на сарматску фауну.¹⁾ Може се према томе закључити, да је средњомиоценско море у аустроугарском и галицијско-подолском рејону имало приближно исту количину соли, као данашње Средоземно Море (3‰—4‰), а да је количина соли у кримокавказском каналу и у Туранском Басену била знатно мања, отприлике као што је то било у сарматском мору (1 $\frac{1}{2}$ ‰—2‰); источни тип II медитеранске етаже одликовао се дакле еу-ксинском фауном.

Видели смо каква је фауна живела у кримокавказском каналу, и како се она поред особите монотоније, нарочито одликује присуством неких типова, којих у западном делу II медитеранског рејона нема, и који по свему подсећају на сарматске типове. Откуда они овде? Да су то само варијетети или, на послетку, блиске феле «западњачких» типова, онда бисмо зар и могли узети, да су се сви развили у кримокавказском каналу, услед друкчијих биолошких услова. Ну како се у њима јасно огледа један туђ елемент, морамо закључити, да се из другог каквог рејона доселио. А најприродније биће ако узмемо, да се доселно из Туранског Басена....

За време целог терцијера прекривен је Турански Басен морем. У олигоценској епоси стајало је ово море (преко европске Русије и источном страном Урала) у вези са ондашњим Северним Океаном, а, вероватно, и са Средоземним Морем (кроз Малу Азију), па дакле и Атланским Океаном. За време доњег миоцена северна веза прекида се, цео јужни крај понтијске области постаје сува земља, и туранско море добива карактер средоземног мора, остајући једино у слабој комуникацији с каквим јужним морем. Мало по мало и у њему се отпочињу стварати такве биолошке прилике, као што су данас у Црном Мору. Оно добива особиту фауну,

¹⁾ Матерјалы для геологии Туркестана. I. стр. 44.

²⁾ Туркестанъ, стр. 685.

³⁾ Туркестанъ, стр. 687.

¹⁾ Види: Романовски, I. с., стр. 77 и 83 и Мушкетовъ, I. с., стр. 415 и 685.

састављену : из олигоценских заостатака, из доњомиоценоских, с југа досељених, и из нових, под овим биолошким приликама створених, типова. За време средњег миоцена (II. медитеранске етаже) прекида се и веза с јужним морима, и туранско море остаје изоловано, међу тим, приликом оне велике трансгресије II. медитеранскога мора у Русији, везује се оно помоћу кримокавказског канала с Дакијским и Аустро-угарским Басеном, па отуда и са Средоземним Морем. Наста могућност да се помеша средоземна с туранском фауном, — наравно, у колико то биолошке прилике допуштају. Најзгоднији крај за ову мешавину био је, као што смо видели, кримокавказки канал.

Долази негативна фаза II. медитеранског мора. Море се повуче, и остави испуњене све дунавске низије и целу понтијску област. Веза између овог басена и туранског мора појача се. Од Граца па до Тијаншана, и од Беча па до данашњег Егејског Мора таласало се велико сарматско море, изоловано потпуно од свих других мора свет за себе... Мало по мало и ово море добива карактер данашњег Црног Мора : у њему се стварају биолошке прилике за еу-ксинску фауну. Од медитеранских типова оста само оно, што се могаše прилагодити новим приликама ; турански типови шире се на све стране, множе се у огромном мноштву, развијајући чак, у новој средини, и нове варијетете, и дајући нове феле. —

На тај начин у сарматској фауни можемо разликовати три елемента :

1). *медитеранске реликте*; они су аутохтони у западном делу сарматског рејона, а досељеници у источном.

2). *кримокавказке и туранске форме*; оне су аутохтоне у источном, а досељеници у западном крају сарматског рејона.

3). *форме, које су се у току сарматске етаже развиле* било из првог било из другог елемента. Овамо долази већина *кардија, букцина, трохуса* и т. д.

Беч, 26. марта 1891. год.

ДРУГО ПУТОВАЊЕ

НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА ДРУГЕ БЕОГРАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

ПО СРБИЈИ И ПО БОСНИ

1890.

од

Др-а Ник. Ј. ПЕТРОВИЋА, Љуб. МИЉКОВИЋА, П. А. ТИШЕ
П. С. ПАВЛОВИЋА, Ж. Ј. ЈУРИШИЋА.

II.

КРОЗ БОСНУ

(НАСТАВАК)

Нухан говори, Алија говори а Омер пише.

— Јаре смо мерили, рече Нухан.

— Јесмо, одговори директор.

— Беше ли шест ока ?

— Беше.

— Е, тури му, бива, 6 ока по 40 крајцара... А, Омере ? Је ли, Алија ? Они одговорише јесте, али колико јесте, нико не казује. Опет Нухан... Тури му сада двије форинте и 40 крајцара.

— Добро, рече директор.

— Масла пола оке. Је ли Алија ?

— Јесте.

— А Омере ?

— Јесте

— Е, тури му, бива, масла пола оке 50 крајцара.

Омер тури то кредом на столу.

— Пиринђа пола оке.

— Је ли, Алија, пола оке ?

— Јесте.

— А Омере ?

— Јесте.

— Тури му пола оке пиринђа 30 крајцара

И Омер опет мрдне кредом по столу.

— Колико кафе има, Алија ? пита Нухан.

— Много.

— Ама колико, хојеће ?

— Много и јуће и јутрос.

И Нухану беше ово објашњење досадно, па се окрете сину Омеру и рече му:

— Тури слатких кава ћетрес, а 8 грких, то је, је ли Омере 48.

— Јесте.

— Е, тури 50 кава 100 крајцара.

— Ама није 50, но 48 примети директор. На то одговори Нухан: Батали, господине, нека буде 50. Нисмо хтели да сме тамо овај рачун. Ма да нико од нас сем директора није говорио, погледи наши казиваше да овај приказ не треба кварити. Само би Јуришић и Типа окренули главе па се мало насмејали, а за тим би се ова јединствена представа опет продужила.

— Колико бјеше млијека Алија?

— Пун сахан.

— Колико?

— Пет ока.

— Тури му, Омере, 5 ока млијека, 100 крајцара.

Опет Омер мрдне кредом.

— Бјеше ли слама или сијено, пита Нухан.

— Слама, одговори Алија.

— Колико вас има, пита Нухан директора?

— Нас 12 и г. шумар 13-ти.

— Је ли много сламе, а Алија

— Много.

— Тури му по 10 крајцара сламе на душу.

— Колико? пита Омер.

— Ама, чујеш ли бре (па опсова сина), по 10 крајцара на душу.

Омер тури нешто, а ми забележисмо за наш рачун 1 фор. и 30 крајц.

— Даде ли коњима сено?

— Дадох, одговори Алија.

— Колико?

— Много.

— На 6 коња тури сена по 30 крајцара.

Опет Омер мрдне кредом.

— Колико је, Алија?

— Нека каже Омер

— Колико је Омере?

— Чекај да видим.

— Ми смо ћутали, а њих тројица стоје па рачунају. Никако да се сложе. Омер вели 8 форината, Алија каже није толико, а Нухану опет мало, вели више је. Најзад виде Нухан да ми ћутимо што смо незадовољни његовим пресланим рачуном, па освоји директора.

— Колико велиш, господине?

— Не знам, реците ви колико је свега, па да вам платимо. па да идемо. Нама није до чекања.

— Ама видиш не можемо да уфатимо колико је

Директор сабра и рече им 8 форината и 30 крајцара.

— Е, чекај, господине. Молим те, а мај зијам?

— Е па шта хоћеш за твој зијам, запита га директор.

— Колико оно рече, пита Нухан?

— 8 фор. и 30 крајцара.

— Нека буде свега 9 форината, одговори Нухан.

— Ама зар зијам 70 крајцара?

Поче Нухан да ређа како је морао ухватити јаре у пољу, како га је заклао, па одрао, па опрао, па како су све буле у његовој кући радиле за нас; па је козе музао за млеко; и т. д. и т. д. И ништа нам не остаде, но да платимо и зијам 70 крајцара.

Извади Типа десетицу и баца је Нухану.

Како је био блажен овај препредени ханџија кад је угледао десетицу. Трајало је 10 минута, докле нам даде кусур.

Опростисмо се с Нуханом, па се кретосмо пут Сребрнице.

Око Нове Касабе примећене су ове биљке:

Sinapis alba L.; *Silene dichotoma* Ehrh.; *Malva rotundifolia*; *Rhamnus cathartica* L.; *Medicago lupulina* L.; *Corenilla varia* L.; *Orobanchis niger* L.; *Rosa Baldensis* Kern.; *Cornus sanguinea* L.; *Filago germanica* L.; *Chrysanthemum leucanthemum* L.; *Centraurea jacea* L.; *Lactuca scariola* L.; *Linaria vulgaris* L.; *Thymus serpyllum* L.; *Prunella vulgaris* L.; *Dactylis glomerata* L.

Иза Касабе пређосмо опет преко гвоздена моста на Јадру и ударисмо одмах у десно уз Хршино брдо, преким путем за Сребрницу. Гвоздени мост саградили су Аустријанци пре две године.

Пут којим смо ишли гори је од наших селских друмова. Али то је преки пут. Чим се испесмо на брдо с леве стране беше село Крке, а с десне Рахунић. Оба ова села врло су малена, имају тек по неколико кућа, које се лепо виде с брега, а у

Рахунићу види се и цамија горе на брду. Непосредно до Крке лежи село Свилале, а мало у страну с десне стране друма Шимуну. У том селу има српска православна црква, што је реткост у овим крајевима.

С Хршиног брда сиђосмо врло стрмо у један мали поток. Иза потока одмах почесмо опет уз Побуско брдо, које беше још веће од Хршинога, а са Побуског брда сиђосмо у поток Кравицу.

По Хршином брду брате су ове биљке:

Thalictrum aquilegifolium L.; *Barbarea vulgaris* R. Br.; *Malva moschata* L.; *Rhamnus Frangula* L.; *Trifolium rubens* L.; *Trifolium montanum* L.; *Potentilla Tormentilla* L.; *Circea luteotiana* L.; *Smyrniium perfoliatum* L.; *Succisa pratensis* Mch.; *Gnaphalium uliginosum* L.; *Hieracium Pilosella* L.; *Podospermum Jacquiniannm* Koch.; *Bruckenthalia spiculiflora* Rehb.; *Melampyrum cristatum* L.; *Galeobdolon luteum* Host.; *Anagallis arvensis* L.; *Polygonum Bistorta* L.; *Polygonum aviculare* L.; *Juniperus communis* L.; *Cyperus fuscus* L.; *Agrostis canina* Sw. (много више има је око Магаша Хана).

Силазећи у поток Кравицу виде се десно и лево по неколике куће покривене кровином, а олењене блатом. То нису била села, но засеоци, или као што наш Алија рече „махале”. С десне стране стазе којом смо ишли видесмо ове махале: Рахуниће, где има и једна дрвена цамија, на Ђоврци, Исламовиће и Бурнице; с леве стране Первани, Хрњићи, а мало даље у десно Ајдаровићи. Око Первана виде се две чуке врло лепа облика. Једна се зове Хрњић, а друга Мали Гајић.

Пошто сиђосмо у поток Кравицу, све смо ишли уз поток, јер Кравица тече у Јадар.

Поред потока Кравице, који се тако зове по планини са које тече, брате су или запажене ове биљке:

Thalictrum angustifolium L.; *Thalictrum minus* L.; *Ranunculus acris* L.; *Ranunculus arvensis* L.; *Berteroa incana* DC.; *Viola hirta* L.; *Agrestema githago* L.; *Kitaib-lia vitifolia* Willd.; *Lavatera thuringiaca* L.; *Hibiscus trionum* L.; *Trifolium alpestre* L.; *Trifolium elegans* Sav.; *Trifolium patens* Schreb.; *Trifolium procumbens* Schreb.; *Vicia tenuifolia* Roth.; *Vicia lutea* L.; *Vicia pannonica* Jacq.; *Vicia sativa* L.; *Ulmaria*

Filipendula L.; *Poterium Sanguisorba* L.; *Pyrus malus* L.; *Pyrus communis* L.; *Prunus spinosus* L.; *Telekia speciosa* Baumg.; *Hypochoeris maculata* L.; *Gentiana Pneumonanthe* L.; *Myosotis palustris* L.; *Melampyrum pratense* L.; *Origanum vulgare* L.; *Stachys recta* L.; *Leonurus cardiaca* L.; *Juncus bufonius* L.; *Cyperus glomeratus* L.; *Anthoxanthum odoratum* L.; *Poa annua* L.; *Scleropora dura* Scop. *Pteris aquilina* L.

С лева и десна била су час поља, час шуме. Али пут био је тако тескобан, да нисмо могли ићи по два, но по један.

— Зар нема овде хајдука? запита директор Алију.

— Јок, господине, овђе је сербезлук ходити; по Турџији није тако.

Тек у тој речи што бесмо, а на друм избише два жандара с пушкама. Наш службени вођ објашњаваше нам да су то патроле, које по свој Босни крстаре. Нарочито се пази на овај крај, јер су се пре две недеље биле десиле неке похаре и крађе. С тога су патроле поопштрене.

После једнога сахата хода остависмо реку, па почесмо се опет пети уз брдо. С десне стране остаде нам село Каменица са једном доста добром воденицом. Иза Каменице је Нукића Хан, па Живковићи и Башићи. С леве стране: Сандићи, Баћићи и Поповићи. Сад смо ишли све кроз ситну гору. Изгледа да је ту некада била велика шума па осечена. Аустријанци чувају гору и забранили су да се сече. Кроз коју годину овде ће опет бити лепа гора.

Прођосмо и поред Фоћакова Хана, који је својина некога Зулфикаревића из Фоче. Није то хан, да човек унутра сврати, но да, због нечистоће, далеко око њега обиђе.

На једној главици с леве стране наше стазе угледасмо цркву у селу Кравици. Црква је окречена, а даском покривена. Види се поред ње и звонара која је подигнута 1882 године. Њу опслужују три свештеника: Стојан Савић, Ристо Блашић и Саво Дангић. Уза цркву има и школа, у којој ради учитељ Васо Петковић.

Нисмо свраћали цркви, јер нам је било доста с пута, а нисмо били сигурни да ћемо кога код цркве наћи, јер је она лежала ван села. С тога продужисмо пут најпре дољом, па после уз брег. Опет је била ситна шума.

Било је већ скоро 11 сахата, а ми смо се кренули из Касабе у 7. Нигде се не одморисмо. Наши вођи рекоше нам да ћемо ручати у хану Магашића. Наши ученици огладнели, а и заморили се. Сваки час је други ко питао: је ли далеко још Магашића Хан.

— „Није, нема ни мрве” био је одговор наших вођа.

Свратисмо с пута у лево кроз шуму. То беше пут за Магашића Хан. Још смо ишли добро $\frac{1}{4}$ сахата, и тек у $11\frac{1}{4}$ стигли смо пред Магашића Хан. Ту ћемо ручати.

Какво ново разочарање!

Магашића Хан то је једна огромна кућерина, као каква грдна сувача, сва од дасака. Само је једна соба на првом спрату олепљена и има два мала прозорчића, кроз која вире нека дечица.

У приземном одељењу огромна хана пландују говеда. Ту је пуно ђубрета, јер није почињено ваља 10 година. Пред вратима стоји грдна гомила ђубрета — то ће бити још старије.

У целом огромном хану једна жена. С места смо видели да ту нема шта ни за јело, ни за пиће. С тога обиђосмо хан, па на сред друма поседасмо на неке врљике и опучисмо јести касабскога јарца, јер и ако је био „по турски” испечен, опет не остаде нам ништа друго но јести га „по српски.” Врло се економисало са оно мало сира што је било у торби. Том приликом стаде директор причати како је 1870. год. пок. Панчић на врх Столова, више Краљева, нахранио 8 својих ученика, 3 пандура и себе са пола оке сира. Секао је сваком све мале режњеве, па одређивао да се једе истих. И доиста сви беху прилично сити, а у Панчића беше преостало још парче сира! Тако је било и нама код Магашића хана. Али ми смо добили сваки и по једно читаво обарено јаје.

Ручали смо царски.

По ручку одморисмо се на ледини.

У 2 сахата требали смо да се кренемо из Хана. Али пред полазак зажели Павловић да слика наше вође и Алију, оберкелнера Нуханова, који пође с нама, да нас проведе овуда до Сребрничке паде. Најпре Павловић изабра место, на њих

шесторо распореди и удеси апарат за сликање. За чудо како су наши пратиоци лепо све слушали што год је Павловић заповедио.

Још загледасмо у анероид: 729 м. м.

У $2\frac{1}{2}$ сахата кренули смо се од Магашића Хана. Најпре се вратисмо на наш друм, па после опет право истоку.

За пола сахата хода дошли смо у Плећево. С десне стране друма код Плећева виде се остаци богумилских гробова. Загледасмо гробове који су доста добро сачувани. Сваки је покривен великим каменом, а чело главе сваки има белег. Око Плећева расту: *Prunus instititia* L.; *Sedum Cerepa* L.; *Phytolacca decandra* L. (*мурекка*).

Од Плећева спустили смо се низ Плећевачку реку. Десно остаде нам Бечева с брдом истога имена, а лево махала Глогова. Мало унапред десно Буљин, а пред нама брдо Осат.

Сви смо желели да пијемо каву, па стадосмо запиткивати оберкелнера Алију хоћемо ли скоро коме хану.

— Хоће, ете ту има хан Миће Николића од цркве Кравице.

— А хоће ту бити каве?

— Мрка капа зла биљега, одговори Мујо.

Нема се куд но морадосмо даље. И нада на каву даде нове снаге. Доиста кроз пола сахата добра хода — око 4 сахата, били смо испред једног новог хана. То је био хан Миће Николића. По имену се види да је то Србинов хан. Стара зграда, једна мала колибица, пропала је; нова још не довршена. А и нова састоји се свега из једне врло скромне одаје.

Пред ханом беше једна клупа, могло нас је 8 на њу да седне. Ханџије не беше ту, али беше његов неки рођак.

Прво што заискасмо беше кава.

— Има, одговори ханџија.

Како смо се тој кави обрадовали!

— Има и „пива.”

Узесмо једну флашу ради пробе, па пошто видесмо да не ваља, нисмо хтели пити.

Поред самога хана тече Марушин Поток. По обалама његовим расте: *Sagina procumbens* L.; *Chenopodium opulifolium* Schrd. Он се састаје с плећевачком реком и утиче у Јадар. На њихову састанку, а

то ће бити 2 километра од хана село је Загоне. У њему живе све сами православни Срби.

Пола сахата седели смо пред ханом, па наставили пут даље. За $\frac{3}{4}$ часа стигли смо на цаду сребрничку, то је пут који води уз Дрину из Зворника у Сребрницу и за Љубовију. На раскршћу подигнути су двори (конак) Хаџи-беговића из Сребрнице. Конак је на једном лепом пропланку окренут према Дрини. С прозора гледа се доле на друм, који иде испод брда. Покрај главна конака има још неколике стаје, сигурно за кућну економију, јер најбоље пиве у околним својина су Хаџи-Беговића. Старац је умрло. Жив му је син Абди-бег, и он сада држи конак.

На самом раскршћу друма беше једна повелика бара. Миљковић стаде одмах разгледати да ли би што интереснога у њој нашао. Он с једне, а Јуришић с друге стране. Ту смо се мало дуже од $\frac{1}{4}$ сахата задржали. У бари, коју је притиснуо жабљак (*Lemna minor* L.) обичних ствари: пуноглавци, *Argironeta Notocleta*, један *Hydrophilus*, ларве, комарци и др. У тој бари, за коју нам рекоше да се зове «слана бара», и око ње, расту ове биљке: *Ranunculus aquatilis* L.; *Ranunculus Flammula* L.; *Ranunculus nodiflorus* L.; *Stellaria media* Vill.; *Callitriche* sp.; *Oenanthe Phellandrium* Lam.; *Oenanthe media* Grsb.; *Veronica Buxbaumii* Ten.; *Rhinantus major* L.; *Clinopodium vulgare* L.; *Lemna minor* L.; *Marsilea quadrifolia* L.; *Salvinia natans* All.

Алија Беговић беше извршио своју мисију. Он нас је провео из Касабе до две стазама, куда ретко живи људи пролазе. Ми смо изашли на друм, на царску цаду, сад нам више није требао. Типа га исплати, и он са «берићат версум» опрости се од нас и окрете право натраг, истим стазама.

Ми бесмо већ жељни друма, јер врзмање по стазама беше нам досадило. Друм води на југ. Цада је мена, пространа и опшанчена. Нисмо ишли ни $\frac{1}{4}$ сахата, а стигосмо на обалу Крижевичке реке, чију долину друм више не остављаше све до Сребрнице. С леве стране остало нам је село Пећиште, а десно Будак.

И ако смо путовали други дан и то доста брзо, опет су наши ученици живо ишли. Напред је ишао Влада, па Ердеља-

новић, па Јова, Апа, па Милан. Овога пута беше последњи Милојевић.

Путујући од Нове Касабе за Сребрницу преко Хршиног брда, коме у лево остаје село Крке, потоком Лешња, поред села и заселака: Рахунићи, Чворићи, Исмаиловићи, Бурнићи — све је палеозоицки шкриљац. У Кићином Гају, више од потока Кравице, вади се крупнозрни конгломерат, од кога се гради лепо воденично камење. Остављајући у лево село Кравицу, а десно Каменицу, па прелазећи преко Плећева, даље Марушиним потоком тек код Хаџи Бегових конака излази се на цесту, којој на левој страни остаје река Крижевица. Цео овај терен заузет је поменутиим шкриљцем. Тек идући овим друмом, а на месту преко од села Пећишта пробила је кроз шкриљац једна прилично распаднута трахитоидна стена, веома богата црним лискуном. Са овим се местом улази у атар Сребрнички.

Од конака Хаџи-беговића до Сребрнице нема више но сахат хода. Сунце беше још доста јако, па опет смо се журили да још данас — 11 Јула — видимо Сребрницу.

Што ближе Сребрници, све смо се више журили, али чешће смо се морали ишчекивати. Кад дођосмо до фабрике окера (жуте земљане боје), на једном малом мосту сачекасмо се, да се договоримо: хоћемо ли свраћати у фабрику сада или из Сребрнице, сутра дан. Били смо исцепали хаљине и прљави, а нисмо били ни сигурни да ће нас пустити у фабрику овакве какви смо. С тога продужисмо пут даље, јер нам рекоше да је варош врло близу. И доиста у 5 часова били смо у Сребрници.

На путу од Н. Касабе до Сребрнице, нађени су ови инсекти:

Coleoptera: *Cicindela campestris* u *germanica* L.; *Anchomenus impressus* Kugl. *Calosoma sycophanta* u *inquisitor* L.; *Carabus arvensis* Fabr. *caelatus* Fabr. u *intricatus* L.; *Harpalus semiviolaceus* Dej. u *aeneus* Fabr.; *Anisodactylus signatus* Puz.; *Jlybius ater* De Geer.; *Dytiscus marginalis* L.; *Paederus riparius* L.; *Paederus spec.?*; *Cetonia aurata* L.; *Oxythyrea cinctella* Stev. u *stictica* L.; *Epicometis crucifera* Herp.; *Rhisotrogus solstitialis* L.; *Melolontha vulgaris* Fabr.; *Geotrupes stereogarius* L.; u *vernalis* var. *violaceus* Mulsch.; *Copris lunaris* L.; *Gymnopleurus mopsus* Pall.; *Olyctes nasicornis* L.; *Lucanus cervus* L.; *Dorcus*

parallelipipedus L.; Hammaticherus heros heros Scop.; Morinus tristis L.; Hsltica oleracea L.; Rosalia alpina L.; Aegosoma scadiocorne Scop.; Pripnus coriarius Fabr.; Rhagium mordax Fabr.; Strangalia aurentata Fabr.; Agapanthia angusticollis Gyll.; Clutus arcuatus L.; Dorcadion bilineatus Germ.; Trihodes alvearins Fabr.; Clerus mutillarins Fabr.; Meloë violaceus L.; Mulabris floralis Pall.; Epicauta dubia, Cantharis livida L.; u discoidea Ahr.; Lixus Ascani L.; Cionus scrophulariae L.; Phyllobius argentatus L.: Blas spec?; Perol spec.?; Pimelia spec.?; Chrysomela coerulea Dft.; Adimonia tanaceti L.; Adimonia spec.?; Lachnea lonoipes Fabr., Lina tremulae Gmel; Cryptocephalus violaceus Fabr. uéus. L.: seroi Clythra laeviuscula Ratzb.; Coccin ella septempu tata, Halyzia duodecimpunctata L.; — Hemiptera: Pyrrhocoris aptorus L.; Lygys vangalicus Rossi, Nabis ferus L.; Pachymerus vulgaris Schll.; Miris iongicornis Fall.; Stiphrosoma leucocephala L.; Aphrophora angulata L.; Tettigonia viridis L.; Lipeurus sulcifrons Dy. — Neuroptera: Aeschna cyanen Ltr.; — Orthoptera: Stenobot hrus bicolor Charp.; Blatta germanica L.; — Hymenoptera: Agenia punctium L.; — Lepi doptera: Papilis Machaon L., Pieris crataegis L.; u cardamines L., Kanessa C album L.; Lucaena Jearus Rott.; Cossus ligniperda fabr.; Zygaena filipendulav L.

(Свршиће се)

ЈЕДНА НОВА КОНСТРУКЦИЈА ЕЛИПСЕ ОДРЕЂЕНЕ СА ПЕТ ТАЧАКА

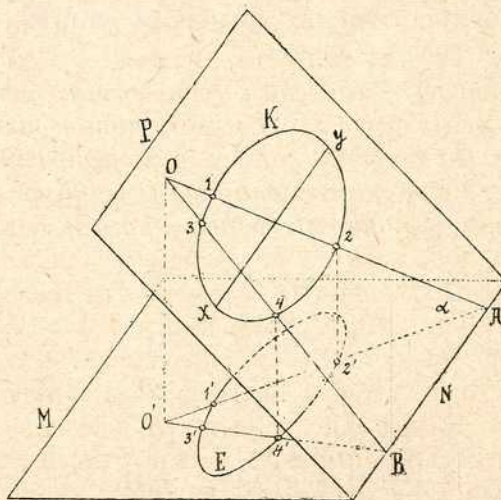
од
СТЕВ. ДАВИДОВИЋА

Средиште и осовине једне елипсе, одређене са пет тачака, налазе се обично овако: ако су А, В, С, D и Е дане тачке, онда се помоћу Паскалове теореме нађе једна шеста тачка F тако, да буде EF || АВ; прáva, која пролази кроз средине ових паралелних тетива, једно је геометријско место за елипсино средиште, јер је та права пречник спрегнут с правцем АВ. За тим се нађе једна седма тачка G, опет помоћу Наскалове теореме, тако да буде EG || АС; прáva, која пролази кроз средине ових двеју паралелних тетива, друго је геометријско место за елипсино средиште, јер је она пречник спрегнут с прав-

цем АС. У пресеку оба геометријска места налази се тражено средиште. — Осовине пак налазе се као пар правоуглих зракова оне зрачне инволуције, коју граде спрегнути пречници, а два таква пара позната су. Кад су овако одређени правци елипсинах осовина темена јој се налазе на основу Дезаргове теореме као пресечне тачке двеју правих са елипсом, јер су пресеци праве са елипсом двогубе тачке инволуторног низа, који постаје кад права сече супротне стране ма каквог тетитвног четвороугла.

Ну овде ћу показати једно много простије решење овог задатка, које се — колико је мени позната књижевност по овом предмету — може назвати новим.

На равни NP налази се круг К (Сл. 1.), а његова пројекција на равни MN нека је

Сл 1.

елипса Е. На првој равни нека су повучене праве АО и ВО под једнаким углима према оном пречнику xy, који се у круговој пројекцији јавља као велика осовина елипсе Е. Ове праве секу круг у тачкама 1, 2, 3 и 4, а њихове пројекције на равни MN, т.ј. АО' и ВО', секу елипсу у тачкама 1', 2', 3' и 4'. — Ако са α обележимо угао између праве АО и њене пројекције АО', онда ће бити

$$AO' = AO \cdot \cos \alpha;$$

а како и права ВО са својом пројекцијом ВО' захвата исти угао α, то је и

$$BO' = BO \cdot \cos \alpha.$$

Исто је тако и

$$O'1' = O1 \cdot \cos\alpha,$$

а $O'2' = O2 \cdot \cos\alpha$, одакле множењем налазимо :

$$O'1' \cdot O'2' = O1 \cdot O2 \cdot \cos^2\alpha \dots \dots \dots 1.)$$

Даље имамо

$$O'3' = O3 \cdot \cos\alpha,$$

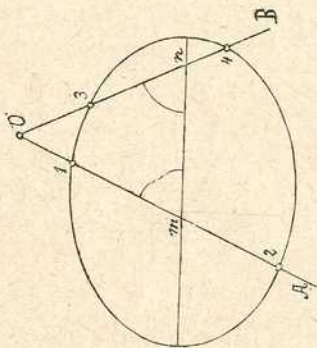
$O'4' = O4 \cdot \cos\alpha$, одакле множењем налазимо :

$$O'3' \cdot O'4' = O3 \cdot O4 \cdot \cos^2\alpha \dots \dots \dots 2.)$$

Како је $O1 \cdot O2 = O3 \cdot O4$, јер су тачке 1, 2, 3 и 4 на једном истом кругу, то је и

$O'1' \cdot O'2' = O'3' \cdot O'4'$ што значи, да и тачке 1', 2', 3' и 4' леже на једном кругу. Па како су праве AO' и BO' нагнуте према великој осовини под једнаким углима, то следује ово правило :

Кад се кроз једну произвољну тачку O повуку две праве: AO и BO , под једнаким углима према великој осовини једне елипсе, онда те праве секу елипсу у тачкама 1, 2, 3 и 4, које леже на једном кругу.*) (Сл. 2.).

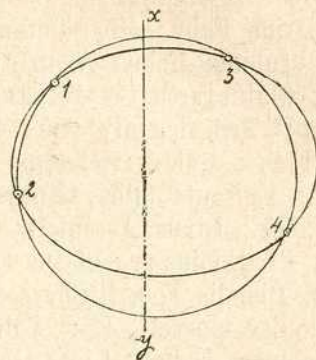
Сл. 2.

Из овог правила изводе се последице, које се могу корисно употребити, да би се што простије решио постављени задатак. Ево тих последица :

1.) Како је троугао mno (Сл. 2.) равнокрак, то ће права, која полови угао mon , стајати управно према великој осовини. Према томе одређују се правци осовинама

*) Dr. Bernhard Gugler: Lehrbuch der descriptiven Geometrie.

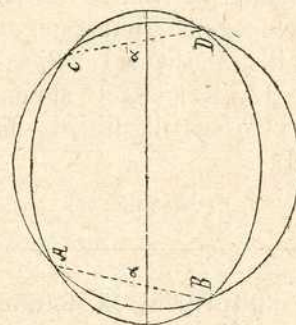
дане елипсе овако : треба дану елипсу пресећи једним произвољним кругом (Сл. 3.).

Сл. 3.

па пресечне тачке 1, 2, 3 и 4 саставити, и то 1 са 2, 3 са 4, и преполовити угао који граде ове две праве; права xy , која полови тај угао, показује правац једне осовине, а друга стоји на xy управно.

2.) Кад имамо једну тетиву AB (Сл. 4.)

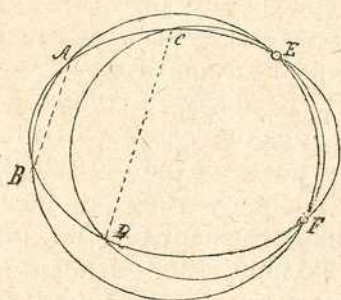
Сл. 4.

и једну тачку C на елипси, па повучемо круг кроз тачке A, B и C , онда ће тај круг сећи елипсу у једној четвртој тачки D тако, да ће бити права CD нагнута према великој осовини под оним истим углом, α , под којим је и права AB нагнута према истој осовини.

3.) Кад имамо две паралелне тетиве AB и CD (Сл. 5.) и једну тачку E на елипси, онда ће круг, који пролази кроз тачке A, B и E , сећи елипсу у једној тачки F тако, да ће бити права EF нагнута према великој осовини под истим углом као и права AB ; а круг, који пролази кроз тачке C, D и E , сећи ће елипсу у једној тачки G тако, да буде EG нагнута према великој осовини под истим углом као и CD ; па како су те-

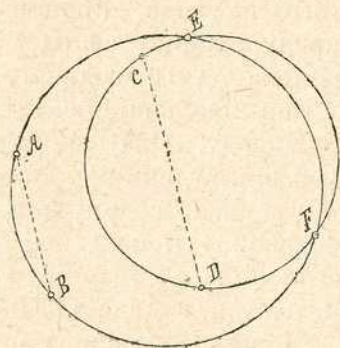
тиве AB и CD паралелне, морају бити паралелне и тетиве EF и EG , а пошто ове

Сл. 5.

имају заједничку тачку E , оне се морају поклонити, те с тога пада и тачка G на тачку F , т.ј. оба се круга секу у једној истој тачки F на елипси.

4.) Кад знамо пет тачака једне елипсе: A, B, C, D и E (Сл. 6.), које имају такав

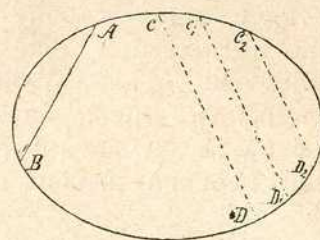
Сл. 6.

положај, да је $AB \parallel CD$, онда ћемо једну шесту тачку F наћи овако: повучимо један круг кроз A, B и E , а други кроз C, D и E ; ови се кругови секу у тачки F која лежи на елипси одређеној тачкама A, B, C, D и E . Како су C, D, E и F тачке једног истог круга (тако исто и A, B, E и F), то се помоћу њих могу одредити правци једне и друге осовине: треба само преполовити угао правих CD и EF (или правих AB и EF), па ће се наћи правац једне осовине (Друга је управна према том правцу).

5.) Кад повучемо кругове кроз тачке A и B , онда они секу елипсу у тачкама $C, D; C', D'; C'', D'' \dots$, тако да је $CD \parallel C_1 D_1 \parallel C_2 D_2$ и т. д. (Сл. 7.)

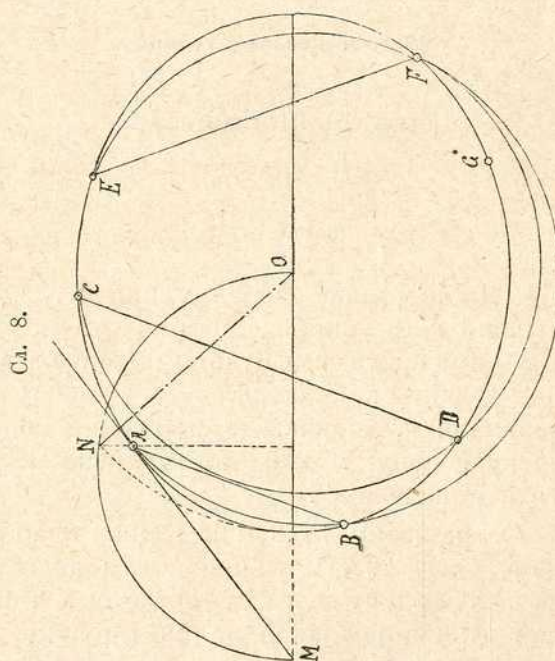
Из свега што је до сад речено изводи се ова проста конструкција елипсе, одре-

ђене са пет тачака. Нека су дане тачке A, B, C, G и E (Сл. 8.). Кроз једну тачку,

Сл. 7.

на пр. C , треба повући праву $CD \parallel AB$, и наћи тачку D помоћу Паскалове праве. Ако

Сл. 8.

за тим повучемо два круга, један кроз тачке C, D и E , а други кроз B, A и E , онда се ти кругови секу у једној новој елипсиној тачки F . Како сад тачке D, C, E и F леже на једном кругу, то се правци осовина налазе, кад се преполове углови између EF и CD .

Средиште се налази овако: треба саставити средине двеју паралелних тетива, на пр. AB и CD ; тако се добива једно геометријско место за средиште елипсе. Кад се за тим повуче друга тетива у познатом правцу једне осовине, па се у њеној средини подигне управна, онда ће и та управна пролазити кроз средиште елипсино.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Дужину велике осовине наћи ћемо овако: кроз једну тачку, на пр. А, повуцимо дирку АМ (помоћу Паскалове праве); над ОМ треба описати полукруг, а кроз тачку А праву $AN \perp$ управно на правац велике осовине; пресечну тачку ове управне с оним полукругом, т.ј. тачку N, треба саставити са средиштем О, па је NO половина велике осовине. Мала осовина налази се помоћу афиног круга.

25. Марта 1891.
у Београду.

ОСНОВНО ШКОЛОВАЊЕ У СРБИЈИ

у 1888.-9. школској години

од

СТЕВ. Д. ЛОПОВИЋА

(НАСТАВАК)

4. Да је стање основних школа у Србији ишло све унапред, најбоље ћемо се још моћи уверити, кад будемо поредили податке о деци која се *уписују* у школу с бројевима оних ученика који *доврше* своју школску годину. У том погледу ево које резултате налазимо:

а. У почетку 1879. шк. године било је уписано свега 29.720 ученика, а довршило је школску годину свега 23.191 дете. У току године отпало је, дакле, 6529 ученика, а то чини 22 процента. Значи, да је од сваке уписане стотине ђака довршило годину само њих 78.

б. У почетку 1883-4. шк. године број уписаних ученика износио је 45.431, а довршило је разреде њих 37.914. У току године умањило се, дакле, 7517 ученика. То износи само 17 од 100, и према том остала су у школи по 83 ученика од сваке стотине.

в. Што се тиче 1888.-9. шк. године, била су у почетку уписана 61.902 ученика, а разреде је довршило те године 55.088 ученика. Отпало је, дакле, 6814 ученика. То не чини више од 12 процената губитка, и према томе школи је сачувано по 88 ђака од сваке стотине.

Напредак је, као што се види, неоспоран.

г. Интересни су резултати, до којих долазимо поредећи, у овом погледу, бројне податке *по разредима*. Тако:

аа. У I. разреду било је у почетку 1878.-9. шк. године свега 17.840 ученика, а на измаку исте године 13.354 ученика. Отпало је, дакле, у току те једне године 4486 ученика I. разреда. То чини 25,14 процената. Године 1883.-4. било је у истом разреду у почетку шк. године 18.320 ученика а школску годину довршило је 14.880 ученика. Те године, дакле, није отпало више но 3440 ученика. То чини 18,77 од 100 или од прилике једна петина. На послетку, у почетку 1888.-9. шк. године број уписаних ученика у I. разреду износио је 21.354, а разред је довршило 19.086 ученика. Ове године, дакле, отпало је само 2268 ученика, а то не чини више но само 10,62 процената. Као што се види, проценат губитка у овом разреду смањило се од 25 на 10 у размаку времена од 10 година.

бб. На још повољније резултате наилазимо у II. разреду. Овај је разред у почетку 1878.-9 шк. године бројао 6767 ђака, од којих је довршило годину њих 5671. Губитак износи 1096 ученика, т.ј. 16,18 процената. После 5 год. било је у том разреду у почетку шк. године 12.465 ученика, од којих је довршило разред њих 10.761. Мањак износи 1704 ученика или 13,67 од 100. После других 5 година било је у истом разреду 16.364 ученика у почетку, а на измаку шк. године 14.931. Мањак је 1433 ђака или само 8,75 процената. — Процент губитка спао је од 16,18 на 8,74.

вв. Трећи разред бројао је у почетку 1878.-9. шк. године 3660 ученика. Од овог су броја остала до краја шк. године њих 2993. Отпало је, дакле, за годину дана њих 667, а то чини по 18,23 од сваке стотине. Године 1884. порастао је број уписаних ђака на 9105, од којих је довршило разред њих 7713. Мањак износи 1392 ученика или по 15,27 од сваке стотине. У почетку 1888.-9. шк. године налазимо у овом разреду 13.802 ученика, од којих је довршило шк. годину њих 12.433. Мањак је 1369 или скоро по 10 од сваке стотине. — Процент губитка смањило се у овом разреду за 10 год. од 18,23 на 9,91.

22. Остаје још да видимо које нам резултате показује IV разред. У том је разреду било у почетку 1878.-9. шк. године 1453 ученика, од којих је довршило разред њих 1173. Отпало је, дакле, за ту годину у овом разреду 280 ученика, а то чини 19,27 процената. Године 1883.-4. био је у почетку 5541 ученик. Од овог је броја довршило последњи разред 4560 ученика. Мањак је 981 или по 17,70 од сваке стотине. Најпосле, у почетку 1888.-9 шк. године било је у овом разреду уписаних 9565, од којих су довршила школу 8092 ученика. Мањак је овде 1473 ученика или по 15,40 од сваке стотине.

Као што се види, и у овом је разреду напредак приметан, у сваком обзиру. Не само што се број ученика у овом разреду за 10 година скоро 7 пута увећао, него се и проценат губитка знатно смањило, и ако је у овом разреду сразмерно врло велики.

О овој појави морамо коју проговорити. Као што је познато, наш сеоски свет највише из овог разреда трже натраг своју децу, јер му је њина радна снага потребна у земљорадњи и домаћем газдинству. Највиша просветна власт настојава непрекидно и енергично, има већ неколико година, да томе стане на пут, јер зна врло добро, да само тај континент, који сврши сва четири разреда наше основне школе, може претендовати да је поцрпао онолико основнога знања колико му је, према нашим економним и друштвеним приликама, било могуће да стече у школи у најмањој мери за употребу у животу. Управо у томе факту, што се бројно стање ученика баш у овом разреду увећало скоро седам пута, и ако целокупно повећање није јаче но двоструко, огледа се највећи напредак који је основно школовање у нас било у стању да постигне. Тој се појави можемо радовати, али исто тако не смемо губити из вида ни овај знатан проценат губитка.

Само се у министарству просвете може знати, колико се муке и посла има око тога. Не може човек себи представити, колико молби преко године дође министарству за ослобођење од похођења школе и колико њих фактички изостану са свим од школовања, не тражећи допушта за то ни од кога. Као узроци за ослобођење наводе се разне болести (а понајвише „падавица“), преста-

релост, неспособност за школовање, сурово наставничково поступање, слабо имовно и задружно стање, итд. Што се болести тиче, махом су измишљене, јер на пр. падавицу никад скоро ни један лекар није констатовао, а ретко кад и учитељ, већ само „комшије“, које и издају уверења како су тад и тад видели ту слабост на детету, итд. И за друге слабости, за које се тврдило да су њима сви у кући заражени, није се свакад потврдило да у истини стоје. Што се тиче „престарелости“, њоме се користе највише у крајевима где су црквени протоколи упропашћени у оба рата наша с Турцима, као и у новоослобођеним окрузима, у којима за дечаке од 14—16 итд. година нема званичних података о узрасту. — Колико је сељаку за тим стало, да само јачу радну снагу извуче из школе, одакле му ништа не може да привреди, види се по томе, што старешине сваке веће задруге драговољно нуде замену, не разбирајући ништа о томе, што се никакав успех не постиже тиме што ће једно дете изучити два или и три разреда, па напустити школу, а на његово место узети се друго које ће проћи тако исто. За то се од стране министарства често издају обавештења, да се млађе дете из једне куће не уписује, докле старије не сврши, како би се, на тај начин, пресекао повод жалбама, да једна кућа није у стању да два три ђака школује, итд.

О другим узроцима бројног опадања ђака у току или на измаку школске године, као: истинском боловању, умирању, одсељавању итд., немамо података, а и кад би нам стајали на расположењу, не бисмо их намерно уносили у ову расправу, из разлога у почетку поменутих.

Овде ћемо да споменемо само још и то: да се на многим местима, особито тамо где се нове школе отварају, обично уписује више деце, него што их је могуће довести у школу. За то није редак случај, да се по неко дете води по уписним протоколима као ђак по две и три године, а овамо никад није ни привирило школу. На тај начин у свакој је школи много више „ђака“ по уписним књигама, но што их је у истини на лицу места.

Као што је познато, новим законом о основним школама дато је право исписивања из школе или ослобођавања ђака од школ-

ске обавезе једино министру просвете. Тиме је, истина, натоварен на министарство један огроман и досадан посао, али су последице тога законског наређења врло благотворне, као што се види из горњих података. Да тога није, ђаци би се све једнако листом ослобођавали од школске обавезе, и ми бисмо непрекидно имали врло мален број ученика у четвртном разреду. Овако не само што се томе успешно стало на пут, него је уведено и утврђено правило, по коме се имају ослобођавати дужности похођења школе они за које се преко године подносе хиљадама молби за ослобођење.

д. Да бисмо покренуто питање још боље проучили, потребно је да видимо, колики је проценат губитка по појединим окрузима. Да би нам преглед што простији испало, узећемо најпре да упоредимо како је у том погледу ишло прво у 1879., па онда у 1889. години.

Најмање је у 1879. години отпало ђака у *књажевачком* округу, т. ј. само 71 ученик или 11 од 100. За овим долази *алексиначки* округ с 13 од 100 губитка (свега: 127 ђака). На трећем је месту Београд с губитком 14 од 100 (т. ј. 290 ђака). За Београдом долази *подрински* округ с губитком

17 од 100 (свега: 113 ђака). По 18 од 100 губитка долази на *нишки* (266 ђ.) *врањски* (80 ђака) и *чачански* округ (176 ђака). По 20 од 100 отпало је ђака у *крагујевачком* (454), *ваљевском* (299) и *широтском* округу (222). По 21 од 100 губитка долази на *смедеревски* и *шабачки* округ (407 и 365 ђака). У *ужичком* и *крушевачком* округу отпада по 22 од 100 (у првом 338, а у другом 234 ђака). У *рудничком* је проценат губитка 23 (свега: 162 ђака). На *пожаревачки* и *ћуприски* округ долази губитка по 24 од 100 (у првом 906, а у другом 370 ђака.) У *крајинском* је округу проценат губитака 25 (т. ј. свега: 465 ђака). У *београдском* и *топличком* округу проценат је губитка 27 (— у првом 394, а у другом 86 ђака). На *црноречки* округ долази губитка по 29 од 100 (свега: 267 ђака). На послетку долази *јагодински* округ с 31 процентом губитка (свега: 427 ђака).

Пошто 1879. година долази у године, у којима су још владале нередовне прилике, то није никакво чудо, што су се за време од 10 година дана ови процентни односи са свим изменили. Ово се види из овога прегледа:

У 1888.-9. школској години мање је свршило но што се уписало:

1. у <i>црноречком</i> округу	8 од 100	(свега: 186 ђака)
2. « <i>пожаревачком</i> «	8,30 « «	(« 548 «)
3. « <i>крајинском</i> »	8,30 « «	(« 235 «)
4. « <i>нишком</i> «	8,40 « «	(« 334 «)
5. « <i>ваљевском</i> «	8,55 « «	(» 226 «)
6. « <i>београдском</i> «	9,13 « «	(« 268 «)
7. « <i>јагодинском</i> »	9,45 « «	(« 250 «)
8. « <i>шабачком</i> «	9,51 « «	(« 296 «)
9. « <i>смедеревском</i> «	9,95 « »	(« 431 «)
10. « <i>ћуприском</i> «	10,11 « «	(« 237 «)
11. « <i>крушевачком</i> «	10,35 « «	(« 291 «)
12. « <i>подринском</i> «	10,39 « «	(« 165 «)
13. « <i>рудничком</i> «	10,72 « «	(« 187 «)
14. « <i>крагујевачком</i> «	11,41 « «	(« 573 «)
15. « <i>широтском</i> «	11,43 « «	(« 259 «)
16. « <i>алексиначком</i> «	11,69 « «	(« 265 «)
17. « <i>топличком</i> «	13,46 « «	(« 125 «)
18. « <i>врањском</i> «	14,17 « «	(« 177 «)
19. « <i>чачанском</i> «	14,58 « «	(» 288 «)
20. « <i>књажевачком</i> «	15,39 « «	(« 169 «)
21. « <i>вароши Београду</i>	15,50 « «	(« 495 «)
22. « <i>округу ужичком</i>	18,00 « «	(« 580 «)

Као што се види из овог прегледа, једини је Београд који не показује великог одступања. Јагодински округ, који је г. 1879. био последњи, т. ј. највише губитка имао, после 10 година толико се опоравио, да је могао заузети седмо место у овом другом прегледу.

Значајно је, како се и црноморски округ, који је у првом прегледу претпоследњи, толико опоравио за 10 година, да у овом другом прегледу стоји на првом месту.

Сад да прегледамо још како смо, у овом погледу, стајали у 1883.-4. школској години.

У 1883.-4. школској годину мање је свршило но што је уписано било :

1. « рудничком округу	5,99	од 100	(свега : 58 ђака)
2. « подринском «	7,50	« «	(« 91 «)
3. « вар. Београду «	11,26	« «	(« 295 »)
4. « крајинском »	12,10	« «	(« 352 «)
5. « шабачком «	13,37	« «	(« 359 «)
6. « београдском «	13,85	« «	(« 297 «)
7. « пожаревачком «	14,46	« «	(« 781 «)
8. « смедеревском «	14,70	« «	(« 389 «)
9. « ужичком «	14,90	« «	(« 317 «)
10. « јагодинском «	15,32	« «	(« 280 «)
11. « фуџирском «	15,68	« «	(« 293 «)
12. « нишком «	15,81	« «	(« 541 «)
13. « крагујевачком «	16,50	« «	(« 542 «)
14. « крушевачком «	17,74	« «	(« 309 «)
15. « ваљевском «	19,47	« «	(« 415 «)
16. « широтском «	20,86	« «	(« 358 «)
17. « врањском «	21,32	« «	(« 241 «)
18. « црноморском «	22,91	« «	(« 359 «)
19. « алексиначком «	23,32	« «	(« 313 «)
20. « чачанском «	27,47	« «	(« 380 «)
21. « књажевачком «	29,92	« «	(« 202 «)
22. « топличком «	33,15	« «	(« 250 «)

Пошто имамо пред собом процентне односе губитака за све три године, можемо чинити потребна поређења.

Црноморски округ, који год. 1889. показује најмање мањка, имао је пре 5 год. око 23, а пре 10 год. 29 процената губитка.

У Крајини је проценат губитка износио 1879. год. 25, па се то за 5 год. смањило на 12,10, а за 10 год. на 8,30.

У пожаревачком је округу било 1879. год. губитка 24 од 100. За првих 5 год. то се смањило на 14,46 од 100, а за 10 год. на 8,30 од 100 (као и у Крајини).

Нишки је округ имао 1879. године 18 процената губитка, који се за првих 5 год. смањило на 15,81, а за 10 год. на 8,40 од 100.

Као што се види, ова су четири округа поступно и највише напредовала.

Иза њих долази у 1889. год. ваљевски округ, у коме је 1879. год. губитак износио 20 од 100, а 1884. год. 19,47 од 100,

Све се то свело после на 8,55 од 100. Као што се види, овај је округ почео приметно да напредује тек у току других пет година.

У београдском се округу проценат губитка смањило за првих 5 година на половину, а за других 5 година на трећину.

Од прилике је тако исто и у јагодинском округу, јер се за 10 год. смањило проценат губитка од 31 на 9,45, а за првих 5 година од 31 на 15,32.

Шабачки и смедеревски округ напредовали су скоро подједнако.

Исто тако и фуџирски и крушевачки.

Подрински је округ за других 5 год. ударио натраг, јер је 1889. год. имао губитка више од 10 на 100, а пре 5 година само 7 и по на сто.

То исто, још у већој мери, вреди и за руднички округ, јер му се проценат губитка за првих 5 год. био смањило од 23 на 6, а за других 5 година повисио на 10,72.

Крагујевачки округ постушно је напредовао.

Пиротски округ показује напретка само за других 5 година.

Алексиначки је округ имао 1884. год. губитка скоро два пут онолико колико 1879. године, па се у току других 5 год. то смањило.

Исти је скоро случај и с ова четири округа: *топличким, врањским, чачанским и књажевачким*, као што се читаоци поређењем могу сами уверити. Осим тога *књажевачки* је округ и за других 5 год., и ако у мањој мери, ударио натраг.

Ужички је округ показао највише губитка у 1889. години, више но и 1884. године. Осим сиротиње, које — као што је познато — има доста у овом округу, мора да су на то утицали и други неки узроци, који су ми за сад непознати.

И *Београд* је године 1884. мање деце изгубио, но што је то био случај у 1889. години. Ове је године губитак у деци управо за 200 ученика већи, но што је пре 5 година био. Осим сиротиње, које у *Београду* има врло много, као и у свакој повећој вароши у свету, и осим сразмерно великог процента умирања, оволиком опадању мора да је узрок и то, што се води слаб надзор над уписом и исписом ученика. На послетку, овој појави доприноси много и то, што се у *Београду* отварају многе приватне школе,

у које имућнији становници и толики странци дају децу на школовање. Особито је ово случај са женском децом, која отпочну учење у српским јавним школама, па га, зарад страних језика и због других узрока, прекидају и настављају у толиким приватним школама којих сада има у *Београду*. — Ко хоће о овоме што више да зна, нек прочита чланак од *Богољуба Јовановића*: «*Приватне школе у Краљевини Србији* год. 1884.» у «*Просветном Гласнику*» од 1885 год., стр. 450—459. и стр. 505—508.

5. Прегледали смо бројеве апсолутнога прираштаја ученика у току времена од десет година; видели смо како у погледу тога прираштаја стоје окрузи један према другоме; разгледали смо како су поједини разреди напредовали, и, на послетку, проучили смо све бројне податке, који се односе на упис и губитак ученика у току једне школске године. Остала је још једна врста података, коју до сад не узимасмо у оцену, а то су *бројни односи између становништва и ученика*. Пошто проучавање тих односа спада у најзанимљивија општа посматрања, о којима је овде реч, то морамо, поред података, овде изнети и резултате, до којих долазимо разноврсним поређењима, а све у смеру, да што више светлости падне на питање које нас овде занима. Ево тих података и резултата за сваку годину редом:

На 1000 становника долазило је ученика :

А. у 1878.-9. школској години :

1. У <i>Београду</i>	50,65 (с	35000 становника*)	и 1773 ученика)
2. « округу <i>смедеревском</i>	18,94 («	80500	« 1525 «)
3. « « <i>крајинском</i>	18,35 («	75830	« 1392 «)
4. « « <i>буџарском</i>	17,94 («	64270	« 1153 «)
5. « « <i>пожаревачком</i>	17,55 («	165270	« 2901 «)
6. « « <i>крагујевачком</i>	16,20 («	108570	« 1759 «)
7. « « <i>шабачком</i>	15,88 («	84800	« 1347 «)
8. « « <i>јагодинском</i>	13,25 («	72190	« 957 «)
9. « « <i>алексиначком</i>	12,86 («	61800	« 795 «)
10. « « <i>ваљевском</i>	12,71 («	91960	« 1184 «)
11. « « <i>чачанском</i>	12,53 («	63980	« 802 «)
12. « « <i>београдском</i>	11,77 («	88900	« 1047 «)
13. » « <i>крушевачком</i>	11,24 («	73630	« 828 «)

*) За све податке о становништву у 1879., 1884. и 1889. год. захвали смо г. *Богољубу Јовановићу*.

14.	У округу	<i>црноречком</i>	11,01	(с 58480 становника	и 644 ученика)
15.	«	<i>рудничком</i>	9,88	(« 53630 «	« 530 «)
16.	«	<i>ужичком</i>	9,86	(« 117140 «	« 1155 «)
17.	«	<i>нишком</i>	9,80	(« 123220 «	« 1208 «)
18.	«	<i>подринском</i>	9,41	(« 56600 «	« 533 «)
19.	«	<i>књажевачком</i>	9,25	(« 57360 «	« 531 «)
20.	«	<i>широтском</i>	7,52	(« 70830 «	« 533 «)
21.	«	<i>врањском</i>	5,79	(« 61750 «	« 358 «)
22.	«	<i>топличком</i>	3,49	(« 67450 «	« 236 «)

Као што се види из овог табеларног прегледа, највише се деце школовало у 1878.-9. шк. години у Београду, што је са свим појмљиво. После Београда долазе окрузи: *смедеревски* и *крајински*, па онда: *ћуприски*, *пожаревачки*, *крагујевачки*, *шабачки*, итд. Три последња места заузимају окрузи: *широтски*, *врањски* и *топлички*.

Б. У 1883.-4. школској години:

1.	У Београду	65,46	(с 35483 становника	и 2323 ученика)
2.	« округу	крајинском	29,24	(« 83549 « « 2473 «)
3.	«	<i>пожаревачком</i>	25,09	(« 184122 « « 4617 «)
4.	«	<i>смедеревском</i>	24,78	(« 90744 « « 2249 «)
5.	«	<i>шабачком</i>	24,64	(« 94362 « « 2326 «)
6.	«	<i>ћуприском</i>	22,66	(« 69486 « « 1575 «)
7.	«	<i>крагујевачком</i>	22,47	(« 122018 « « 2742 «)
8.	«	<i>нишком</i>	21,23	(« 135600 « « 2880 «)
9.	«	<i>београдском</i>	20,60	(« 89627 « « 1847 «)
10.	«	<i>јагодинском</i>	19,35	(« 79943 « « 1547 «)
11.	«	<i>црноречком</i>	18,85	(« 64080 « « 1208 «)
12.	«	<i>крушевачком</i>	17,50	(« 81790 « « 1432 «)
13.	«	<i>широтском</i>	17,17	(« 77922 « « 1339 «)
14.	«	<i>ваљевском</i>	17,03	(« 100757 « « 1716 «)
15.	«	<i>подринском</i>	16,22	(« 62912 « « 1021 «)
16.	«	<i>рудничком</i>	15,40	(« 59149 « « 911 «)
17.	«	<i>алексиначком</i>	14,99	(« 68606 « « 1029 «)
18.	«	<i>чачанском</i>	14,50	(« 69162 « « 1003 «)
19.	«	<i>ужичком</i>	14,08	(« 128526 « « 1810 «)
20.	«	<i>врањском</i>	13,10	(« 67826 « « 889 «)
21.	«	<i>књажевачком</i>	7,51	(« 62939 « « 473 «)
22.	«	<i>топличком</i>	6,89	(« 73133 « « 504 «)

Београд је и после пет година остао на првом месту, па је за 15,56 pro mille и напредовао, а *топлички* округ остао је последњи, и ако је и он знатно коракнуо напред. Од округа који су напредовали, на прво место долазе: *нишки* и *широтски*. Први се за 9, а други за 7 места унапред померио, а проценат им се више но удвостручио. Ово се објашњује поменути приликама, које су последице вођених ратова и опорављења које је доцније наступило. По три места унапред извојевали су себи окрузи:

црноречки, *београдски* и *подрински*; по два: *шабачки* и *пожаревачки*, а по једно: *крајински*, *крушевачки* и *врањски*. Од округа који су свој ранг изгубили, највише падају у очи: *алексиначки* и *чачански*, јер је први ударио натраг за 8, а други за 7 места. *Ваљевски* је округ изгубио 4, а *ужички* 3 места. По два места ниже дошли су окрузи: *смедеревски*, *јагодински*, *ћуприски* и *књажевачки*, а за једно место: *крагујевачки* и *руднички*. — Међу тим, ни један округ, осим *књажевачкога*, није у истини ударио натраг,

и ако им се скоро свима ранг изменио. Ово се, поред наведених резултата, најбоље још види, кад се упореди број становништва с целокупним бројем ученика. Тако, године 1879. бројала је Србија 1,733.660 душа, а ђака на крају школске године имала је 23.191. То чини по 13,31 ученика на сваких 1000

становника. После 5 год. у Србији је број становника износио 1,940.650, а број ђака у основним школама 37.914. То чини по 19,93 од 1000.

Остаје још да видимо, по колико је ученика на 1000 становника долазило

В. у 1888.-9. школској години :

1. У Београду	68,44	(с 39422 становника и 2698 ученика)
2. « округу смедеревском	38,36	(« 101656 « « 3900 «)
3. « « крагујевачком	32,71	(« 135977 « « 4448 «)
4. « « црногорском	30,96	(« 69085 « « 2139 «)
5. « « јагодинском	30,73	(« 77889 « « 2394 «)
6. « « пожаревачком	29,86	(« 202526 « « 6040 «)
7. « « крајинском	28,74	(« 90275 « « 2595 «)
8. « » крушевачком	27,42	(« 91740 « « 2516 »)
9. « « ћуприском	27,12	(« 77677 « » 2107 «)
10. « » шабачком	26,93	(« 104476 « « 2814 «)
11. « « алесиначком	26,32	(« 75977 « « 2000 «)
12. « « београдском	26,18	(« 101813 « « 2666 «)
13. « « нишком	24,36	(« 149487 « « 3642 «)
14. « « рудничком	24,23	(« 64204 « « 1556 «)
15. « « широтском	23,36	(« 85872 « « 2006 «)
16. « « ваљевском	21,55	(« 112125 « « 2417 «)
17. « « подринском	20,40	(« 69737 « « 1423 «)
18. « « чачанском	19,88	(« 84729 « « 1686 «)
19. « « ужичком	19,67	(« 137271 « « 2640 «)
20. « « врањском	14,47	(« 74076 « « 1072 «)
21. « « књажевачком	13,51	(« 68760 « « 929 «)
22. « « топличком	9,88	(« 81269 « « 803 «)

За последњих пет година, прилично се изменио ред којим у овим прегледима иду окрузи један за другим. О Београду не треба већ ни да говоримо, пошто је са свим појмљиво, да он мора свакад давати највећи континент за школовање. Друго је место у овом прегледу заузео смедеревски округ, као што га је и 1879. год. заузимао. На трећем је месту сад крагујевачки округ, који је пре 5 год. био на седмом, а пре 10 год. на шестом месту. Овај је округ, дакле, знатно напредовао. Значајно је, како је црногорски округ у овој табели дошао на четврто место. Пре 10 год. он је био на четрнаестом, а пре 5 год. на једанаестом месту међу осталим окрузима. У опште се за овај округ на више места опажа, да за школовање својег подмлатка подноси велике жртве. Пето је место заузео јагодински округ, који

је пре 5 год. био на десетом, а пре 10 год. на осмом месту. Пожаревачки је округ сишао са свог трећег (односно : петог) места на шесто. Исто тако ударио је натраг и крајински округ, јер је са свог другог (и трећег) места дошао чак на седмо. (Овај округ и ћуприски једини су, који су и у процентима школоване деце посрнули). Крушевачки је округ напредовао, јер се са свог дванаестог (и тринаестог) места попео на осмо. Девето је место заузео ћуприски округ, који је пре 5 год. био на шестом, а пре 10 год. чак на четвртом месту. На десетом је месту шабачки округ, који је пређе заузимао пето (односно : седмо) место. Једанаесто место припада алесиначком округу, који је пре 10 год. био на деветом, а пре 5 год. чак на седамнаестом месту. На дванаестом је месту београдски округ,

који је и 1879. г. заузимао то исто место, а пре 5 год. испео се био на девето. *Нишки* округ, који је за првих 5 год. дошао био са свог седамнаестог места чак на осмо, морао је за других 5 год. да устукне и да дође на тринаесто место, пошто је за њ наступило редовније стање у другој периоди од пет година, и пошто за то време није имао да надокнађује оно у чему је, после ослобођења, изостао био од осталих округа. И *широтски* округ, из истих разлога, није могао за других 5 год. да задржи своје место од 1884. г., него је тек петнаести у реду, а 1879. г. био је двадесети. На шеснаестом је месту *ваљевски* округ, који је пре 10 год. био на десетом, а пре 5 год. на четрнаестом месту. *Чачански*, *ужички*, *врањски*, *књажевачки* и *топлички* окрузи остали су на својим местима, на којима су били и 1884. године. Незнатна је промена места што се тиче *рудничког* и *подринског* округа.

Да је основно школовање у опште напредовало и за других пет година боље резултате постигло, најбоље се види, кад се целокупан број ученика упореди с целокупним бројем становништва. Год. 1889. Србија је бројала 2,096.043 душе, а ђака је у основним школама било 55.088. — То чини по 26,28 ученика на сваку хиљаду становника. Пре 5 год. тај је однос износио 19,93, а пре 10 год. 13,31. Значи, да се за 10 год., целокупан број ученика удвостручио, и ако се и становништво у Србији знатно увећало. Кад се ухвати рачун, за колико се становништво увећало у Србији за 10 год. и за колико је број ученика порастао за исто време, онда излази да је свака хиљада становника од 1879. год. порасла на 1209 душа у 1889. год., а свака хиљада ђака порасла је на 2375. Ово упоредно напредовање између становника и ђака иде по окрузима овим редом:

За 10 година увећао се број

	УЧЕНИКА	СТАНОВНИКА
1. У округу <i>широтском</i>	3,76 пута	1,21 пута
2. „ „ <i>топличком</i>	3,40 „	1,20 „
3. „ „ <i>црноречком</i>	3,32 „	1,81 „
4. „ „ <i>крушевачком</i>	3,02 „	1,24 „
5. „ „ <i>нишком</i>	3,01 „	1,21 „
6. „ „ <i>врањском</i>	2,99 „	1,19 „
7. „ „ <i>рудничком</i>	2,93 „	1,19 „
8. „ „ <i>подринском</i>	2,70 „	1,23 „
9. „ „ <i>смедеревском</i>	2,55 „	1,26 „
10. „ „ <i>београдском</i>	2,54 „	1,14 „
11. „ „ <i>крагујевачком</i>	2,52 „	1,25 „
12. „ „ <i>алексиначком</i>	2,51 „	1,23 „
13. „ „ <i>јагодинском</i>	2,50 „	1,07 „
14. „ „ <i>ужичком</i>	2,28 „	1,17 „
15. „ „ <i>чачанском</i>	2,10 „	1,32 „
16. „ „ <i>шабачком</i>	2,08 „	1,23 „
17. „ „ <i>пожаревачком</i>	2,08 „	1,22 „
18. „ „ <i>ваљевском</i>	2,04 „	1,22 „
19. „ „ <i>крајинском</i>	1,86 „	1,19 „
20. „ „ <i>ћупријском</i>	1,82 „	1,21 „
21. „ „ <i>књажевачком</i>	1,75 „	1,20 „
22. „ <i>вароши Београду</i>	1,52 „	1,10 „

Као што се види, новоослобођени окрузи, поред црноречког и крушевачког, чинили су своју дужност, јер су напореда са становништвом напредовали и у школовању

свога подматка. Црноречки округ, у коме се становништво сразмерно највише умножило, први је, међу старим окрузима, у погледу школовања деце по основним шко-

лама. После њега највише се становништво умножило у чачанском, али је овај округ у погледу школовања својег подматка тек петнаести на реду.

На завршетку ових општих посматрања износимо само још ове податке:

Године 1879. могло је бити у целој Србији деце за школовање, т. ј. у узрасту од 6 до 11 година, свега 220 170. Како је у тој години свршио разреде свега 23191 ученик, то излази: да се у тој години школовало само 10,53 од сваке стотине деце. После 5 година број деце у узрасту за школовање могао је износити 241.520. Пошто је 1884. године довршило школску годину свега 37.914 ученика, то је проценат школоване деце порастао, јер је износио 15,69. Најпосле, у 1889. години број деце у прописном узрасту за школовање могао је износити 265.440. Како је број фактички школоване деце износио у тој години 55.088, то се и њихов проценат знатно поправио. У овој години долазило је на сваку стотину деце, обавезне школовању, ученика по 20,74. И ако се из овог прегледа јасно види да се проценат деце која се школују удвостручио за време од 10 година, опет не треба губити из вида, да још 80 процената деце остаје нешколовано. Према томе може се оценити, колико смо још удаљени од потпуног извршења законског наређења о обавезном школовању. Баш кад бисмо нешто могли претпоставити, да ће се и у напред сваких десет година број ђака удвостручавати, требало би нам још од прилике 25 година, па да се потпуно изведе начело обавезног школовања.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

РАЗВИЈАЊЕ ЧУЛА У ДЕЦЕ

од

В. ПРАЈЕРА

професора физиологије.

СРПСКИ, у изводу, од П. Марковића

I.

В И Д

Проматрајући развитак чула виђења у првим годинама дегнијим, треба се обазирати на *приметње* (опажање) светлости, на разликовање боја, на по-

крете очних капака и очију, на *правац гледања*, на *виђење на близу и на далеко*, на *гумачење виђених предмета*. Уз то ће се још обратити пажња и на *вид у новорођених животиња*.

Опажање светлости

На неколико минута после рођења дете је мало осетљиво према светлости, али већ првога дана помрчина му је непријатна, а умерена светлост пријатна, што се познаје по отвореним и затвореним очима, по мрштењу чела и другим изразима лица. Већ другога дана одмах зајмури, кад му се запаљена свећа приближује. А 9-ог дана енергично окреће главу и чврсто затвори очи, ако му се запаљена свећа одмах после спавања приближи. Ако ли то буде мало доцније, пошто се је пробудило, очи остају отворене, и на лицу се види пријатност. Одмах после спавања и пошто је у помрчини било, детету је непријатно гледање у свећу. Иначе је пријатно, као и умерена дневна светлост, коју дете тражи у овом добу, те му је најмилије да је окренуто прозору. Ну при спавању јаче стеже очи, ако му светлост пада на лице, што је знак да му је непријатно (Ово од 10 дана после рођења).

При обичној дневној светлости зеница је ужа но код одраслих, а и отвор очију при погледу на снег или другу светлу површину много мања у све три прве године.

Још од 2 месеца сјајни предмети раздрагавају дете, а и јако обојени јако привлаче његову пажњу.

И посматрања других показују:

1). Потпуно здрава новорођена деца затварају очи брзо и грчевито, чим јача светлост удари. По нека, за два месеца прерано рођена деца, разликују светлост и таму другог дана.

2). Још у првим часовима после рођења зеница се сужава, ако удари јача светлост, а шири се, кад је мања.

3). Ако је новорођеном једно око затворено, па само другим гледа, онда се и зеница у овоме рашири.

4). Кад се новорођеном 2—4 дана после рођења близу очију принесе свећа, одмах ће стегнути очи, на мах се пробуди и преплаши. Сувише јака светлост узнемири и до плача доведе новорођено дете.

Из свега досадањег излази, да обично здрава новорођена деца опажају светлост одмах или неколико минута, а највише неколико часова, по рођењу: тамно и светло разликују. Даље, да већ раде рефлекси од виднога нерва на *oculomotorius*, а нарочито на оне гране од овога нерва, које сужавају зеницу. Ово је дакле урођен рефлекс, и то двострани, јер се обадве зенице сузе, кад у једну удари светлост. Сем тога, видимо да је одмах после спавања, и пошто је дете било у помрчини, осетљивост према светлости тако велика, да се дете плаши од ње, али опет воли слабу (као у сутон) светлост. Ну после неколико дана по рођењу детету је пријатна обична дневна светлост, сјајни и јако осветљени предмети, јер га то развеселава; а страха од светлости нестаје, и оно често окреће главу прозору.

Разликовање боја

Тешко је одредити кад дете може разликовати боје — бар црвено, жуто, зелено и плаво. — Извесно је само да оно у првим данима после рођења разликује само тамно и светло, па и то непотпуно; јер тек на 3—4 дана после рођења и стабло виднога нерва добија своју сталну боју и све састојке. Па и после испрва теже и спорије разликује у исто време светло и тамно.

Испрва је то тешко и испитивати, тим више, што често не зна човек да ли се дете развеселило због јасне светлости или што гледа неку боју. А незнање говора још више томе смета. Па и кад уме говорити и разуме „црвено“, „зелено“ и т. д., опет често су опити варљиви, пошто често дете разликује боју, али још није чврсто свезано име њено с том представом у његовој свести.

Као извесно изгледа, да дете пре последње четврти друге године разликује не само разне јачине светлосне (бело, сиво, црно), по и неке боје; јер је очевидно, да га јасне (отвореније) боје раздрагавају.

Крајем друге године Прајер је почео редовно показивати своје детету боје и испитивати га. Најпре је почео са црвеном и зеленом. Већ 758-ог дана по рођењу дете је 11 пута погодило, а 6 пута погрешило у показивању те две боје. Потоња два дана било је 7 тачних и 5 погрешних, и 9 тачних и 5 погр. одговора. Значи да је тада дете разликовало те две боје — па било по јасноћи или по квалитету — и с именима свезало (често).

За тим је уз те две придата и трећа боја, жута. Сваки пут су пред дете метане све три боје: црвена, зелена и жута, те је оно показивало дотичну боју на питање: где је зелено? црвено? жуто? Резултат је тога био у 110-ој недељи по ређењу овај:

	ЦРВЕНО	ЗЕЛЕНО	ЖУТО
Број тачних одговора	26	24	23
„ погрешних „	10	7	5

После је придата и четврта боја, плава, и у 112-ој недељи био је овај резултат:

	ЦРВЕНО	ЗЕЛЕНО	ЖУТО	ПЛАВО
Тачни одговори	32	31	34	27
Погрешни одговори	14	8	2	12

Из тога се јасно види, да дете најбоље распознаје жуту боју. Оно ту боју најлакше уочи, разликује, па је најлакше и запамти. Из свију покушаја излази да је то најоучљивија боја за дете.

Кад је после тога придата и пета, љубичаста, боја, опет је дете најбоље распознавало жуту, а најгоре плаву боју, коју је често мешало са зеленом и љубичастом.

Исто се види и кад је придата сива боја: у 22 пута само један погрешан одговор (није погодило ту боју) за жуту; плаву најслабије распознаје, а боље љубичасту но зелену боју.

Кад су после додате и друге боје: ружичаста, мрка и црна, онда се показало, да дете меша плаву са зеленом, а нарочито с љубичастом бојом, и све

блеђе боје са сивом, а тамније са црном бојом (у полов. треће год.).

Дете је распознало и именовало боје овим редом: најбоље жугу, па црвену, љубичасту, зелену, а најгоре плаву.

Кад су му изношене поједине боје, да их оно именује, и кад је после оно само вадило из ковчежића разно обојене предмете, показало се: да је са свим несигурно у разликовању плаве и зелене боје (јер их узајамно или са љубичастом и мрком бојом меша), а брзо и тачно распознаје и показује жугу, црвену и црну боју.

Пошто су придате и три последње боје (ружичаста, мрка и црна), онда је резултат био овакав (у полов. 3. год.):

	ЦРВЕНА	ЖУТА	ЗЕЛЕНА	ПЛАВА	ЉУБИЧ.
тачни одг.	6	8	1	0	4
„	СИВА	МРКА	РУЖИЧАСТА	ЦРНА	
	1	0	3	2	
	ЦРВЕНА	ЖУТА	ЗЕЛЕНА	ПЛАВА	ЉУБИЧ.
погреш. одг.	0	0	2	5	1
„	СИВА	МРКА	РУЖИЧАСТА	ЦРНА	
	5	1	2	0	

После двомесечнога прекида оназила се велика несигурност у распознавању боја: плаву боју готово никако не може да распозна, жуту сва три пута тачно показа, а црвену два пут погрешно, а ни једном тачно. Али одмах после неколико вежбања црвену је најбоље (после жуге) распознавало. Али је и после тога мешало ружичасту, сиву и бледозелену, мрку и сиву, зелену и црну, плаву и љубичасту. Ако се захтева од детета, да узима из ковчежића разнобојне предмете и да показује боју, оно најрадије и највише узима црвене и жуте. То су му најпознатије и најмилије боје. Чим се црвени и жупи предмети одвоје, оно већ мање интереса показује за све остале, али опет боље познаје отвореније боје и више интереса има за њих, но за затворене. Ну и после тога меша: неравцасту са жутом, плаву и љубичасту, зелену и сиву, црну и мрку. Дете још не може (у другој половини треће године) све разнобојне предмете да групише по бојама. И после тога плаву и зелену боју слабо распознаје, али пре је тачно упознало зелену но плаву (ову тек крајем треће године са свим тачно).

До 34. месеца после рођења дете је упознало боје овим редом (према броју тачних и погрешних одговора):

1 жугу	96,7	тачних,	а	3,3	погр. одговора
2 мрку	90,8	„	„	9,2	„
3 црвену	86,7	„	„	13,3	„
4 љубичасту	85,3	„	„	14,7	„
5 црну	84,8	„	„	15,2	„
6 ружичасту	72,4	„	„	27,6	„
7 неравцасту	67,1	„	„	32,9	„
8 сиву	51,5	„	„	48,5	„
9 зелену	45,0	„	„	55,0	„
10 плаву	28,8	„	„	71,2	„

Од главних боја, дакле, много се раније тачно распознаду и именују жута и црвена, но зелена и плава, и то најпре жута — мрка је слабије осветљена по жута — па црвена. Она разлика у примећавању зелене, плаве и љубичасте боје није индивидуална. Љубичаста боја слична је с црвеном, те зато је дете пре и упозна. Изгледа, да плаво и зелено плаво пспрва дете и не примећује као такве боје, но му изгледају као сиво и црно. А што се онако доцкан зелена боја упозна, биће да је због велике апсорпције светлости крвним судовима у мрежници. После, плава и зелена боја лако се мешају са сивом.

Сигурно је, да дете тачно распознаје сиву, белу и црну боју много раније но остале боје, али ипак погрешно именује „сиво“, по свој прилици с тога, што зелено и плаво опажа као сиво. Тек крајем треће године тачно именује, а жуту за читаву годину раније, чему је понајвише узрок пигмент жуте пеге.

Према свему излази, да је дете у 2-гој и у половини треће године још неосетљиво за тако зване хладне боје; бар већина најпре упозна жуто, а најпосле плаву боју. Још у 4-ом месецу по нека деца најводе црвену боју. А сва деца у овоме добу, па и после тога за дуго, више воде белчасте, отвореније боје, без обзира на квалитет. Сам осећај зеленога и плавога није тако јасан у свести детињој као жуто и црвено.

Прајерово дете покретало се врло сигурно и брзо у сугонској помрчини почетком треће године, што је знак да је добро разликовало светло и мрачно; а почетком четврте године тачно је распознавало и именовало све боје — сем врло тамних или бледих — па и најразличније нијансе плавкастих и зеленкастих.

И друга здрава деца од 2 године са здравим видом несигурна су у распознавању боја, и ове су им још доста нејасне, а кад наврше три године, потпуно тачно именују боје. Једно дете од 2 $\frac{3}{4}$ године упознало је боје овим редом: 1) тамнољубичасту, 2) жуту, 3) црвену, 4) плаву, 5) зелену. (Прва се од осталих истиче већ својом угаситошћу).

[Кад знамо да има и одраслих са здравим видом, који не разликују добро све боје, и кад узмемо у обзир колико то има утицаја на посматрање и доцнији умни развитак, онда нам се и само каже колико овака већбања вреде у детињству и колико наша школа греша, што ову врсту чулнога већбања са свим занемарује и своје ученике оставља с једним тако великим недостатком. II.]

Покрети очних капака

У првим данима после рођења ретко се дешава да дете дуже држи очи отворене. И будна новорођена деца више држе очи затворене, но отворене. Па и кад се отворе очи, примећује се аспметрија: једно је око отворено, друго затворено. Првих је дана скоро редовно тако наизменично гледање (до 11-ог дана), а после ређе. Целог првог месеца и кад се отворе оба ока, опет једно је мање но друго отворено. При затварању очију често се испрећу истовремено обадва горња капка.

Други необични и неправилни покрети примећују се при дизању и спуштању погледа једнострано и обострано. У 5-ој недељи, на пр., дешава се да је поглед окренут у страну, а горњи капци толико су дигнути, да се над рожњачом лепо види она белина, те је израз очију врло чудноват — један покрет, који ће тешко учинити одрасли. Ну опет пре завршетка 3 месеца са спуштањем погледа редовно се спушта и горњи капак, само при погледу на више не диже се свакад и капак, но често поклопи прис (дужицу) до саме зенице, па донекле и ову.

Појачање ове физиолошке неправилности, која се и код хистеричних јавља, видимо и у „превртању очију“ код болесне деце, при чему су зенице окренуте горе, а горњи капци спуштени, те се у отвору очном види само белина. Чак и крајем прве четврте године не подиже се и капак очни упоредо са дизањем погледа, но додирује по мало зеницу. Тек у 4. месецу праве се набори на челу — догле ретко или никако — при погледу горе, али и у 8. месецу не бива то сваки пут, но тек од 9-ог, што је знак да је овај покрет — којим се поглед проширује без покретања главе — добивен.

Све то показује, да поједини мишићи, који доцније код одраслих морају упоредо да се скупљају (раде), испрва ради сваки посебице. Тако онај мишић, што издиже горњи капак, може се скупити истовремено с доњим правим очним мишићем, а горњи прав очни мишић може се скупити без онога, који диже капке. Доцније код одраслих то већ не може да буде. Значи да су поједине гране од оног нерва, којим се ови покрети врше, испрва једна од друге донекле независне. Према томе тек већбањем се ствара онај упоредни и заједнички рад тих мишића, који видимо код одраслих. Да се с надражајем нерва, који иде у мишић, којим се дижу капци (levator palpebrae), истовремено надражи и други (обадва су од нерва oculomotorius-a), који иде у очни мишић, којим се поглед диже (rectus superior), то сваки човек већбањем ствара, мора сваки изнова да научи. Лакше и боље виђење само га упућује на овако већбање. Испрва с надражајем нерва, којим се креће rectus inferior, са свим изданим надражи се и онај, којим се капци дижу, а после се то постепено одваја, те одрасли и не могу да истовремено оба та мишића скупе, т. ј. да гледају земљу при дигнутим капцима.

Према томе наведени покрети: горњег очног капка горе, при гледању у висину, доле при гледању у страну, нису урођени.

Међу тим затварање очију од велике светлости и сужавање зенице урођено је. Само што ово и не бива истовременим заједничким надражајем (сунадражајем), но је чист сензомоторски рефлекс (виднога нерва на дотичне моторске).

Брзог затварања и одмах затим отварања очију нема код новорођених и врло младих одојчади. Факт је, да дете не трепће, кад се брзо приближи рука очима. Док у доцнијем животу, чим се брзо приближи какав предмет оку, па макар и окно стаклено, човек одмах затвори очи или и главу тргне

натраг, сем ако човек дугим вежбањем овлада овим рефлексним покретом, те га намерно може спречити.

За време прва два месеца дете затвара очи, чим му се најмање додирну трепавице, обод од капка, свежица или рожњача. Само спуштање горњег капка у првих 12 дана бива много спорије но код одраслих. Тек крајем другог месеца дете трепће кад му се брзо приближи глава, али пошто се то много пута поновило, остају му опет обадва ока отворена. Тада већ редовно брзо трепће очима, чим се мало уклаши брзим приближавањем каквог предмета очима (као и изненадним јаким звуком). Често уз то тргне и руке у висину, па ма у ком положају било. По нека опет деца и у 4. месецу не затварају очи, кад им се прст пружи право у око. (Ну ово су изузеци).

У 4. месецу дете затвара очи чим вода дође на рожњачу или на трепавице, што дотле није било. Така искуства сигурно чине, те дете у 9. месецу затвара очи и кад се брзо приближује какав велики објекат очима, па макар и не додируо. Јер само приближавање онда постаје непријатно. И брзо трептање услед изненадног утиска увек бива, по што већ једном постане, као добивени рефлексни покрет, чим буде повода. Нарочито кад се детету шири у лице, то настаје врло брзо.

Неки мисле да ово долази отуда, што дете постане свесно опасности, која додиром (ударом) у очи постаје, те, дакле, није рефлексни покрет, но вежбањем, навиком, стекнут. Али дете од 9 месеци не може имати таку представу, нити оно намерно спушта горње очне заклопце. После, оно почне брзо да трепће (жмирка) и при изненадном звуку, и не грже натраг ли главу ни горњи део тела, кад му се брзо очима приближује рука или друго што, што доцније бива. Морала би се, дакле, узети још у помоћ и хипотеза, да је искуство предака учинило, те је код претходних поколења то постала навика, која се сад код њихових потомака јавља врло рано (и ако несавршенија).

Ну ово се може објаснити и без тога Дарвиновога схваћања; јер само испријатно осећање, које се ствара сваким изненадним и напрасним и јаким чулним утиском, довољно је, да проузрокује затварање очију. Дете испрва и не разликује добро чулане утиске, нарочито видне, а особито брзе промене у своје видноме пољу не распознаје брзо, па не може отуда ни постати никако непријатно осећање за њега. Тек кад оно ове промене може да примети, онда ће се уплашити, и последица тога биће одбрана од одвратнога, непријатнога, т. ј. затварање очију. Ово је слично с оним, што дете испрва затвара очи од велике светлости, само је разлика, што испрва око остаје дуже затворено, јер новорођени не жмиркају. Ова квантитативна разлика долази по свој прилици отуда, што се нервни надражаји спорије шири, и рефлекс спорије наступа, а нарочито због веће јачине и дужег трајања надражаја. Јер и одраслима је непријатнија превалка светлост, но брзо приближавање туђе руке очима.

Умањавање отвора очних и затварање трептањем као и спуштање горњег очног капка и жмиркање — бива помоћу мишића, који добивају нервна

влакна из једнога перва лица (nerv. facialis). А пошто се већ првога дана по рођењу, рефлексним надражајем од виднога нерва, и ови покретни перви надраже (од јаке светлости дете зажмури), то значи, да је рефлекс од виднога нерва на ову грану нерва лица (n. facialis) као и на ону, која сужава зеницу, урођен.

Тиме се објашњава (а не представом о опасности) и брзо затварање и отварање очију (трептање); услед изненаднога, па ма и пријатнога, чулнога утиска. И одрасли жмирну, кад изненада чују какав тресак, пуцањ и т. д., што је чист рефлекс изненађења, као и код детета.

Свака новина — било из области вида, слуша и т. д. — изненађује дете, а при сваком изненађењу или чуђењу оно почне да трепће, после чега обично отвори очи што год може, па посматра, не крећући се ни једним делом тела, често с отвореним устима (у 7 месецу). [Фиксирање матере, чуварке и оца, Прајер је први пут приметно 25-ог дана по рођењу].

Али не само при чуђењу, но и кад цезне за нечим, дете отвори очи што год може. Кад се (у 34. недељи) узме млеко испред детета, тада, као и при већем изненађењу и радости, детету су приметно сјајније очи, што бива у душевном узбуђењу пре услед надражаја нерва за лучење из сузне жлезде (ramus lacrymalis trigemini), но притиском од навале крви на ту жлезду.

За психогенезу је од веће важности факат, који се код све мале деце примећује, да се још од рођења велика радост изражава врло отвореним очима, а непријатност затварањем очију и трептањем: кад узме сису да доји; у топлој води, при чему цело лице добива насмејан израз; блага светлост у првим данима; већином су очи затворене: чим почне плакати још у првим данима, или бар отвор очију много је мањи при сваком непријатном осећању; често и без плача дете стеже очима, кад му је што непријатно.

При сваком напрасном јаком чулном утиску очи се затварају, јер је такав утисак непријатан, а отварају при сваком пријатном утиску. Ако се тај урођени изражајни покрет често понавља, све ће се брже вршити, па ће на послетку постати чист рефлексни покрет од сваког напрасног и довољно јакога утиска, пре но што се пријатна и непријатна осећања и развију.

И раније споменути наследни рефлекс у покретању капака, затварању очију од јаке светлости и додира очију, што се још првог дана по рођењу онажа, постају овим путем, т. ј. изнајпре је и то као један покрет за одбрану од нечега непријатнога, који се због мање брзине нервне струје спорије и врши, па после се очи затварају са свим машински и без икакве непријатности, чим се тај утисак добије. Па и ако се то врши целисходно и, рекло би се, с предумишљајем „затварам очи, јер могу бити повређене“, опет то бива без икаква претходна размисљања.

Разлика између овога наследнога рефлекса (trigeminus facialis) и наследнога рефлекса од виднога нерва на сужавање зенице јасно нам одсликава разлику између старонаследних (палеофилетичких)

рефлекса и наследних рефлекса новијега датума (неофидетичних рефлекса). Јер подешавање зенице према јачини светлости, што се примећује од првога дана код детета и животиња без очних капака, мора да је раније развијено, но затварање очију кад се додирну или им се какав предмет приближује. Ово већ и с тога, што се ово друго не јавља тако брзо код детета, као прво. Али новорођено дете зајмури од сувише јаке светлости и уопште кад осећа што непријатно, као и жаба кад се зоставља. Из овога по свој прилици развило се оно брзо, али краткотрајно, затварање очију (opticus-facialis рефлекс), које изазива сваки напрасни чулни утисак, и које је у данашњој генерацији још као *добивени рефлекс*, који се чак вољом може спречити, насупрот обадвема другим наслеђеним рефлексним одбранбеним покретима.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ЛЕКАРСКО-САНИТЕТСКИ НАДЗОР У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА¹⁾

од

Д-Р В. Г. НЕСТЕРОВА
(с рускога)

„Die körperliche Gesundheit und die geistige Frische der Jugend darf in der Schule nicht gefährdet werden!...“
Stadthalter von Elsass-Lothringen.

Данас већ нико више не сумња, да од свих врста уџбених завода, како у нас (у Русији), тако и на Западу, средња школа има највећи број услова, који неповољно утичу на здравље њених питомаца. Тај факат опажа се особито за последњих 10 година и, ваља додати, готово свуда по Европи, где су само отворена врата уџбених завода строго-научним, лекарско-санитетским испитивањима.

Питање о утицају школе на здравље ученика у опште — као што је познато — није са свим ново; већ је прошло сто година од времена, кад први пут беше истакнуто (J. P. Frank, 1745.—1821.), а до данас од специјалних лекарских расправа, накупи се доста литерарне грађе, која више или мање осветљава то питање и, одговарајући на њега, не констатује само факат битности патолошких продуката школе, у облику тако званих „школских болести“, него и факат ширења сфере тих болести за последњих година, и по каквоћи и по количини

¹⁾ Овај извештај, у облику службенога нацрта, читан је 6. априла 1890. год. у заједничкој седници гг. управника уџбених завода московских и лекара, под председништвом г. попечитеља моск. уџб. округа графа П. А. Капниста.

у главном на рачун нервно-психичкога растројства у ученика. Какве размере узимају школске болести — ти аномални сапутници савремене школе — најбоље могу показати, а да не улазимо у поједности литературе, последња лекарско-санитетска испитивања уџбених завода у суседној нам Данској (1884. г.) и Шведској (1885.), и то испитивања специјално састављених комисија: у Данској од 16.789 испитиваних ученика средњих уџбених завода, показало се болесних 29%, а од 11.646 ученица виших женских школа — 41%; у Шведској пак од 15.077 првих—болесних 37.2% и од 3072 других—61%.¹⁾ Код нас, у Русији, аналошких статистичких испитивања побољевања готово и нема; а и оно што има, то су или испитивања појединих уџбених завода, дакле, мањи број посматрања, или испитивања само појединих облика побољевања. Познати су, у тој врсти, радови професора: Ернемана, Сикорскога, Лесхафта, Бистрова, и доктора Рајха, Зубковскога и др. Ми смо од 1882.—1886. године испитивали нервну систему код ученика једне класичне гимназије у Москви, и резултат показа да имају растројство готово 30%, повећавајући се што је разред старији (maximal-ни % — 77,77).²⁾ Руска школско-хигијенска литература сразмерно је богатија испитивањима спољашњих физичких услова школских и њихова утицаја на ток физичкога развића у ученика (Веревскии, Иљински, Васиљев, Нагорски, Михајлов, Дик, Шчербаков, Иванов, Бјелајев, Галањин, Виренијус и др.).

На основу свих лекарских посматрања, како изван Русије тако и у Русији, морало се доћи до у почетку исказане истине, да у савременој средњој школи има највећи број услова, који на здравље неповољно утичу. Такав резултат животнога рада те врсте уџбених завода, који се противи основним принципима и истинском циљу васпитања, — природно је, да мора привући на се пажњу не само лекара и педагога него и свих друштава и власти, а природно је и то, да нам ваља управити све силе, да се отклоне ти по здравље шкољиви фактори, на које нас упућују лекарско-хигијенска испитивања. У току последњих 15 година, у Немачкој, Француској, Белгији, Аустро-Угарској и Швајцарској — јавља се ред нових законских прописа, што се тичу поправке разних страна школе у санитетском погледу, и то с новим принципима у основи им: лекари су позвани да проводе кроз живот те прописе за-

¹⁾ Axel-Key's Schulhygienische Untersuchungen. 1889.

²⁾ Нестеровъ „Современная школа здоровья.“ Извештај хигијенској секцији 2-га скупа опш. рус. лекара. Гл. Труды 2-га скупа.

конске, а њиховом раду даје се поглавито санитарски карактер. Тако, године 1874. баварско министарство, указом од 12. фебруара, прописује периодичну санитарску ревизију школа; године 1874. у Италији, законом од 6. септембра, хигијена школа поверава се месним службеним лицима санитарским; године 1875. и 1876. указима виртембершкога министарства од 20. октобра (1875. г.) и 7. фебруара (1876. г.) уређује се лекарска ревизија школа коју састављају „Oberamtsarzt“, школски инспектор и месни лекар; године 1878. и 1880. у Аустрији, министарским указима од 31. августа и 26. новембра (1878. г.) и 1. марта (1880. г.), поправљају се мере за отклањање шкољивога утицаја, који има школа на зрелост; тако се и 1878. г. у Француској (департман сенски и градови Лијон, Лил, Бордо, Хавр) уређује детаљно састављена „санитарско школска инспекција“, а 1882. г. чак и особита „Comission d'hygiène des écoles.“ У исто време пониче у Белгији (Брисел) установа „школских лекара“ са строго систематизованим програмом рада; године 1882. уводи се школско-лекарска инспекција у Елзас-Лотрингији и регулишу дужности „Medicinalbeamten“ и „Bezirksärzten“; 1884. године указима владе саксонске (од 1. јула), Бадена (17. октобра) и особито в. херц. Хесенскога (18. марта) — уређују се лекарске ревизије школа; најпосле је и г. 1888. такве ревизије школа указом од 25. фебруара увело и у Прусској министарство Гослерово. У Инглеској лекарски надзор по школама чини све веће успехе, и ако још није систематски организован „medical officers of the Health“, који има надзор у главном над елементарним школама и „Lancet sanitary commission“¹⁾ — над средњим школама; приватни заводи имају већином свог особитога лекара.

Тако се у 70-им и 80-им годинама чине на Западу први покушаји за више или мање рационално завођење лекарско-санитарскога надзора у уџбеним заводима, као средства, које је по општем мњењу јединствено за успешну борбу против уџбено-васпитнога дела друге стране — тако званих школских болести.

Наша влада ишла је испред многих европских у том, што је признато као неизоставно — учешће лекарске компетенције у животу уџбених завода —, али се улози лекаревој давао искључиво лекарски карактер. Тек је промењени устав за средње уџбене заводе од 1871. године, раширивши круг тога рада, одређено и њу формуловао.

„Сваки средњи уџбени завод има лекара, чије су дужности, осим корисовања васпитаницима и не-

¹⁾ „Lancet sanitary commission“ је уређење приватно и повремено.

престане бриге о њиховом здрављу, да pazi; а) да у гимназију не би ступили васпитаници, с телесним недостацима или болестима које спречавају ступање у уџбене заводе; б) да се при смештању уџбених завода и у распоређивању времена за занимање васпитника очувају хигијенски услови; и в) да вежбања васпитника у гимнастици одговарају потребама правилног развијања и оснажења физичких сила код младежи. Лекар је дужан приредбе своје о овоме поднети управи уџбених завода и објавити педагошком савету радп уважења и уношења у записник своје седнице. Лекари су дужни користовати се службеницима ових завода“ (§. 65. уст. гимн. 1871. год.).

„У седнице педагошкога Савета лекара позива председник, кад за добро пађе, и тада он има глас као и остали чланови“ (прим. ка §. 69.).

„Место пансионата, каквоћа и количина хране и уредност у животу васпитаника, морају одговарати захтевима хигијене“ (§. 108).

„У пансионату а под управом лекара гимназијскога находи се болница, у којој има већер“ (§ 109).

Односно ревизије уџбених завода, наредбом Савета министра народне просвете од 3. марта 1871. год., налаже се окружним инспекторима и др. лицима, одређеним за ревизију уџбених завода, „да обратe пажњу на положај, грејање, ветрење разредних соба, осветљење, разредне ствари и распореде часова“

Даљи наши законски прописи проширују још више санитарско-хигијенску радњу у уџбеним заводима. Тако у московском уџбеном округу, наредбом г. министра од 1871. год. (циркулар Бр. 20), препоручује се директорима уџбених завода, да ученике, пре часа из гимнастике и певања, прегледа гимназијски лекар и резултат прегледа изложи у особитом санитарском листу. 1876. године изађе наредба г. министра (11. децембра) „о обавезности општега часа из гимнастике у време веће промене, за све мушке средње уџбене заводе.“ Распис г. министра народне просвете од 28. фебруара 1884. и 20. марта 1887. г. регулише питање о затварању уџбених завода при појави заразних болести у њима. 1885. год. објављени су „предзнаци заразних болести, које се у школама појављују“ („Правительственный Вѣстник“ бр. 271—273). 1887. год. циркуларом г. министра московског уџбеног округа (бр. 10) — препоручује се мишљење проф. Ерисмана „о најбољем уређењу разреднога намештаја.“ 1888. год. циркулар г. министра московског уџбеног округа (бр. 10) препоручује мишљење проф. Ерисмана „о уређењу разредних локала према захтевима хигијене.“ Најпосле се 1889. год. уводи нов

програм о предавању гимнастике, да би се развијање физичко изравнало с развијањем умним.

Из овога прегледа наших лекарско-школских законских прописа¹⁾ може се видети, да су средњи уџбени заводи, у Русији, за последњих 10 година, у погледу здравља ђачкога — били предмет непрестаних брига владиних. Тако се све више зближава лекар са школом, уводи дубље у школско-педагошки посао, и све му се више истичу тиме не само лекарски — него санитарско-хигијенски задаци, који неизоставно треба да везују педагога с лекаром у питањима о васпитању у опште.

Тако исто дужност нам је да речемо, да ће успех у раду за осигурање ђачкога здравља, више или мање, бити постигнут и покрај сметње, коју чине пропуштена места у данашњим лекарско-санитарским правилима:

1.) Санитарски рад лекара средњих уџбених завода готово и нема *активности* — лекар је у положају стручна човека, али га тек по свом нахођењу позива представник дотичне педагошке корпорације.

2.) Садашњим законом не предвиђа се са свим правилно састављена периодична *санитарска ревизија* уџбених завода.

3.) Из лекарева рада, као да се искључује сваки ауторитет његов у *педагошким* питањима, у колико се ова додирују с физичким и умним здрављем.

У нашем извештају који је читан на 2-ом скупу руских лекара у Москви 1887. год. ми смо рекли између осталог и ово: „Општи састав наших средњих уџбених завода у садашње време, не само у хигијенском, него и у педагошком погледу принудно тражи а) промене у положају школских лекара и б) уређење санитарске инспекције за извесне рејоне, као центра који ће управљати специјалним радом за свестрано очување ђачкога здравља.“ Ову је поставку примио скуп руских лекара и даљу разраду овога питања поверио особитој комисији. Све што напред рекосмо на крају крајева своди се на поставку или другим речима — на потребу, да се што пре *систематски организује лекарско-санитарски надзор у средњим школама*.

Познавајући сву тешкоћу овакога посла за једно лице, ми смо слободни предложити, ма и површно пројекат такве организације; а пре свега, сматрамо за потребно исказати наше мишљење о санитарском надзору у опште по његовим основним принципима.

¹⁾ Не дотичемо се војно-уџбених завода, у којима је лекарско-санитарски рад боље уређен „инструкцијом врачамъ“ (1885. год.) и „инструкцијом по воспитательной части“ (1886. г.).

Средње школе, имајући задатак: „давати ученицима опште образовање и у једно служити као припремни заводи за више, специјалне школе,“ по унутарњем карактеру свом позване су да служе, пре свега, општим васпитним задацима. Још први наш гимназијски устав од 1804. год. говори: „да се ваља бринути не толико о множини знања, колико о развићу ученика“; последња пак уредба од 1871. год. на широко развија васпитни значај средње школе и потановно упућује на разне начине педагошких радова, да би се циљ могао постићи („обснителилна записка“ устава од 1871. г.).

Ако ми према таквим задацима школе признамо за неминовну потребу: 1) да „васпитати треба не тело или ум посебно, него човека“; 2) да су физичка и духовна страна у организму тако тесно везане међу собом, да се сваки утицај на једну од њих, огледа и на другој, те ремети равнотежу у целини; 3) да васпитање, кад би се потрудио да га одредимо, у суштини својој треба да буде пажљиво, као резултат спољних утицаја на дечји организам у *целини његовој*, — утицаја управљених на *нормалног човека*, како ту норму разуме друштво и држава; — онда се самим тим постављају ови принципи: 1) успешно испуњавање васпитних задатака у средњој школи у тесној је вези с *активним учешћем* лекара у уџбено-васпитном погледу, и 2) компетентности лекара, као чувара ученичкога здравља, потпадају, осем физичке стране уџбених завода, од чести и *педагошка питања*, у колико су везана с нервно-можданом радњом: рационална педагогика може бити само на физиолошким основама.

Из тога излази, да лекарско-санитарском надзору треба да буде дужност: с једне стране — *сталну* и подједнаку пажњу на правилност у току развијања ученичкога организма, а с друге стране — *повремено* одбијање свега онога, што би с поља могло претити психофизичком здрављу ученика. Тако би у сферу лекарско-санитарскога надзора ваљало унети све што има везе са животом у школи, а и што би било у стању да поремети нормалне процесе у организму који се развија; а тако исто и све оно што би могло спречити ницање болести. Само *потпуна и свестрана санитарска радљивост* може гарантовати за успех лекарског рада у уџбено-васпитном погледу.

Регламентација такве радљивости, по нашем мишљењу, треба пре свега да буде у облику „*лекарско-санитарске уредбе о надзору у средњим уџбеним заводима*,“ која ће у исто време, наравно, служити и као „инструкција за лекаре“ тих завода, сједињавајући им рад и регулишући га. (Свршиће се)

КРИТИКА И ВИБЛИОГРАФИЈА.

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Летопис Матице Српске. — Уређује А. Хаџић. Књига 161., 162., 163., 164.—1890. Свеска прва до четврте. — У Новоме Саду, српска штампарија Дра Свет. Милетића 1890. об. 8.

Са 121. свеском «Летопис» Матице Српске почео је излазити у мањим свескама четири пута годишње и «доносити забаву и поуку», а ставио је себи у задатак: «да шири изображење међу нашим народом», да буде «будиоником народне просвете», и да «народу што чешће лепо казује све, што му ваља знати.» — Ова реорганизација потекла је силом околности и што је Нови Сад, некадања «српска Атина», почео уступати своје првенство у књижевности и науци Београду, док му га са свим није уступио и остао у његовој сенци. Услед тога поникао је и овај тако лепо програм «Летописа», као што су у опште сви наши програми лепо. Да ли пак «Летопис» може и одговорити своје програму тромесечним изласком, тешко је одговорити, а то нам није ни задатак, као што ни за саму садржину «Летописа» не ћемо полазити са оне тачке, на којој је исписан његов програм. Нама је главно да прегледамо садржину, која је штампана у «Летописима» за 1890. годину, онакву, каква је штампана.

Као и у опште, тако и садржину ових свезака «Летописа» можемо поделити у четири главне групе: *забава — поука и наука — књижевност — рад Матичин.* По некада, случај је и у овим свескама, налази се «читуља», и «говори у свечаним седницама књижевног одељења Матичиног» о умрлим члановима — књижевницима. Као што је и природно, није одређен простор забави и осталим чланцима; али је готово увек забаве мање, и ако је у по неким свескама јаче заступљена.

Већим делом забава је ограничена на саму поезију, као што је и у 1890. години, у којој су штампана три песничка прилога, међу којима је трагедија *Кринка* од Н. В. Ђорића (св. I, II и III) Друга два прилога носе натписе: *Песме свакиданке* од Јована Храниловића (св. I) и *Дарови неба*, од Војислава (св. III) — Г. Храниловић и г. Војислав као да су се надметали, који ће нас више занети својом поезијом, те нам обојица измамише искрену захвалност. Г. Храниловић је истина пружио циклус песама, а г. Војислав само једну; али се поезије не оцењују по дужини.

Г. Н. В. Ђорић није непознат као драмски писац. До сада је написао више драма, али ни у једној се није уздигао до правог драмског писца. По нашем мишљењу два су томе узрока: један, што је г. Ђорић лирски песник, те у свакој његовој драми превлађује лирика, а други, што за своје драме бира врло неподесне предмете. У томе као да је био најнесрећнији с «Кринком». То ће нам одмах посведочити њена садржина: Стеван, син Краља Милутина, видећи да се на двору свога оца, а преко своје маћехе Симониде, шири византијски утицај, хтеде оружаном силом да га сруши, а срушити га може тек тако, ако своје оцу одузме круну. Уз Стевана су многа властела, па к њему хоће да иду и Бранивој, син старог и непобедног војводе Гребострека. Од тога га задржава драгана му Кринка, сестра краља Милутина (одавде почиње трагедија). Бранивој послуша Кринку, и ако заносно прича о Стевану и види спас отаџбине само у Стевановој победи. Љубав Бранивоја и Кринке тајна је, јер њен брат, из државних обзира, хоће да је уда за византијског царевића. Али, сигурно по ономе што се «закледа земља рају», за њихову љубав дознаје краљ Милутин, па да би јој стао на пут, наређује да се затвори Бранивој. У том стиже Милутину, чију је војску неколико пута победио Стеван, помоћ од брата Драгутина, те с овом војском шаље против свога сина војводу Гребострека и издаје строгу наредбу, да се сви бунтовници, без икакве милости, или убију или ослепе. — Док су се у двору издавале овакве наредбе, Кринка отвара апсанска врата, ослобођава свога драгана и шаље га Стевану. Бранивој је послуша и оде тамо с тамничарем. — Гребострек победи Стевана. Међу заробљеницима налази му се син и Стеван. Њих обојицу чека строга казна. — Кринка, која се беше упутила у манастир светога Срђа, у државини Стевановој, долази преобучена у калуђерско одело у тренутку, када је Стеван већ био заробљен. Својим заносним говором о родитељској љубави побеђује Гребострека, који издаје наредбе, да се казна не врши; али беше доцкан, јер му судије јављају да су већ одузели вид Стевану и Бранивоју. Овај глас порази Гребострека, који се погружен враћа краљу Милутину, те му пребаци и предочи целу строгост његове страшне казне, па у самој престоници дворници умире од жалости. И Милутин је поражен, али највећма Кринка, која је за све дознала. Она је у манастиру светога

Срља, а утехе ради иду јој у походе брат, мајка, снаја и Драгутинов Владислав. Пре њих у њену је близину дошао и Бранивој, с ким се састаје пред својом родбином. Видећи га у онаком несрећном стању, пада у несвест, а Бранивој се убије. Кад се Кринка повратила, и она се убије над мртвим телом свога драгана.

Из оваког предмета, тешко да би и најбољи драмски писац могао извести трагедију, јер ни једна од главних личности није сама по себи трагична. То је пак најмање Кринка, којој је писац наменио главну улогу. Она нити изазива нити спречава догађај, јер она сама собом ништа не може урадити нити шта од ње зависи. Па ко је онда главни јунак? — Тешко га је наћи. Милутин није, јер он није изазвао догађај, а није га постигла ни катастрофа; није ни Гребострек, јер он просто врши наредбу, као што и Бранивој ради све по Кринкиној жељи. По самоме догађају требало би да буде Стеван, али сто ни он није, а песник нам га приказује само у трећем чину. Доцније за њега дознајемо из причања, као што у опште тим путем дознајемо за све важније моменте.

И с карактерима писац нас ни мало није задовољио. Понајслабије је изведен карактер Кринке. Она управо и није никакав карактер. У својој љубави то је обична девојка, али је та љубав не решава на какве озбиљне кораке. Њена љубав нигде није јаче истакнута, нити нам је писац нигде изнео да на њу брат и мајка наваљују, да пође за византијског царевиха. Све то дознајемо из причања, а оно што пред нама ради, ради с тога, што јој је писац тако одредио. Био је један тренутак, када смо могли познати њену праву љубав према Бранивоју, а одвратност, ако је заиста имала, према царевиху. И тај један тренутак песник је изгубио, и тиме је Кринка много изгубила. Тај је промашени тренутак, када долази логотет Бранивоју који се разговара с Кринком и каже му, да је краљ дознао за његову љубав и наредио да се због тога затвори, и да се Краљ изрекао:

»Пред нама да ће краљевна
»За царевиха трапезунтскога
»Једино поћи».

После ових речи надасмо се да ће Кринка планирати и да ће из ње проговорити сав жар љубави и презрење; али се преварисмо, јер те речи као да се ње нису ни тичале.

Бранивој је неодлучан и поводљив, а у свему слуша Кринку. У првом чину с највећим одуше-

вљењем прича о Стевану и његовом предузећу, а с најдрљим бојама слика двор, који:

»Постаде право чедо Цариграда,
»Постаде гњездо грчких плетака.
»Краљ збори како краљица
»И околина њена грчка хоће:
»И српске речи чути жељан сам»....

Па ипак слуша Кринку и напушта »свету ствар«, када по жељи Кринкиној одлази Стевану у тврдој вољи да помогне,

»Да српска мисао плеткарења грчка
»Победи, да се срећно дигнута
»На чврсти темељ зграда Србије
»Одржи вековима велика».

А какав ли је тај витез у одсудном часу? — Чујмо га да нам сам каже:

«Где стоји правда: овде где се управ
«И не зна шта се хоће, или тамо,
«Где краљ и старац онај добро знају
»У чему лежи величина Српства?
»У очи битке с оцем рођеним
»Већ стојим. Могу л' дићи мача свог
«Противу оца? Крв се у мени смрзне.
»Осећам да је амо са мном дошла
»Несрећа; Стеван мора подлећи.

— — — — —
»О, Стеване, о, куд смо зашли ми,
»Да не можемо боја избећи!
»Натраг се нема куд, а напред свуда
Чека нас пропаст, поруга и срам,
«Ужаснији од саме ладне смрти».

Још је чуднији овај витез у тренутку, када Гребострек наговара Стевана, да моли оца. Тада му и Бранивој вели:

»Моли Стеване,
«Јер пресуда је страшна: смрт или очи!
»О, пријатељу, моли!»

Шта да мислите о оваком карактеру?... И Бранивој је овакав до последњег тренутка.

Остали карактери, такође су сви погрешно изведени, а међу њима свакојачко је најбољи тамничар, јер је он до краја доследан, што није случај ни код Милутина ни код Гребострека. Једном речи, ова трагедија колико у појединостима, толико у целини доста је слаба, и на читаоца оставља неповољан утисак, а тешко да би и на гледаоца оставила бољи, јер сваки чин има по две и по три промене, између којих пролази извесан размак времена. Психолошке студије у овој трагедији има врло мало, да не речемо ни мало; догађаји не стоје међу собом ни у каквој органској вези, нити се природно развијају.

Експозиције скоро и нема, заплет је неприродан, а тако исто и катастрофа; али ипак има нешто, што нас у овој трагедији заноси. — То је бујна лирика, која нас тамо амо напаја као јутрењи дах лепог мајског дана.

* * *

Између забаве и поуке налазимо два путописа: *У Горњој Славонији*, путописне слике, од Мите Петровића (св. I и II.) и *Од Београда до Рашке и натраг*, успомене с пута, од Мите Живковића (св. III.). — У првом г. Петровић нас упознаје о топографским, етнографским и геолошким одношајима Пакраца, Липка, с полупречницима до Драве према Борчу и од Саве према Старој Градишци, те се у овоме опису његову вешту оку није измакло ништа, што је потребно видети, када неко хоће да пружи праву и верну слику живота и народа, кроз који је пролазио. Али путопис овај врло ружно утиче на нашу душу због црних слика, које нам писац износи о опадању српског елемента у тим крајевима, над чијим се рушевинама подиже странац. Г. Петровић ову околност није само констатовао, него јој тражи узрок и лек.

Овоме је путопису контраст — путопис г. Живковића, који више личи оним путописима, што их чешће читамо по страним листовима од путника — странаца, који су пројурили нашом земљом. Г. Живковић написао је свој путопис с тога, што „добро“ зна „да Срби у опште, а посебице Срби у Аустро-Угарској скоро ни мало, или врло мало, познају колевку својих дедова — краљевину Србију“; али нам се чини, да је слабо одговорио своме задатку. Писац је путовао железницом и колима, а врло се ретко где дуже задржавао; с тога се и ограничио на ређање имена села и вароши, а ако је по где коју варош и описао, опис му је доста слаб. О самом народу, његовом животу и његовим одношајима, што је најважније у једном путопису с оваквим задатком, нема ни помена, само што нам је казао да у Рашкој често сами Срби или Турци покраду своје суграђане, па покрадене ствари дају преко границе за какву ситницу. Изгледа да је писац више полагао на то, да својим читаоцима исприча како се гостио на турској страни; како је пао с коња, и друге ситнице, које су могле са свим изостати. — Ми не знамо какав је Крагујевац изгледао пре седамдесет година; али нам се чини, да је г. Живковић свакојачко претерао казавши да је Крагујевац „био пре седамдесет година селанце са тако раштрканим кућама, да се од куће до куће морало пешачити по пола сахата и по читав сахат“!!!.. Врло су нас немилостиво дирнуле у овом путопису ове пишчеве речи: „мало ме је изненадио један овим питањем: а које

си партије ти, господине?“ — „Ја сам, брате, шојка“, одговорим ја отворено. Дошао сам у Србију, да будем професор. То и јесам, и само то. Политику бистрите ви, како год знате, — ја се у њу не мешам.“ — Писац вели да су га на такав одговор „мало чудно“ погледали. Верујемо, јер је и нама чудно, да један интелигентан човек не нађе бољег одговора, којим ће одговорити на једно невино питање једног простог сељака, и то у прилици, кад се бирају скупштинари. — Ипак огрешили бисмо се, када не бисмо признали, да г. Живковић има врло лаку дикцију и да је врло лепо и заносно описао манастир Студеницу.

* * *

Научним и поучним чланцима ови су натписи: *Историјско-критички преглед славено-српске граматике до године 1847*. Написао Ђорђе Магарашевић (св. I и II.); *Српска демократија у средњем веку*, од Драгутина Илића (св. III. и IV.); *Нови прилози за познавање вина*, од Мите Петровића (св. III.); *Др. Јосиф Панчић као педагог* (један прилог историји васпитања), од Ј. Миодраговића (св. IV.). Овим чланцима можемо додати и *Учешће тителског крајинског шајкашког батаљона у аустро-турском рату године 1788—1791*. Написао А. Ђукић.

У првоме чланку писац приказује славено-српске граматике, „које су Срби добили у руке, по сеоби својој у ове крајеве (угарске) до 1847. године, т. ј. до Даничићеве књиге „Рат за српски език и правопис“, којом настаје ново доба за српску књигу, за српски језик и правопис“. Српски књижевни језик писац је поделио на ове четири епохе: I. „доба пре св. Саве, а донекде и нешто доцније“; II. „од св. Саве до доласка руско-словенских прквених књига“; III. „словено српско доба“; IV. „епоча данашња чисто српског књижевног језика, који се само спорадично појављује у трећој епоси, и пр. у Вуковим књижевним делима“. — У првој епоси писац не налази трага никаквој српској граматизи. У другој епоси већ се зна о такој врсти рада — о делу Константина философа „О правопису“. Ово дело писац и приказује по Даничићеву писању у I. књ. „Starina“. Тек у трећој епоси појављује се права граматика, а и та није српска, него прештампана руска од Мелентија Смотричког. С њом писац и почиње свој преглед, а приказао нам је граматике: Аврама Мразовића, Стевана Вујановског, Лукијана Мушичког, Вука Караџића („Малу писменицу“ и ону штампану пред „Рјечником“), Димитрија П. Тирола, Павла Соларића, Милована Видаковића, Димитрија Милаковића, Јована Поповића и Илије Захаријевића. Сваку граматизу писац прво приказује засебно, па је упоређује с другима и

бележи разлике, као и промене, које су уводили новији писци. Нама се чини, да је г. Магарашевић погрешно узео за свој рад границу 1847. годину. Истина, да је те године штампан Даничићев «Рат» и да је тим делом задата самртна рана непријатељима народног књижевног језика; али се њихов дах и још дуго осећао, као што су се и после «Рата» јављале славено-српске граматике. Наше је мишљење, да би боље било да је г. Магарашевић свој преглед продужио до Даничићевих «Облика», јер је ово тек права српска граматика. Тада би био приказао и остале радове о граматичици. Ну када тако није урадио, свакојако је погрешно, што није хронологијским редом побележио граматике штампане после 1847. године.

Тема, коју расправља чланак г. Драгутина Илијћа «Српска демократија у средњем веку», врло је важна и сваког образованог Србина пажње достојна, али о каквоћи овога рада, о мислима, које у њему износи писац о Богумиљима, не можемо овде говорити с тога, што се надамо да ће то учинити који од нас позванији и спремнији. О чланку пак г. Мите Петровића «Нови прилози за познавање вина» чули смо да је исказао врло повољан суд један наш стручњак.

У чланку «Др. Јосиф Панчић као педагог» г. Миодраговић пружио је доцнијем Панчићеву биографију леп прилог, јер се до сада нико није заставио на Панчићеву раду око педагогијског развитка у Србији. Панчић није написао никакво педагогијско дело; али је г. Миодраговић из његових списа саставио живу слику о педагогијским назорима великог покојника.

Г. А. Ђукић у свом чланку «Учешће тителског крајишког шајкашког батаљона» исписао је неколико листића из историје Београда, и то из онога доба, када га је аустријска војска последњи пут заузела за врло кратко време. Ипак у овоме чланку писац није нам ништа ново изнео, јер је све то много опширније и боље пре њега обрадио г. Ђенерал Протић у чланку «Одломци из историје Београда — Београд 1739 — 1791» (у IX. «Годишњици»). У Ђукића, коме су била на расположењу архивска акта, можда су верније поређани и најнижи аустријски официри, као што ће код њега бити поузданији и бројеви о аустријској војсци. Међу тим за чудо нам је, да г. Ђукић никако није споменуо учествовање српских драговољаца из Србије, о којима г. Протић опширно говори. Г. Ђукић много што шта није објаснио, а то је сигурно одакле, што му је било главно да изложи само учешће шајкашког батаљона. Писац се потрудио, и ако без успеха, да одбрани покушај аустријски, да на пре-

вару заузму Београд 1787. године, као што је то констатовао г. Протић. — Цело ово ратовање врло је поучно за нас Србе, па нам се и не може а да овом приликом не препоручимо сваком мислену Србину да прочита завршетак чланка г. Ђенерала Протића и из њега изведе добар наук.

* * *

Казали смо већ раније, да у овим свескама «Летописа» има и чланака из књижевности. Овакви чланци штампани су или засебно, или у рубрикама: «Књижевност», «Гласник из српског и словенског света» и «Говори у свечаним седницама Матице Српске». О овим чланцима ред нам је сада да проговоримо.

Као засебан чланак истиче се Царев рад: *Треба ли да нам је књижевност патриотична* (св. II.) На постављено питање писац одговара, да «књижевност не може да буде проста разбирлига за читаоце, ја ли нека врста дилетантизма за људе писмене. Напротив, ако је књижевност у обична времена позвана да буде народу васпитаља, она би у овакијем приликама да се претвори у неку врсту војујуће трибине.»

Али и у томе «не треба прегонити,» него тражити и наћи ону златну средину. Оставимо римске и јединске богове, јер то наш народ нити разуме, нити га они могу одушевити. Писац даље вели, да књижевност треба увек да има тенденцију, само да јој она не буде погрешна.

На завршетку писац доказује, да се «књижевност без народног темеља не да ни замислити. И по свом историјском опредељењу, и по данашњим политичко-етнографским приликама, она је позвана да буде патриотична.»

Г. Милан Савић допунио је своју расправу о Стевану Стевановићу, која је штампана у 160. књизи Летописа. Овим својим «прилозима и допунама» (св. I.) помогао је доцнијем писцу историје српске књижевности. Исти писац штампао је и своју беседу у спомен Јакову Игњатовићу (св. III.) Беседа је доста кратка и у њој се г. Савић није упустио у дубљу критику рада нашег јединог великог романсијера, него је у опште окарактерисао његов књижеван рад.

Ову беседу згодно допуњава некролог Јакову Игњатовићу, од Др. Стевана Павловића (св. I.), у коме је изложен живот Игњатовићев и хронологијским редом исписана сва његова дела. — Од истог писца налазимо *Књижевност у Словенаца* (св. III.). Ово је трећи чланак «Прегледа повеснице словенских књижевности,» што пише Др. Стеван Павловић у рубрици «Гласник из Српског и Словенског света».

Чланци ови нису плод пишчева проучавања књижевности оних народа, о којима пише, него је попабирчено из разних страних књига. Само се по себи разуме да овакав посао и не може бити добар. Колико ће и каквог ће знања стећи читалац из словеначке књижевности, читајући овај чланак, нека нам послуже ова два-три примера. Говорећи о листовима у Словенаца, писац вели између осталог и ово: »Од политичких је повина најбољи «Slovenski Narod» од 1868., које сада издаје Ј. Јурчић«. Међу тим, колико је нама дај буди познато, Јосиф Јурчић умр'о је 1881. године, а још за његове болести предузео је уредништво «S. N.» П. Грасели! Како ли је пак окарактерисан најбољи словеначки приповедач, чије су приповетке и код нас превеђене, посведочиће ове речи: «Јосиф Јурчић, журналиста, писац трагедије «Lugomer» (1877.) из старо-словенске повеснице и издавач збирке »Klasje z domačega polja, zbirka najboljših del slov. pisateljev, и т. д.» — Дакле о Јурчићу, чијих је приповедака и романа до сада штампано девет свезака, писац тако мало зна?! Исто је тако са Преширном, Третењаком и Миклошићем, а не нађосмо ни помена о Јенку и Стринару, који поред тога што је велики песник, важи и као најозбиљнији критичар у Словенаца. Па ни о »Љубљанском Звону«, који излази једанаест година, и око кога су прикупљени најбољи словеначки књижевници, не нађосмо помена.

У рубрици »Књижевност,« штампане су три оцене: једна од М. Петровића и две од Милоша Н. Пејиновића. Први се врло ласкаво изразио о Деспотовићевој књизи «Школе Срба у Угарској и Хрватској.» Други пак оцењује приповетке П. Адамова и прву свеску Матавуљевих приповедака. О првome оцењивач се доста строго изразио, али наше је мишљење да је много више штете од претеране хвале, него од строже оцене. Што се пак тиче Матавуља, оцењивачу се више свиђају приповетке из Црне Горе, него оне из Приморја.

Овакво мишљење сигурно је потекло из незнавања једног и другог народа, јер да оцењивач познаје црногорски живот, видео би, да је Матавуљ потенцирао Црногорце и њихов живот. Да пак познаје приморски живот, приповетка «Бодулица» не би му била »веома тамна,« као што би знао да *Бодулица* не значи «дошљакиња», али то је могао дознати и из Вукова «Рјечника.»

У овим свескама «Летописа» још налазимо: животопис народног добротвора Васе Јагазовића (св. IV.), који је завештао знатну суму новаца на добротворне сврхе, и опис прославе 40-годишњег рада Змаја Јована у «Кип-Фалудијевом друштву» (св. II.). С напоменом да у свима свескама (осем

треће) налазимо белешке о књижевном Матичном раду, завршили смо преглед «Летописа» Матице Српске за 1890. годину, у коме, као што се и сам читалац могао уверити, има обилата и озбиљна рада, који се сам собом препоручује.

Дан. А. Живаљевић.

Српска Читанка за IV. разред основних школа Краљевине Србије. Саставили П. П. Ђ. и Ур. Бл. — Београд, штампа и издање државне штампарије Краљ. Србије, 1889. год. — Цена 80 пара. —

Законом о основним школама у Краљевини Србији од 31. дек. 1882. уведена је у нас обавезна настава за сву децу, која су дорасла за школу. У том закону обележени су *наставни предмети*, који се имају учити у нижој и вишој основној школи. Према томе састављени су наставни планови и наставни програми, где је тачно обележено: кад који предмет почиње и кад се свршује, распоређена је наставна грађа, из свакога предмета, по разредима и према одређеном времену, којим има располагати наставник у свакој школској години. Законом се тражи *једноликост наставе* у свима крајевима наше отаџбине; с тога се поред једнаке спреме наставничке и једнаке количине у времену и наставној грађи, тражи још и то, да се *ученици служе једнаким уџбеницима*. То су тако звани *прописани уџбеници*, које *морају* имати сви ученици дотичнога разреда. Поред *прописаних* књига има их и *одобрених*, т. ј. *таких*, које *смеју* ученици имати. Оне прве су махом издања државне штампарије, а ове друге долазе у приватна издања. Тачно је назначен и пут, којим треба да прође свака књига, па да се *усвоји* као прописан уџбеник или да се *одобри* приватном издавачу, да је може продавати ученицима основних школа. Ну поред свега тога, ја сам уверен да у нашим основним школама данас има више уџбеника неодобрених него редовним путем одобрених. Шта је томе узрок, није тешко погодити.

Од *прописаних* школских књига на прво место долази *буквар и читанка* за сваки разред. Ово су најстарије књиге наше у основној школи, јер и пре закона о обавезној настави и пре него што је програмима обележено шта ће се учити у ком разреду био је *буквар* и биле су *читанке*. Према новим програмима требало је нарочито одмах удесити и нове читанке и довести их у сагласност с наставном грађом по свима предметима у дотичним разредима. Ну ма како се лак чинио тај посао на први поглед, ипак је то један од најтежих и најделикатнијих послова — *написати читанку*. Истина да су наставни програми рађени најобазривије и најоз-

билније, — али их је опет требало огледати, како ће ићи са њиховом применом у самом раду школском. С тога се и није хитало одмах с писањем са свим нових читанака, него су се старе читанке имале колико толико дотерати и поправити. Овај посао ишао је доста лако са читанкама за I. и II. разред, много теже са читанком за III. разред, а најтеже са четвртом читанком. На ове последње две читанке беше највећа, али и оправдана повика, да су веома неподесне за основну школу. Ну и оне су, колико се то могло, биле поправљене. Њима је било намењено да *привремено* послуже основној школи, док се не напишу са свим нове читанке.

За овај посао позвани су у првом реду сами учитељи основних школа, јер они су се највише и жалили на неподесност ових књига. Ну они не прибираху грађу за читанке, него се махом упутеше да пишу уџбенике по свима предметима, који су прописани за поједине разреде основних школа. Отуда је потекла читава једна врста књижевности, али не *основне* него *површне*, што не може никако служити на част ни писцима лично ни нашој основној школи. Уклањајући се од рада око збирања грађе за читанке, они су сами признали, да је много лакше нешто осуђивати као неподесно, него написати нешто добро и темељно. А избегавајући законом обележени пут, да би им се *„одобриле“* књиге, написане за ученике основне школе, доказали су да ни на том пољу неће да раде темељно.

Да нико не побија намерно све оно, што учитељи ураде, сведочи *читанка*, којој напред исписасмо потпуни наслов, и коју су израдили један професор и један учитељ. Овом је књигом истиснута досадашња дугога живота читанка за IV. разред основних школа.

Ја сам ову читанку прочитао од почетка до краја и морам признати, да је *својом одабраном садржином, и правилношћу и лепоћом у језику далеко одмакла од свих пређашњих и садашњих својих другарица у основној школи.*

С погледом на садржину истичу се овде три главне тачке:

а.) **Задовољавање свих духовних интереса ученичких**, из којих наука о васпитању изводи васпитне задатке, као што су: *умни, морални, религијски и естетички.*

б.) Читаначка грађа стоји у вези са свима предметима, који су прописани програмом за овај разред.

в.) Одабраним чланцима из народне књижевности, наше народне историје, описивањем српских

крајева и градова, лепим и правилним језиком, — *ударен је на ову читанку тип национални*, ну овај се национални тип не противи општим човечанским етичким погледима, који су изложени у моралним причама и поукама из Светога Писма.

С погледом на језик у овој књизи испољава се оно педагошко начело: *Свака настава у основној школи уједно је и настава у матерњем језику.* —

Приликом читања деца ће се познати са свима врстама речи и са њиховим правилним облицима и код имена и код глагола. Даље ће се упознати са свима знацима, којима се служимо у писменом слогу. По себи се разуме, да то све може бити само уз припомоћ добро спремљенога, вреднога, своје позиву и деци потпуно оданог наставника.

Од појединих чланака нарочито се својом *лепоћом и једрином* истичу ови:

1. **Фрушка Гора.** Замерио бих само оном тврђењу, да *„у Срему има доста и оне браће наше, која су одавна примила католичку веру, те чисто заборавила, да су и они Срби, као ми, по роду и језику, којим говоре.“* Срем носи најчистији тип српски међу свима крајевима српским, који су поклоњени *„круном св. Стевана.“* Срем је познат под именом *„баште Лазарева“*, — и тек пре 20 година почео је шовинизам великохрватски, да по тој башти сеје семена и сади биљке, које се неће моћи одржати у тој *светој српској земљи.* Расадницу за тај коров основао је у Вуковару тако звани поп Кука католички, под именом *„Сријемскога Хрвата“* — али му ништа не поможе. Срем треба истаћи нарочито као саставни део *српскога војводства.* Још је требало споменути и манастир *Хопово.*

2. **Љубав према отаџбини** (по Стј. Љубиши). У Црној Гори *„породица Цукаваца и Борића љуто се међу собом заваде, и Вук Цукавац убије сина Стеве Борића. Суд осуди Вука, да се са целом породицом прогна тамо, где су Турци владали. Вук је са својом женом и са своје петоро деце морао отићи из Црне Горе, и оде у Скадар.“* Вук није имао нигде ништа. Турци и Арнаути мрзели су га као Црногорца, а Срби га нису смели помагати, бојећи се Турака. Једно му дете умре од глади. — Ни од куда помоћи. Не могући слушати писку своје деце, оде једнога дана на скадарско језеро. Тек што је стао код воде, ето ти му једнога Арнаутина. Кад у разговору Арнаутин дозна за сву Вукову муку, па чак да нема ни хлеба, упитаће га: *„Мариш ли сад за твојом отаџбином, Црном Гором?“* — *„Марим, како да не марим!“* одговори Вук. Тада га Арнаути поче овако световати:

»А што си луд, па мариш? видиш ли каки су; упропастили те; то је земља неваљала и проклета.«
— Вук уздахне и љутито му одговори:

»Није она проклета, но благословена. Волео бих у њој гладовати, него да ме твој султан овде учини везиром. Волим је као очи у глави и као моју децу. Ја сам се у њој родио и научио говорити; младост сам тамо провео, окућио се и децу стекао. У њој су гробови: мога прадеде, мога деде и оца мога. У њој је моје племе ницало и клицало од вајкада: дочекало највећу славу за време цара Душана, дочекало и тужно Косово, а дочекаће кад ћемо и Косово осветити, — јеси ли чуо, Арнаутине?»

На ово га Арнаутин поче опет световати да не буде луд, јер ће овако умујући црћи од глади са женом и децом; него «послушај што ћу ти казати, — па ћеш ти лепо живети и срећан бити.» Па онда настави: »Ево теби 500 дуката; ти познајеш све путове твоје отаџбине; проведи напшину војску, да освоји Црну Гору; ти ћеш им се осветити, што су те прогнали, а ових 500 дуката — то су само за сада, а кад се бој сврши и Црну Гору паша покори, добићеш 20 најлепших кућа овде и колико хоћеш новаца.»

Какво ли је ово грдно искушење за Вука. Он, који у личној освети гледа правду, неће освете отаџбини; поред њега не стоји ни Римљанка, мајка Корнелија, ни Српкиња, мајка Јевросима; а можда је тек на један пушкет од њега несрећна његова породица, која умире од глади; за његово срце прирасла је породица, али узвишени појам о отаџбини и љубав према њој, којом је проткана укупна душа његова: и ум, и срце, и воља — заборавља на све своје невоље, те кушачу гневно одговара:

»Зар ја издајца да будем, погани Арнаутине? Зар мене да купиш, да издам своју отаџбину, рђо Арнаутска?« — па јуриши да га убије, и хтеде свашта бити, да Арнаутин не би бржи, да побегне.

Где, шта је кадро учинити право човеково ја, које се јавља као искра Божје свемоћи и величине. Изгнаник из уске отаџбине, како на један пут постаје *господар у целом свету*; а грађанин велике једне царевине, не осећа се пред оваким изгнаником слободан у својој ређеној отаџбини, него бега испред беднога изгнаника, али *савршенога човека*. Таки је човек прави човек, и о таком човеку размишљајући цар Давид вели: *»Умало си га малим нечим од анђела; славом и чашћу окрунио си га.»*

Ну таки је човек заслужио, да му се опрости све што је дотле учинио. И кад су у Црној Гори чули за тај догађај, позову га у његову отаџбину, и он се врати пун радости и измири с Борићима.

Оваке догађаје треба нарочито износити у наше време пред омладину, која доста често слуша од старијих бораца, да није вредно радити за народ, јер се то не награђује колико би требало.

3., **Жудња за отаџбином** (по М. Ђ. Милићевићу). Михаило Милорадовић, Србин родом из Херцеговине, — а ђенерал у руској војсци, окружен славом и богатством — не осећа се срећним и задовољним баш онда, кад га сви познаници његови држе за најсрећнијег бар од свих синова кршне Херцеговине. Његов синовац, млади Стјепан Милованов, дође му у госте. У чике свега изобиља као у царској палати, а у целој Херцеговини јад и чемер. Синовца зачуди, што му је чика у свој слави и богатству тако суморан, па га запита за узрок том његовом расположењу. На ово ће му ђенерал одговорити:

»Среће личне, задовољства у свом срцу, не можеш имати нигде ван своје *отаџбине*, у којој си никао и обикао.«

Кад му синовац поче ређати јаде у Херцеговини, а он му одговори:

»Верујем да је у Херцеговини велико зло, али веруј ми: где су год људи, свуда има и зала, а највеће зло човеку је лашње сносити у својој земљи, међу својом браћом и т. д.»

»За Бога, чико! За чим имаш толико да жудиш у нашој веселој Херцеговини?«

На то одговара ђенерал Милорадовић:

»Жудим за земљом, на којој ме је прво огрејало сунце; жудим за нашим сивњим небом, жудим за нашом жупом, у којој рађа и вино и пшеница; жудим за нашим стенама, које су разговор ветрима и облацима; жудим за гробовима оца и мајке, деда и бабе, и тако на више до амина; жудим за нашим божићем; жудим за славом мојом и за славом села нашега; жудим за књићеним сабором и црквом, онаквом каква је у нас; та жудим за свим оним, са чега ми је *отаџбина* милија од сваке милине овога света.«

Ја истакох нарочито ова два чланка, јер ми се јасно допадају као средства за образовање наше узданице, на којој ћемо оставити нашу драгу отаџбину. Мислим и уверен сам, да ће се то допасти сваком и простом и ученом Србину, кога нису »збуниле многе књиге.« А има и таквих јадника, којима се неће допасти жудње ђенерала Милорадовића, јер се не слажу с духом XIX. века! Ну срећом, ни српски народ ни његови прави учитељи неће удешавати својих жеља и погледа према жељама и погледима с једне стране голуждравих, а с друге већ очерупаних педагога.

4. **Први часови** (песма од Вл. Јовановића). Ова је песма савршена и по садржини и по облику, а подесна је за децу на овом ступњу духовнога развитка. Ну ту лепоту и озбиљност ремети при свршетку сваке строфе додаток:

»Али ко то ларма? Шта је то сад тамо? Мир, децо, мир!»

Под «првим часовима» песник је извесно мислио прве часове школске наставе. За ту децу није ова песма. Па шта је мислио песник, стављајући онако озбиљну садржину под поменути наслов? Извесно није имао на уму да треба пред децом исмевати ону озбиљну садржину поменутим додатком. Пре ће бити да је хтео *представити учитеља, који не бира материјал наставни према ступњу дечијега схватања*. Ако се учитељ не обзире на ступањ ученичкога развитка, онда заиста и најозбиљније ствари постају деци досадне, а гледаоцу и слушаоцу постаје таки учитељ смешан. Ну слику овакога смешнога учитеља не ваља износити пред ђаке. Зашто, то ће знати сваки озбиљан учитељ. — Ако се онај додаток изостави, песма ће бити у овој читанци са свим на своме месту.

5. **Братинска љубав** (од Мијата Стојановића). Ово је једна узор-слика оне љубави међу браћом, са које напредује и снажи се српска задруга. Прича је печатана јужним говором.

6. **Препорука**. Из ове приче изводи се суд, да су: *правда, доброта, чистота, аристократија и пажљивост свакоме најбоља препорука*.

Чланци из историје и земљописа, као и чланци из природе махом су брижљиво израђени, што служи на част писцима.

На страни 144. под III. учињена је једна омашка. Треба да се каже: ово су речи *апостола* (место јеванђелиста) Јована.

Укупни материјал у овој читанци учинио је на мене својом лепом разноликошћу утисак, који чини на човека лепа пољана својим разноликим биљкама, где се поред све те разноликости онажа *јединство у целини, хармонија*. *Ботаничар* ће истина добро учинити као *наставник*, ако буде своје ученике чешће изводио у слободну пољану, да укупношћу биљскога живота покрене интерес ученички ради прибирања и посматрања појединих делова те целине. Ученици ће прибирати биљке у пољу, али ће их код куће и у школи тачније *посматрати, поређивати и уершћивати*. Васпитни резултат овакога рада биће: *да ће ученици од јасних представа долазити до јасних појмова и јаснога суђења*.

Читанка као средиште укупне наставе у једном разреду, а нарочито као средство за посматрање разних облика у речима и реченицама, — има у неколико сличности са посматрањем природних ствари по разним њиховим односима. Она у овом погледу не сме бити као збирка осушених биљака, ни као књига са сликама која те слике само бојама оживљава; ну она собом не сме представљати ни пољану са живим биљкама, али размештенима по пољани самим случајем. Она мора у погледу разноликога материјала приликовати *добро уређеној ботаничкој башти, где је све размештено по плану*.

Деца овога узраста (10—11 година) већ осећају потребу, да доводе у ред своје знање. С тога би било врло добро, да је материјал у овој читанци подељен на одсеке, који би представљали собом разне групе предмета. Песме не би требало да чине засебан одсек, као што је то у старој читанци, него би се и оне по својој садржини разместили по разним групама.

Још бих желео, да је место *молитве* од М. П. Шапчанина задржана у овој читанци Бранкова молитва. — Шапчанинова молитва могла би ући у читанку за III разред, кад би се поправила једна бесмислица при крају. Ту се молимо Богу, да нам пошаље анђела:

»Нека нас чува
Кад у нас когод дира;
Вечити другар буде
Љубави, слоге, мира.»

Ово се г. Шапчанину измакло из пера с тога, што је изашло слично; ну кад се промисли видеће да је погрешна наша жеља: *да анђеоло буде вечити другар љубави, слоге и мира*. Јер по учењу наше цркве, анђели су већ по себи другари и носиоци љубави, мира и слоге; а у овој молитви ми желимо да они то тек буду. Песник није, истина, то хтео казати, али је тако вађа случајно испало. Кад се замени реч *другар* речју *сведок*, одмах је ближе жеља ономе, што је хтео песник да каже.

Из старе читанке могле су још ући у ову читанку песме: *«Народна химна,»* — *«Маргита девојка и Рајко војвода»* и *«Милош у Латинима»*.

Имајући овако одабран материјал, лако ће се моћи он и боље распоредити при другом издању ове читанке.

5. априла 1891 год.
у Београду

Д. Јосић

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

РАЗНИ ЗАПИСИ.

Како је др. Шлиман учио туђе језике. — У животопису славног археолога Шлимана, за кога знамо, да је самоучки изучио језике: енглески, француски, холандски, шпански, португалски, руски, новогрчки и старогрчки, па најпосле и латински, читамо његово писмо, у којем у кратким потезима прича, како је дошао до знања старогрчког језика: «Већ две године бавим се искључно изучавањем старогрчке књижевности. Прочитао сам готово све старе класике летимично, а Илијаду и Одисеју више пута. Из грчке граматике научио сам само облике променљивих речи. На изучавање граматичких правила нисам утрошио ни једног тренутка скупоценог времена. Јер видећи да ни један од оних, који су се у гимназијама 8 па и више година мучили изучавањем досадних правила, није могао склопити ни просто писмо, дошао сам до тога уверења, да од оваког метода, којим се школе служе, нема никакве практичне користи. По мојем мишљењу, темељно знање грчке граматике може се стећи само практиком, т. ј. пажљивим читањем класичке прозе и учењем на памет одабраних места. Држећи се овог простог метода, научио сам старогрчки језик као и сваки други жив језик, пишем на њему врло брзо и изјашњавам се на њему без икаквих тешкоћа. Позната су ми потпуно сва граматичка правила, ма да не знам, има ли их у граматикама или не».

М.

Shoolmaster — донео је два огласа, којима се у Hampshire Chronicle од 27. децембра, објављује ово:

1.) «Тражи се учитељица за једну малу сеоску школу. Плата 16 фуната стерлинга на годину, са станом и баштом. Учитељичин муж моћи ће добити пристојан рад као ратарски надничар. Обратити се с препорукама и сведоџбама поштованом томе и том».

2.) У истом ступцу могао се читати овај други оглас:

«Тражи се добра куварица за породицу од две особе: плата 30 — 40 фуната стерлинга. Тражи се тако исто једна праља, друга собарица, четири боне за сваки посао, покућарке и пет других куварица: плата 14 — 22 фунте стерлинга. Обратити се тој и тој агенцији».

Rèv. pédag.

Каква треба да је критика? — У 5. бр. овогод. «Viensa» овако је одредио задатак праве критике хрв. писац Вј. Клајић: «Мени се у опће чини критичар према писцу као учитељ према ученику. Ако критичар више не зна од списатеља, слабо ће он поучити и упутити онога, којег рад хоће да оцени. Јер главно обиљежје ваљане критике јест, да буде *инструктивна*. Једина таква критика јест благословена за књижевност као што је била плодна у Руса критика славнога Белинскога. Инструктивна критика ученога и искуснога човјека показат ће нове путове и смјерове књижевности, она ће залутале духове навратити на прави пут, она ће бити регулатор — или ако хоћете — цензура књижевности. Но инструктивне критике не могу писати литерарна дјеца, него учени и искусни људи, који нису цикнули, већ напредују свећер с духом времена и разумију куцање била у млађих нараштајих»

Основински метод у латинској граматизи. —

Пошто је и у нашој отаџбини искренуло питање о предавању латинскога језика по основинском методу, који г. В. Малина, наставник I. београдске гимназије, предлаже и брани, а г. др. Ј. Туроман, проф. Велике Школе, напада и као неуместан у школској граматизи истиче, неће бити с горега, ако у овом препорном питању саслушамо мишљење филолошке секције професорске скупштине у Бечу (од 3. априла 1890. г.), која је озбиљно претресала ово важно питање. Дебату о овом предмету отворио је директор Химер, који је у одушевљеној беседи на опште одобравање изнео историју основинског метода и његову корист у предавању латинскога језика, указујући на лепе успехе оних гимназија, у којима се предаје латински језик по граматикама, израђеним по овом методу. Спомињући правац граматике Голдбахерове, вели, да је противници зову: «die alte Methode mit sprachwissenschaftlicher Verbrämung», и додаје: «Ich gebe unbedenklich zu, dass der, welcher in der von den Gegnern supponierten Weise unterrichtet, nicht nur nichts ausrichtet, sondern sogar den Latein-Unterricht schädigt. Aber in dieser Weise wird nicht unterrichtet. Dass bei dieser neuen Methode die Zahl der Ausnahmen eine sehr kleine geworden ist, müssen selbst die Gegner zugeben und deshalb haben auch sie jetzt die Ausnahmen möglichst entfernt. Welcher Methode muss man den Vorzug geben, der wissenschaftlichen oder der rein me-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ник. П. Д. 1891

Повен у Свизјанцију 1864. г. од родитеља Паведа Крстића, свештеника и матере Роке, још за рана дјетињства Јован беше лишен неге и милости матере. Ово му се у неколико наредних година ком родољубном његовом, где га тетка чувала и пазила као рођена му мајка.

Основну школу изучио је у месту рођења, а гимназију у Свизјанцију и Крагујевцу. Пошто је завршио и гимназију оде у Београд и ступи у Лицејски Школу. По завршетку ове омаха је подужно више образовање ван своје отаџбине.

Као јединца пошље га родитељ о свом трпошкју на дајнички универзитет, на ком је пробавао пуно четри године, саушашћу педагошке и филозофске науке. У марту мес. 1890. г. врати се у Србију и одмах буге постављен за предавача свиј. н. г. гимназије. Ту је прве године свог сајужбанања раде оном вољом и одушевљењем, како се само може замислити код 25-то годишњег човека, али још у истој години, месеца маја, скоро једномесеично боловање прекиде га од школских предавања, те је доваре прекинута. За време школских ферија морао своје попушено здравље опорављати врњачком баном.

Бољашки још за раније (у Јапану) одана била у првању, јошине (првије године) пређе то у крајно, а последња година наста права гудача бољашка. Овај асистент екудјата, још у проматрајној болести, покојник није морао наћи себи дека тога непуног једномесеичног боловања, те је, на превелику туљу својих најближих и брану штељу српске школе и српске књије, спремно умро.

Док је био на страни, а и при повратку у Србију, писао је и радио много на школским стварима. Даментарна настава особито му на срцу лежала, на којој улагаше толико труда, да је у органу јавнотелском "Учитељу" из његова пера доста лепих и поучних чланака изашло. У јавним приликама и сама му предавања при појединим учитељским зборима бољашу тако јасна и очиглава, да су пријетили само од велике користи могла бити.

У том такм кратком времену, где покојник у предавању, ни потпуно још дана није морао бити живи предавач, ни појмим јавним ученицима, ништа није пропустио, а да што не уради, што би ишло и у прилог саме секулдарне настава. Спремно за податање проф. испита он је нашао на много празнина и непотпуности у нашим предавањима. Темељно образовао и задану гудачику педагошкоком струјом, он је био велики противник старог система и недовољно по нашим средњим школама и недовољно јавно на том, да се из наших школа испише свако механично учење. Очиглавоност на јавној педагошкој основници, то му ваља беше права прилика при предавању у школи.

Ни узаман све то. Код најбоље његове воље и необично убојности труда, који је обављао у његовим раним годинама много обилата рада никога не стигао не само српским му, пријатеље и познанике, нећ и саму школу и књижевност, те се ова тако превремена смрт у нашој средњо-школској наставама тако прежалити не може.

Вечан му спомен!

Ч И Т А Љ А

† Јован П. Ђорђевић. — Свизјаначка гимназија 9. априла 1891. год. изгубила је једног филозофског особљу, а српска књижевност неморно погинула.

В. Ј-в.

и поетићи потпуна елога у свима питањима.

Не се временом ојачати основнически метод још више завршетку јединице израдио је др. Шенкел науку, да ден дидактишких Zwecken im Einklange ist. При дер лат. Grammatik insofern anzuwenden, als sie mit hat beschlossen, die Einführung der Stammtheorie in praetor проф. Штица, који гласи: "Die Versammlung тинског језика. При општем гласању једној је даже увођење основниског метода у предавање да-преца јаме просто к знању и дава, у којима се преда-три предајора: један, да се предамет данашњег пре-После свршеног претреса истакнућа су за гласање коме треба да уђе основнически метод у школу, у само су се разгледали у питањима око обима, у декултати филозофске науке морају увести у школу, и (Thunser), сакужили су се у томе, да се утврђени Свн, на и његови некадашњи противници (међу њима признавао корист и одакшице основниског метода. ште на еклуј није било ни једнога, који не би am Lernen kritisiert die Schwirgen des Geistes. У ол-wird es auch licht und warm in den Herzen und dann wird durch solche Dinge hell in den Köpfen und dann zwischen ерам, ег... und fuissem... anderseits. Es Stämme es und fu. Man muss eine Brücke herstellen Copla. Hier muss man consequent durchführen die rücksichtigung des Stammes bei der Conjugation der Stämme. Geradezu unerlässlich scheint mir die Be-den Ausgängen i, ja, ihm durch Einführung der Vereinfachung der Lehre in der 3. Declination von nation zu bezeichnen. Insbesondere gefällt mir die scheint mir nützlich die 2. Declination als o- Decli-chen auf die Schwächung des o zu e im Vocativ. Es zweiten Declination, den Schüler aufmerksam zu ma-Lichten an. Mir scheint es nützlich in Betreff der die Einsicht und zündet dem Schüler hie und da ein Erfahrungen gesammelt. Die Stammtheorie fördert der Hand der Scheindlerischen Grammatik mit emige и речн проф. Штица, који каже: "Ich habe neuer an nichen Ergebnis in Einklang gebracht hat. "Zunächst eу man die Forderungen der Schule mit dem wissenschaft-Richtung erst sicheren Boden erworben hat, seitdem Betrachtung hat sich mir ergeben, dass sich die neue vor dem blofs mechanischen. Aus der geschichtlichen die Pflege des judicious Gedachtnisses hat den Vorzug chamschen? Eimheilichkeit der Methode ist anzustreben,

У државној штампарији, у књижарници Велимира Валожиха у Београду и у свима добро уређеним књижарницама у Србији могу се добити ова

ДРЖАВНА ИЗДАЊА :

Српске народне пјесме. Скупио и на свијет издао *Вук Стеф. Караџић*. Књига I, у којој су различне женске пјесме. Биоград, штамп. краљ. Србије, 1891. — Већа 8°, стр. LXXX, 662 и 2 листа нота. Цена у тврдом повезу 4 дин.; у меком 3.

Напомена. Од Вуковог «Рјечника српскога језика» до сада је штампано осам табака.

Закони краљевине Србије о устројству првостепених и виших судова; о постављању судија за ванпарнична дела; о судијама првостепених и виших судова; о истражним судијама; о чиновницима грађанског реда. Службено издање, повез мек. — Цена 1 динар.

Историја српскога народа за средње школе у краљ. Србији, од *Љ. Ковачевића* и *Љ. Јовановића*. Прва књига. II. део; повез мек. — Цена 1,20 дин.

Проблеми из диференцијалног и интегралног рачуна. Свеака друга. Написао *Мијалко В. Ђурић*, професор рационалне механике на Великој Школи. Повез мек. — Цена 5 динара.

Теоријска и Практична статистика. Написао *Ј. Јансон*, професор петроградског универзитета, члан међународног статистичког института. Превео и допунио *Раиша Милошевић*, повез мек. — Цена 3 динара.

Немачко-српски и Српско-немачки Речник за I, II. и III. део Немачке читанке; саставио *Владимир Малина*, професор класичке филологије и учитељ језика I. београдске гимназије. Повез мек. — Цена 2 динара.

Демостенове филипике и олинтске беседе са животом Демостеновим, превео и објаснио *Јован Туроман*; повез мек. — Цена 1,50 дин.

Геометријско цртање за 1., 2. и 3. разред реалака и гимназија, са 244 слике у тексту и на таблицама; израдио *Владимир Зделар*, професор. — Цена 2 динара.

Ф. Анова Француска граматика с примерима за вежбање, удешена за II. и III. разред средњих школа у краљ. Србији; повез мек. — Цена 1,20 дин.

Наука о човеку (Соматологија и Антропологија), за школску и приватну потребу, израдио *Љубомир Миљковић*, с 11 таблица, 2 карте и 244 слике у тексту. У Београду, издање и штампа држ. штампарије, 1891. — Цена 5 динара.

